

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2019 11

szám

A budaörsi Zichy major ARS SACRA kiállításának munkáival

ZALÁN TIBOR: Papírváros-szilánkok

POÓS ZOLTÁN, FEKETE VINCE, ACZÉL GÉZA versei

SARUSI MIHÁLY, JENEI GYULA, ZSIDÓ FERENC prózái

Életrajzi beszélgetés Pomogáts Bélával

MONOSTORI IMRE, SIMON FERENC, KIS PETRONELLA kritikái

KORTÁRS 2019 11

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft

www.kortarsfolyoirat.hu

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

GHYCYZ GYÖRGY, Pléhkrisztus az úton, 2018

RODGERS & HAMMERSTEIN'S
CAROUSEL
MOLNÁR FERENC **LILIAM** című színműve alapján

Zene:
RICHARD RODGERS
Szövegkönyv és dalszövegek:
OSCAR HAMMERSTEIN II

Színpadra alkalmazta: Benjamin F. Glazer
Eredeti táncoreográfia: Agnes de Mille

A mű az R&H Theatricals Europe GmbH-nél kizárólagos jogokkal megvásárolás céljából került bemutatásra.
A Carousel - Liliam című zenés darabot Magyarországon a Pentaton Koncert- és Művészeti Igazgatóság képviseli.

DOLHAI ATTILA, VÁGÓ ZSUZI
PELLER ANNA, BÁLINT ÁDÁM
NAGY-KÁLÓZY ESZTER, NÁDASI VERONIKA
JORDÁN TAMÁS, SZABÓ P. SZILVESZTER
DÉZSY SZABÓ GÁBOR

DISZLETTERVEZŐ: CZIEGLER BALÁZS
JELMEZTERVEZŐ: VELICH RITA
KOREOGRÁFUS: DUDA ÉVA

FORDÍTOTTA:
LŐRINCZY ATTILA
A DALSZÖVEGEKET FORDÍTOTTA:
ZÁVADA PÉTER

KARMESTER:
MAKLÁRY LÁSZLÓ

RENDEZŐ:
BÉRES ATTILA

BUDAPESTI

OPERETTSZÍNHÁZ

WWW.OPERETT.HU | OPERETTSZÍNHÁZ
FELELŐS KIADÓ: KISS-B. ATTILA | FŐIGAZGATÓ

TARTALOM

- 3** KOVÁCS LAJOS: A 2006. év karácsonyára; Dorombolás; Szemérmetlen haláltusavers; Alzheimer-sírató; A nyolcvanas öregek *(versek)*
- 8** ZALÁN TIBOR: Papírváros-szilánkok – Részlet egy lassúdad regényből *(regényrészlet)*
- 17** POÓS ZOLTÁN: Az apák felelősségéről; Esti locsolás *(versek)*
- 19** FEKETE VINCE: Senkiföldje; The exchange; Vissza; Súlypont; A célpont megsemmisítése *(versek)*
- 22** SARUSI MIHÁLY: Nehéz igaznak maradni – Jelenetek a Kurtucz–Chlotni–(Kis)Sarusi–Kakuja nagycsaládból *(regényrészlet)*
- 32** ACZÉL GÉZA: (szino)líra – torzósótár *(versek)*
- 33** JENEI GYULA: Beavatás *(vers)*
- 36** ZSIDÓ FERENC: Tó *(próza)*
- 40** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXIII.
- 43** SZEMADÁM GYÖRGY: Koldusopera – Koldusok, tarhálók, szélhámosok
- 48** NOBILIS MÁRIÓ: Közeledjetek V. – A Gyújtópontban a Biblia című Ars Sacra kiállítás *(képzőművészet)*
- 53** Gyorstalpaló a 20. századhoz – Pomogáts Béla irodalomtörténésszel Benedek Anna és Gáspár György beszélget
- „Irodalmunk újulása” – esszépályázat**
- 62** BIRÓ ISTVÁN: Virtuális emlékművek – A gamergeneráció interaktív műalkotásai *(II. helyezett)*
- 69** ANDRISKA JÁNOS: #irodalom – Megújuló műfajok online – „Erőnk az értelmezésben van” *(III. helyezett)*
- 77** PÉTERVÁRI ZSOLT: A költészet 21. századi forradalma
- 83** GERENCSÉR ANNA: A szép új világ üzenete – Hogyan újulhat meg az irodalom, és mit jelent írónak lenni a 21. században?
- 89** DOBOSY ILDIKÓ: Az irodalom mint misszió
-
- 97** TŐZSÉR ÁRPÁD: Emberagyag contra kristályfogalmak – Zbigniew Herbert és Czesław Miłosz barátsága és kontroverziája
- 104** MONOSTORI IMRE: „Született lektor vagyok...” (Ács Margit: Érkezés? Indulás?)
- 109** KOLOZSI ORSOLYA: Egressy Zoltán / Hold on
- 110** SIMON FERENC: Jenei Gyula / Mindig más
- 113** KIS PETRONELLA: Péterfy Gergely / A golyó, amely megölte Puskint
- 114** BAKONYI ISTVÁN: László Zsolt / Hajnal a mélyben
- 116** PAPP MÁTÉ: Kertai Csenger / Mindig kivirágzik
- 117** UDVARDY ZOLTÁN: Konrad Sutarski / Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal

E számunkat a budaörsi ZICHY MAJOR ARS SACRA kiállításának munkáival illusztráltuk. A borítón: STREMEY GÉZA, A tékozló fiú II., 2013 (részlet); FERENCZI KÁROLY, Vörös Krisztus, 2006

Kortárs-díjátadó ünnepség

Kedves Olvasóink!

Ebben az évben a Kortárs-díjátadó ünnepséget a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartjuk november 13-án 18 órától a Vörös Teremben.

Minden barátunkat szeretettel várjuk egy jó beszélgetésre, közös ünneplésre.

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinoitpa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat a Nemzeti Színházzal közösen színházi videokritika pályázatot hirdet.

Ebben az új műfajban kell bemutatniuk tudásukat a pályázóknak.

Beadási határidő: 2019. november 15.

I. díj 150 000 Ft,

II. díj 100 000 Ft,

III. díj 50 000 Ft.

A pályázat kiírását a

www.kortarsfolyoirat.hu/esemenyek

alatt olvashatják.

www.kortarsfolyoirat.hu

A 2006. év karácsonyára

Mifelénk jég és sár van,
 a Máriák alig szülnek,
 de konzumfényben fürdik
 a piacra dobott ünnep.
 Az utókor fiókjában
 – mint rejtegetett érem –
 maradtam köztetek,
 a szegénység a bérem.
 Vagyunk, akik még vagyunk
 a Mária-karácsonyfáról,
 amíg a kereskedő
 politika lerámol
 minket a pult alá.
 Áru lett minden sejt,
 mit hétévenként az ember
 valahol ott felejt.
 Ajtókat csuk az ünnep,
 arcokat rejteget,
 felénk se néz az Isten,
 titkunk sem fejti meg.
 Sok kicsi gyerek meghalt,
 vérzik velük az év.
 Hallgat az Újszülött,
 lekopik róla a név,
 szájában anyja melle
 tejjel altatót ír,
 néma az édessége,
 attól ki fél, nem sír;

vacsorát kopogtat
 asztalnál a kanál.
 Reménykedik a csönd:
 ez csak a tetszhalál.

Kovács Lajos (1949. november 3, Piliscsaba – 2017. október 9, Dorog) író, szerkesztő, helytörténész, tanár. 1973-ban kezdett publikálni verseket, novellákat, kritikákat, esszéket, helytörténeti írásokat, szociográfiákat, interjúkat, gyermekirodalmi munkákat. Szerkesztője, rovatvezetője és állandó szerzője volt a Kincskereső gyermekirodalmi lapnak (1985–1995), a Komárom-Esztergom megyei Művészeti Műhelynek (1988), az Új Forrásnak (1988–2010). Dorogon alapító-szerkesztőként gondozta a Hírharang gyermekhíradót (1984–1990), a Közhírré Tétetik Dorogon városi lapot (1991–2002), a Dorogi Füzetek helytörténeti kiadványsorozatát (1990–2017).

Legfontosabb könyvei: ifjúsági és gyermekkönyvek: *Nyolcadikba járni áprilisi tréfa* (1981), *Megmarad a meseház* (1984), *Ez mind az én kutyabajom* (1987), *Anyák napján szeretettel apának* (1990), *Rádásnap a szupersztárok cirkuszában* (1993), *Fülbemászó mesék* (1998); helytörténeti publikációk: *Tanulmányok a XX. század dorogi művelődéstörténetéből* (Dankó Józseffel, 1996), *A miniszter író. Dorog szülötte: Drasche-Lázár Alfréd* (1999), *Dorogi lexikon* (Solymár Judittal, 2000; 2008), *Jubiláló bányász muzsikások és zenekarok Dorogon 1889–2014* (Molnár Villővel, 2014), *A Zrínyi Ilona Általános Iskola és jogelődjének 300 éve* (2016).

Az itt közölt versek 2006 és 2008 között íródtak, a szerző irodalmi hagyatékából Bombitz Attila bocsájtotta közlésre.

Kovács Lajos idén lenne hetvenéves.

Dorombolás

Mindent ellopott,
végül elnyúlt a macska.
Már csak az illatok
szédültek a magasba,
átjártak két szobát,
lengtek az ablakok
könnyű függönyein
az édes falatok.
A bűn, a tolvajlás
hőse e martalóc,
akármit elzabál,
gyomrában nincs gombóc,
hajtja-űzi a nyál,
nyelvén fürdik az íz,
szőrén kifényesül
tőle a cifra fríz.
Szeméből sárga láng:
fölcsap a szeretet,
a hála-hazugság
pörköli bőrödét,
alatta lüktet még
tegnapi karmolás,
véredbe mérgező
baktériumot ás.
A büszkeség szolgája
öledben alszik el,
de ránduló fülével
a neszeknek felel,
és álmában nyüszítő
csatákban öldököl,
hétfőn nyomát veszted,
s rád tör csütörtökön
tépetten, szétszaggatva,
gyomrában rossz epével,
bezúg az ablakon,
és húsod tépi széjjel.
És jönnek új napok.
S vesztesként meggyötör,
elomló harcotok
kínzóan szép gyönyör.

Szemérmetlen haláltusavers

Megcsapott a halál szárnya.
Kiköpjelek, lenyeljelek?
Gurgulázott a torkában
gyilkosom, a barna kánya,
boszorkányok kövér lánya,
álltam benne, mint a cövek,
egy kicsit halálra váltan.

Gurgulázva sikongatott,
 ha lankadtam, elélvezett,
 karma szántott a felhőkben,
 habos nyála keserű volt,
 tükröt tartott közénk a hold,
 mikor a csúcsra érkezett,
 s kardként hüvelyében égtem.

Mégis volt már jobb falatja,
 önfeledtebb remegése,
 volt a méze már ikrásabb.
 Nem lettem hát a cafatja,
 maradtam az élet fattya,
 nem vágyott a lenyelésre,
 kifröccsentett, mint a nyálat.

Visszacsöppenni a földre
 így akartam-e, vagy máshogy?
 Megszülettem undokságban
 még egy futamnyi időre,
 kíváncozni borra, nőre,
 van megint, mi újra megrogy:
 szárnya alá szorult szárnyam.

Alzheimer-sirató

(Anyám emlékére)

Azt, hogy ki vagyok, nem tudom,
 nem érzem nálad magamat,
 hideg bőrrel tapogatom
 a szélben kiszáradt havat,
 szemlencsém lötytenő vizében
 hullámot vet a szoba csendje,
 s amíg vergődnek föl a mennybe,
 ágyam alá zuhanok mélyen

kiáltok, s nincs már egy szavam,
 ezt a verset is mások írják,
 dadogva ejtem el magam,
 nem főzik meg a kórom ídját,
 bárki megtapint: nem talál,
 nincs nyelvem alatt pirula,
 ujjam közül elgurul a
 levesbe mártott nagykanál

nem vagyok több kis semminél,
 ruhámban hideget lelek,
 testem már csak a semmin él,
 nem az időben ébredek,
 házaim múltja ha kísért,
 átesem rajtuk, s összenyomnak,

itt ragadok kis földi nyomnak,
nem azt büntetem, aki sért

már csak az úticsomagok
vándorolnak az emlékekben,
reggeltől estig rakodok
nagy súlyokat egy kis lélekben,
elszakadt minden kötelem,
tehetetlenül lengő ólom
a semmik között himbálózom,
hová ejtesz le, Istenem!

kezemben tartom görcsömet:
egy fából faragott piéta
egyfájdalmú anya-gyermek
szétválaszthatatlan rovása –
nem akarom és nem eresztem
nem-tudott énem s tudatom,
a múltást is így tudatom:
eldobtam, s végleg megszereztem

A nyolcvanas öregek

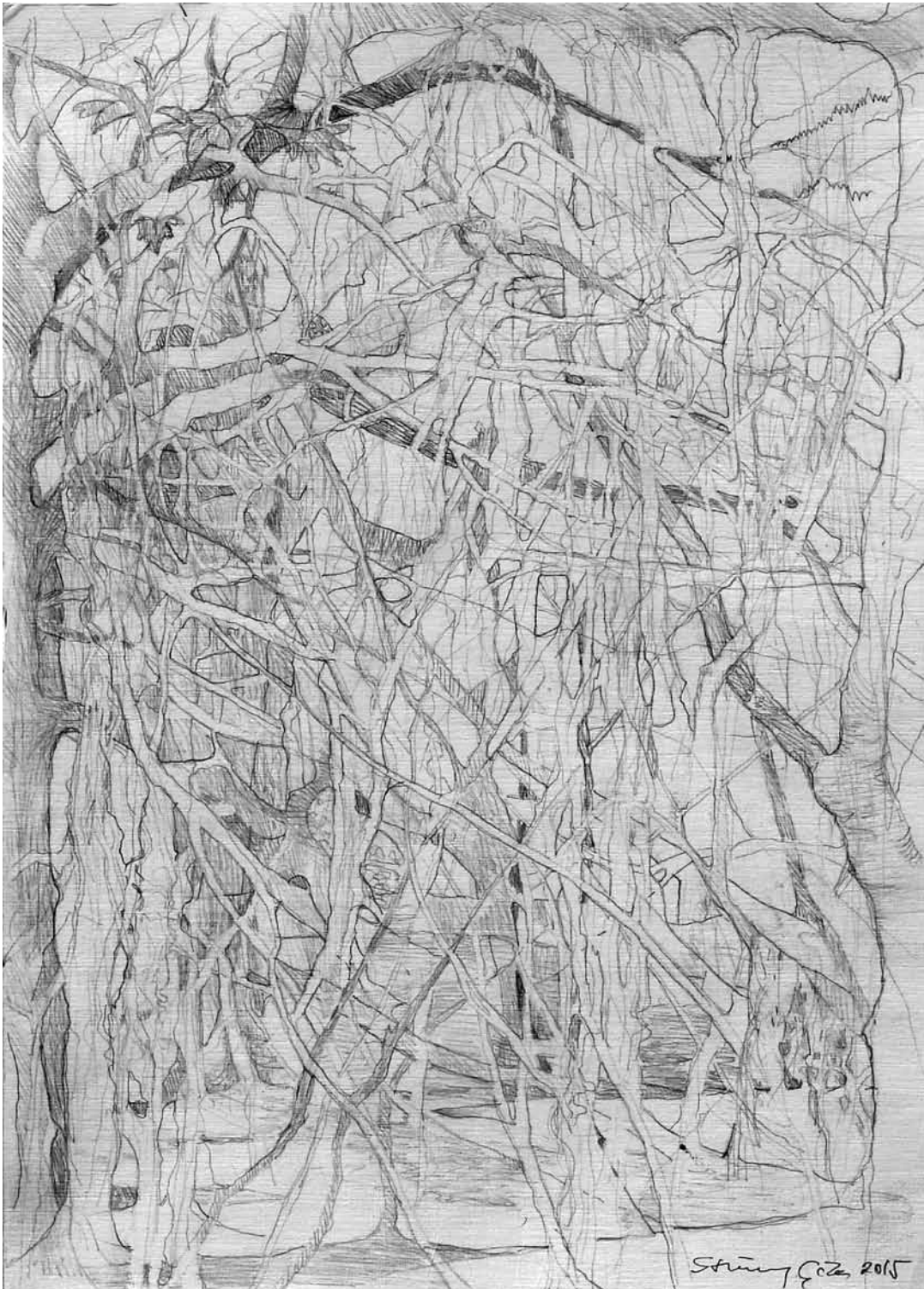
zavartan körülnéznek,
ujjukkal elbabrálják
maguk előtt az üveget,
éles késekkel kaszálják
a láthatatlan levegőt,
és nem értik a markukból
elszivárgó erőt.

A kicsi nyolcvanasok
csak tovább forgolódnak,
nem találják egymást,
ha elindulnak holnap
egy házra emlékezve,
mert a házak eldőltek,
s nem értik, miért adunk
mindent az éhes földnek.

A vaksi nyolcvanasok
egy bottal ránk mutatnak,
bőrükön az évek
szőrpihéket havaznak,
nadrágjuk hajlatát
kiveri a tengeri só,
tüdejük felé a gége
süvítő légifolyosó.

A megrogyott nyolcvanasok
kilesik egymást hajnalban,
szikkadt kenyeret rágnak,

tejet éreznek a vajban,
de ha valaki hiányzik,
csöpp öröm marad utána,
olyan az emléke, mint egy
tegnapelőtti lárma.

STREME NY GÉZA, Erdő-erdő... (Kovács László [1944–2006] emlékére), 2015

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

ZALÁN TIBOR

Papírváros-szilánkok

Részlet egy lassúdad regényből

vagy ha nem így, az is meglehet, bizony, hogy meglehet, hogy álmodsz, álmodsz csak, és nem vagy halott, nem halott vagy, bár az álom a halál kistestvére, elaludni annyi, mint meghalni kicsit, és hogy mily álmok jönnek a halálban, milyen képek, azt még nem sikerült megfejtenie senkinek, az élet után milyen életszerű szerveződések, vagy éppen hogy nem olyanok, de bizonyára valamilyenek jönnek, és az is feltételezhető, hogy ilyenkor nem a hús álmodik, hanem a lélek álmodik a húsról, megszabadulva annak az összes terhétől, és a hústól való függés minden logikán épülő rendszerétől, amelyet a legegyszerűbben valóságnak hívhatunk, a halott, de hívjuk álmodónak, álmai meghaladják ezt az állapotot, és alatta maradnak ennek, új működési mechanizmus mentén feltételeződnek, beszéljünk leegyszerűsítve álmologikáról, ami valójában nincs, de ha éppenséggel ezt a nincsséget akarjuk körülírni, akkor azt kell mondjuk, hogy az álom legkevesebb két fontos összetevőből formálja ki a maga formátlanságát, ezek egyike az a valóságnak feltűnhető folyamat, amely az embert egy életállapotba helyezi bele, értsük ezen azt, hogy az ember azt az illúziót éli meg, hogy létezik, amit nehéz végső soron megfogalmazni, mert ehhez a meglehetősen bonyolultan rétegezett valamihez, élet, megélni az életet, hozzátartozik maga az illúzió, illetve az illúzió érzete, de ebben talán ne ragadjunk le, jelen kell lennie feltétlenül, hiszen az álom is, akárcsak az élet megélése, ismert és ismeretlen tényezők állandó kapcsolódási rendszerességén alapul, és az álomban ezt az ismert faktort képezi meg a valóság, felismerhető vagy torzított formában, melyhez egy logikátlan és valójában ismeretlen réteg csatlakozik a kauzális logika teljes mellőzésével, mi több, annak látványos tagadásával, és kauzális logikán most legprimitívebben azt kell értenünk, hogy ha a poharat leejtjük a kőre, akkor a pohár darabokra törik, és éles, szinte zenei hangok kísérik ezt a törést, ennek a logikának a feladása akkor következik el, amikor álomban a leesett pohár nem törik össze, ellenkezőleg, fel- vagy lepattan a kőről, épségben landol, de még az is lehet, hogy egyszerűen eltűnik a kőben, borzongatóbb szóval elmerül, vagy ráolvad felszínére minden hőhatás beavatkozása nélkül, darabokra bontva ezt másik nézőpontból, a kő, a pohár és a leejtés, a maga gravitációs folyamatával létezik, involválva a keménységet-szilárdságot, az átlátszóságot és törékenységet, illetve a nagyobb tömeghez vonzódás törvényét, ezek függesztődnek föl az álom, ébren lévők számára ismeretlen és megfejthetetlen törvényei szerint, és akkor még nem beszéltünk a zajról, amely a kőre hullott pohár összetörését kíséri, mert tételezhetnénk a valóságban, de nem lenne értelme ennek a kísérletnek, hogy úgy törünk össze egy poharat, hogy kivonjuk a történetből a törés zaját, erre csak annyit mondanánk talányosan, hogy valószerűtlen, mi több, még fel is kiáltanánk, hogy álmodunk-e vagy ébren vagyunk, és ebből a felkiáltásból egyértelműen kivonható az az esszenciális felismerés, hogy a valóságban jelentkező megmagyarázhatatlant, nevezzük ezt jelenségnek, eltoljuk egy nem követhető, kifejthető magyarázat érdekében az álom tartományába, ahol a lehetséges határai elmosódnak, és a lehetetlen kifejezés elveszíti az értelmét, hiszen álmunkban repülünk, ami megint csak a gravitáció felszámolásának a

sikerét mutatja fel, nem a repülés illúzióját éljük át, hanem a repülés valóságosságát, mert nemcsak úgy csinálunk, hogy szárnyak nélkül repülünk ismeretlen városok fölött, hanem ténylegesen éljük és valósítjuk meg a repülés élményét, amiből az következik, ha élsz, s így nem vagy halott, csak álmodsz, így az élő és az életből kiszakadás határán vesztegelsz, és ezekről még tűnődni is képes vagy, hogy komolyan fel kell vetned azt a kérdést, hogy az álom az ember valós kiterjedési formái közé tartozik-e, vagy egy teljesen más univerzum, és neked utóbbi mellett kell ilyenkor lándzsát törnöd, mert ha az álom a kauzális logika mágneses terében képződne meg, akkor ébredés után lenne következménye, a repülésnek például a zuhanás, a hangok elvesztésének az utólagos csörömpölés, a lehullott üvegtárgyaknak a szétrobbanása a térben, de mehetnél tovább is, a nőkkel, akár az anyákkal való koitalásnak a pizsamádon terjengő sötét folt, az álombéli karambol következményeként összetört csontok, vérző fej, mentők kihívása és műtőasztalon befejezett történet, de mindez nem következik be, az álmot nem kíséri következmény, az álomban elkövetett lopásért vagy gyilkolásért nem jár büntetés, ahogy a hősvagy önfeláldozó tettekért sem jutalom, amiből az következik, hogy az álom és az ébrenlét között nincs átjárás, azok a kapuk pedig, amelyeket a pszichoanalitikusok nyitnak, melyeken keresztül erőszakkal és spekulatív vetítik egymásra az álom jellegéből adódó képszerűségeket és az ébrenlét jellegéből következő háromdimenziós mozgástereket, inkább látványos butaságok, mint követhető és logikus rendszerek, mert igen, ezek épp a logikán buknak el, azon a logikán, hogy a mindennapi élet, nevezzük ezt a valamit az egyszerűség kedvéért így, hogy a mindennapi élet bizonyos okozati része az álomban megteremtődő valóságnak, ezek az elméletek valahol, mert nem tudnak kilépni a kauzális logika keretei közül, olyasmi szerkezetét hozzák létre az érzékelésnek, amikor a materiális létező, de hülye kifejezés, meg kell vallanod magadnak, szóval, ez a kétségtelennek feltűnő vagyság önnön képeit vetíti rá egy állandóan mozgó, így folyamatosan eltorzuló vászonra, amely állandó mozgásban lévő képe is, meg nem is a vetítő magát valóságosnak állító történetének, egyúttal megteremtik azt az ön-ellentmondásosságot, hogy az álmot másodlagos cselekvéssornak tekintik, de mi van akkor, teheted föl a kérdést jogosan, ha nem az álom a másodlagos cselekvéssor, hanem a valóságnak tartott másik létezésed, amikor felkelsz az ágyból, megmosakszol, és a teraszon megiszol egy pálinkát, az nem ugyanolyan illuzórikus-e, mint amilyennek az állomálapotot tekintik általában, erre talán valamelyest ráhúzható példa, hogy hiába mész ki a teraszra pálinkát inni és a tenger hullámozását bámulni, akár a hullámok közül kiemelkedő kopár dombokat a horizonton, ha nincs pálinkád, akkor legfeljebb álmodozhatsz csak arról, hogy pálinkát fogsz inni, míg ebben a másik tartományban pálinkát tartalmazó üveg, üvegből kitöltött folyadék nélkül képes vagy a pálinkaivást érzékeltetve lefolytatni, amiből egyenesen következhet az, hogy álmodban szabadabb és képességesebb vagy, mint bármiféle más állapotodban, amelyet ébrenlétnek hívsz, s ha most egy szigeten lennél valóban, bár lehet, hogy ott vagy, és a teraszon ülnél, és lehet, hogy ott ülsz, állítod ezt anélkül, hogy a *valójában* nagyon is kétséges jelentésű és érvényességű szót használnád, és megáll alattad a néma hajnalban egy csörömpölő kukásautó, amelyik úgy tűnik fel ott lenn, hogy nem volt érkezése, és távozása sem lesz, mert nem ilyesmire van rendszeresítve, és mindenféle emberek szállnak le róla, sokkal többen, ahányan a hatalmas tartály hátsó fertályán kialakított kapaszkodón elférnek, és elkezdenek sötétszürke, nehéz szeméttel teli műanyag zsákokat dobálni a hordóforma gyűjtőbe, szóval, akkor és ilyenkor azt is láthatod, amikor az egyik ilyen zsák elszabadul, és repülni kezd a tenger irányába, és amikor fölé ér, akkor táncolni kezd, ahogy a zsinórját vesztett papírsárkány az égen, vagy a gyermek kezé-

ből kiszédült luftballon, és ahogy nézed, észre sem veszed, hogy lassan megváltoztatja a valamihez képesti szögét a tenger, és a valamire már merőlegesen hullámoz, te pedig ennek a merőlegesnek az elfordultságán ülsz rajta, de nem csúszol le, mert ilyenkor nem teremődik meg a lent vagy a fent térképze, így az a gravitáció sem, amely ebből a helyzetből szánkázatni kezdetne valamilyen irányba, hogy teszem azt, az ausztrál partoknál kössél ki, mert, megint rossz szót alkalmazva szándékosan, a logika szerint ebben az állapotban megszűnnek az irányok, és ha az irányok megszűntek, akkor megszűnt a mozgás is, oly módon, hogy nem váltott át változatlanúságba, de a történet, az idő elvesztésével egyidejűleg, vagy azzal párhuzamosan, és itt nem idő- vagy térbeli elmozdulást értünk a szó jelentésén, elveszíti a kiterjedésben létezőségét is, az álom tehát nem a kauzális logika időleges felmondását jelenti, hanem a dimenziók elvesztését, feloldódását, esetlegesen a más, ismeretlen dimenziókba átlépést, az abban valóságot képezi meg

az alvó álma, kitüntetés vagy büntetés, olyankor következik be, amikor az álmodó elveszíti kapcsolódási pontjait a megszokott és elképzelt létezéséhez, amikor személyisége gyökerei kifordulnak abból a talajból, amely a létezőség biztonságát és élhetőségét adta addig, és szándékától teljesen függetlenül előtte ismeretlen mozgásformák közé kerül, érthetted ezen az álombeli történetekhez való teljes eltávolodást, de akár az egyidejű gondolkodást az ébrenlét megélésével, ez utóbbi egy külön elbizonytalanodási pontja az álomról való gondolkodásnak, hiszen a sem-sem állapotot idézi föl az átélhetőség szintjén, az alvó kapcsolata nem szűnik meg addigi érzékelés-világával, tudja, bár nem biztos, hogy ez tudati munkával vagy részvétellel jár, hogy ágyban fekszik, és sötét van körülötte, és természetesen veszi, hogy ebben a sötétségben ő jól lát, és képeket lát, ellentmondva annak a tudományos felismerésnek, hogy az álmaink fekete-fehérek, színeket, akár vakítóan erős színeket lát és él át, de annak már nyilván nem lehet a tudatában, hogy ezek a megélhetőséget is felkínáló, mi több, lehetővé tevő képek egyáltalán nem rendelhetők hozzá ahhoz a tudatszegmenshez, amely arra hivatott, hogy az álmodó magát egy szobában, egy ágyon elképzelt lenni képes, és ez a kettősség abban az esetben a javára szolgál, ha az álom olyan nyomasztó mélységi tartományába veti bele a nem teljesen lefoglalt idegrendszerét, amelyből megszabadulni akar bármi áron, és erőteljes tudati mozgásokkal eltolja magát az felébredés irányába, hogy azután fölkelve az ágyából, a végében elvégezve a dolgát, egy ideig értelmetlenül kifelé bámulva az ablakon, tudatosan kerülje el annak a lehetőségét, hogy az ágyba túl gyors megtérés esetlegesen a rossz álomvilágba visszalépés kockázatával jár, mert feltétlenül sajnálatos félálom-helyzetbe kerül, ha ez a visszakerülés bekövetkezik, nem véletlenül hívják tehát ezt az állapotot félálomnak, utalva rá, hogy egy sem-sem állapotról van szó, sem nem ébren, ami leegyszerűsítve az éberség színónimájaként fejeződött ki, sem nem álomban, amikor az eloldott állapot kellemes érzetek felé vinné el a megképzőjét, olyan találkozások, kapcsolatok, lelki-szexuális helyzetek feladásával, amelyekre talán az álmon inneni pozíciója nem ad számára lehetőséget, ilyenkor feltétlenül zavaró tud lenni egy kinti zaj vagy hajnali madárdal, egy még ébren zöngicsélő szúnyog, de akár egy másik lény közelbeli szuszogása, horkolása-hortyogása, egyéb alvóhangjai

amennyiben azonban sikerül az átlépés abba a másik, feltételezett univerzumba, amely semmilyen kauzalitásnak nem felel meg, illetve ellenáll mindenfajta formális logikának, azaz teljes terjedelmében az álom területébe kerül bele, nem csak a fizikai-lelki meghatározottságokon lép túl feltétlenül önmagától eltávolodott, mert az akaratlagosság meghatározottságából kikerült lény, de emlékezet nélkülivé válnak az ember számára az evi-

lági képzelt létében olyannyira fontosnak vélt formák, például az erkölcsi normák, így az etika, s hogy a legvégletesebb megvalósulást vedd alapul, a felszabadultság és a képességesség birtokában gyilkolásra bír rá valami álmodban, téged, aki minden romlottsággal együtt egy legyet is sajnálsz lecsapni az ablakpárkányon, de nem is a gyilkosság itt a leglényegesebb, bár annak a ténye sem elhanyagolható, hogy ez a képesség megvan benned *alából*, csak egy másik világban elszenvedett szocializáltságod ezt a cselekvést a tiltás és lehetetlenség kategóriájába számúzta eddig, tételezzük a gyilkosságot, amely nem okoz feltétlenül, mi több, egyáltalán nem vált ki benned morális kételyeket vagy válaszokat, a természetesség színezetét veszi föl, és következmény nélkülinek tűnik föl ebben az univerzumban, ahová, az álom mélységétől és elszakadásának erősségétől függően, *áthallatszhatnak* a bűn és a büntetés szirénhangjai ugyan, de föltehetően és minden bizonnyal nem azok a meghatározóak, vagy ha igen, akkor az az álmod valószínűleg nem a dimenzióváltás mezsgyéjén túl zajlik, hanem valahol a határt nem hagyva el emlékezés nélkül, de nem is erre akarod te most elvinni a töprengéseidet, hanem az izgat, hogy megébredés után, ha még emlékszel az álmodra, és erre az emlékezés-felejtés problematikára még vissza kell térned, szóval, ideális esetben, ha ébredés után is emlékezel az álmodban elkövetett cselekedetede-re, jelesen a gyilkosságra, hogyan tudod feldolgozni azt, hiszen az álmon inneni tartományban a cselekedeteink következményekkel járnak, részünkről pedig felelősségvállalással, egészen egyszerűen arra a kérdésre kéne ebben az esetben válaszolnod, hogy gyilkos vagy-e, vállalva, amit elkövettél, vagy egy kényelmes gesztussal elhárítod magadtól mindazt, amit abban a másik dimenzióban megtettél, ám akár így, akár úgy, az esemény virtualitásában is megtörténtnek nyilvánulhat az önmagad fölött kihirdetett ítéletben, és feltétlenül szégyen és büntudat ragacsában vergődsz onnantól kezdve a képek elhomályosodásáig, noha az egész lelki játékot egyszerűen lehetne kikerülni azzal, hogy nincs áldozat, amelyik vagy aki a tette és a tettesre rávall, és ez bírósági szempontokat figyelembe véve rendben is való, te azonban sokáig a lelkifurdalásnak és üldözöttségnek olyan kínjai közé kerülsz, mint azok, akik valóban elkövettek valami súlyos és visszafordíthatatlan rosszat vagy gonosztságot, amire nem derül fény, mert a dolgok szerencsés összejatszása folytán nem is derülhet, de te tudod, hogy megtörtént, te ismeretedben vagy annak, ami történt, hiszen a történet főszereplője, az elkövető te voltál, és már nem is a lelepleződés pillanata nyomaszt, hanem a cselekmény elkövetésének a tudata, saját magadnak az erkölcsi lenullázottsága

vannak azonban olyan álmok a teljes dimenzióváltások szemléltetésére, bár épp az alapszituáció veti fel a másik dimenzióhoz az egyiktől való függetlenségét, amikor valaki a felmenőjével, anyjával-apjával, lány- vagy fiútestvérével kerül félremagyarázhatatlan bizalmi viszonyba, például koitál, akár heteroszexuális beállítottsága ellenére vele azonos nemű lényel, legáltalánosabban valamelyik ismerősével teszi ezt, és itt bicsaklik meg az álom függetlenségének a teóriája, mert ha az álom valóban más és a valóságnak vélt kiterjedéstől teljességgel elkülönülő dimenzió, akkor hogyan kerülnek bele mégis olyan ismeret-ségi-tapasztalati elemek, mint a felmenők vagy testvérek, netán a barátok, hogyan képződnek meg valós vagy torzított formában az ismert környezeti elemek ezekben a dimenziókban, de ennek a vizsgálata időt és energiát felemésztő fejtegetéssort igényelne, amitől most szintén eltekintesz, és a kérdés centrumába visszatérve arra nehéz választ adnod, hogy az ilyen, jelesen szexuális abúzus, amely elkövetésében a természetesség és nyilvánvalóság keretein belül zajlik le, ébredés után miként kezelhető, hogyan nézel a felmenőid, érintett rokonaid vagy az álombéli koituszban részt vevő barátok szemé-

be, fenntartható, illetve folytatható-e ez után a maga addigi zavartalanságában a kapcsolat, lehet-e a történetek után úgy tekinteni a másikra, hogy a nézésben eliminálódnak a megtörténések, mert az álom és a valóságnak megnevezett tartomány történései egyként megtörtént, *valóságosan* végbement eseményként raktározódnak el, jöllehet a felmentést megkísérlő rálegyintés, úgymint *csak álom volt, csak megtévedt tudatom játszott velem csalfa képekben*, igyekszik kivonszolni a megébredtet a felelősség terhei alól, többnyire sikertelenül

mielőtt ezt a témát rövidre zárnád, ami egyáltalán nem lenne meglepő, hiszen ki szeretne azzal az énjével találkozni, aki embert öl, vagy ennél kevesebbet tesz, bűnözők, netán vérfertőzésbe bonyolódik, vagy az erkölcsi-séggel összeférhetetlen kapcsolatra szánja rá magát, feltétlenül elidőzől annál az egérútnak látszó magyarázatnál, hogy az álom során bekövetkezett történések létrehozásában és megvalósulásában már csak azért is ártatlan vagy, mert a visszaérkezett világban feltétlenül megítélés alá eső részvétel kikényszerítő iránya az álom felől érkezett, tehát nem te vitted oda őket, és nem az ösztönvilágod lefojtott vágyakozásainak csatornáztál be egy erkölcsi mérlegelést nem ismerő terepen, hanem magad is áldozat vagy, akinek szenvedést okoz a szándékaidhoz nem kapcsolható, mégis következménnyel bíró cselekedtetés, aminek bizonyítására a sem-sem állapotot hozod fel, melynek a lényege ebben az esetben az, hogy vannak félálmodok, vagy ha más oldalról közelíted meg, félig-álmodok, éppen az álom és ébrenlét határmezsgyéjén, amikor még nem vagy benne a teljes elszabadultságban, de már elhagytad a létezésednek azt a területét, amelyet legegyszerűbben, egyben legpontatlanabban mindennapi valóságnak neveztek el, azt kell tapasztalnod, bár ez a tapasztalás, mint minden magyarázat, csak az élmény után fogalmazódik meg, hogy nem utóbbi akar hatni az előzőre, tehát nem a hozott, vélhetően valóság-koncentrátum akarja megtölteni az álombeli ürességet, hanem mindez fordítva történik, meggyőződéssel állíthatod, hogy a szabadabb énünk, a kapott s ezáltal valamennyi álomban újrakezdődően ismeretlen, mint valami hülyegyereknek, metaforák segítségével próbál elmagyarázni valamit a magát már strukturáltságban elképzelni tudóknak, de hogy mit, az mindig lutri, és emiatt az onnan való visszalépés után érvénytelen az álomban az álom által ránk kényszerített viselkedésformákat, megnyilvánulásokat, cselekedeteket számon kérni, mert a számonkérés legkevesebb cseréptörés, és elégedetten izlelgeted a nyelveden ezt a régen nem használt szót, már ha élsz, és a nyelved a szádban van, nem pedig a kihűlt agyadban

és még valami, teszed hozzá, az álmodok hajlamosak elhíttetni velünk, hogy az, aki a hétköznapi valóságban vagyunk, az az énünk jéghegyének legfeljebb a csúcса, a felszín alatt meg ténylegesen valami vénséges vén, rengeteget és retteneteket tapasztalt súlyos lélek képezi meg a mélységbe húzást, és ezen, álmodban vagy halálodban, kénytelen vagy halványan elmosolyodni, már ha a halottak mosolyogni tudnak

KÉSŐBB SEM KIDOLGOZOTT VÁZLATPONTOK AZ ÁLOM FELDOLGOZÁSÁHOZ

AZ 1-ES SZÁMÚ FEKETE MOLESKINE RIPORTERNOTESZBEN

- bekövetkezhetség (valami következményeként, vagy egyáltalán minden következmény belemagyarázása nélkül „következik be” az álom; mi a faszomért van különösképpen?)
- kiszámíthatatlanság (a megélt tapasztalatok használhatatlannak bizonyulnak az álmodás során, az álommunka utólagos és ostoba spekuláció, az álom irányíthatatlanságának problematikája)

- visszakövethetőség (az ébredés nem teljesen korrekt utómunkálatairól kellene itt eltöprengeni, ahogy a „fellétre” riadt ember igyekszik mentegetni vagy magát, vagy az álmot, igyekszik felidézni az éjszaka vele történeteket, ami a legkevésbé sem szok’ sikerülni, vagy mert az álom nem hordja át magát visszaidézhetőségében a felébredettség dimenziójába, vagy az álomtól megriadt magára találó fojtja le magában a még előkerülhető éjjel-töredékeket)
- logika–logikátlanság (a számottevő logikátlanság mint rendezőelv kerül bele az álomba, egyfajta logika látszatát keltve, a rendezetlenség és kiszámíthatatlanság logikáját)
mégis-logika (feltenni a kérdést: a rendezőelv-nélküliség miért kelti a „különös rendezettség” látszatát; ez a kérdésfeltevés bár hajaz az előző pont problematikájára, valójában köszönő viszonyban sincs azzal)
- az ébredés akarása (tudatos vagy tudat alatti menekülés a rossz álból a felébredés felé, leginkább a fuldokló kapálódzására emlékeztet, aki vagy lát, vagy vizionál egy víz fölé hajló faágot, amelybe kapaszkodva meg tudná menteni az életét, ha elérné; valamilyen formában, az álom formájában leginkább, el is szokta végül; a sors jóra vagy rosszra fordul, ízlés és nézőpont kérdése)
- az ébredés félelme (a kellemes álmodás közben az álmodó megérezni véli egy távoli külvilág jelenlétét, bizonyos fokig a saját helyzetét – ágyban, párnák közt – is appericipálni tudja, de jó neki a pillanatnyi állapotában levés, egy tízes nő combjai közé helyezkedni éppen, vagy elnyúlni a forró napsütésben a tengerparti homokon)
- az ébredés mint minden formájában az álom ellensége (az álom definiálásának az egyetlen lehetséges útja az ébrenlét feltételezése, mint másik dimenzió, az ebbe történő dimenzióváltás egyértelmű megfosztódás az álomtól, és Freud–Jung-féle balgafasz álomfenomének szirénhangjától kábulva nyomozni kezdünk a meg nem történetek után, van is erre tudományos szakkifejezés, az álomfejtés, bár leginkább illenék rájuk a szó: felejtés!)
- betolakodók akár a földönkívüliek (ezen álomtartalmak invázióját kell értenünk, a realitások világának teljes fölmozsolása és elfoglalása érdekében; sejtjük, mi több, tudni véljük, hogy nem egyedül vagyunk a földön – nem egy dimenziója létezik a létezettségünknek –, de sem a térbeli kiterjedését, sem a verbális megnyilatkozásait nem vagyunk képesek érteni vagy fölfogni az idegeneknek – nagyjából innen a földönkívüliek-metafa)
- helyszín- és szereplőváltás átmenet-nélkülisége (mindenféle magyarázat vagy átvezetés szükségtelen a helyszínek, szereplők és érzelmi intenciók változtatásában, csak a szituációk megélése bír jelentőséggel, az abba kerülés vagy az onnan kikerülés, a találkozások, szerep- és szereplőelhagyások ráértés-szinten magyarázódnak meg)

Úgy zuhantál el, mint egy liszteszsák

persze nem olyan közhelyesen, de éppen olyan szerencsétlenül és magatehetetlenül dőlsz el, kezedből messze, a szoba másik sarkáig gurul a félig kivasznált vodkásüveg, zuhanásod meglőtt madár zuhanása, hiszen alig vagy már terhére a földnek, csak csontok és inak, csak inak és csontok, meztelen tekergőző fölfájó idegek, nyomokban utat keresve a szikkadt húsban, a kevés hús, mely szárazan tapad rá a szilárdabbnak vélt felületekre, te már nem sovány vagy, te csont és bőr vagy, rosszabbul nézel ki, mint a haláltáborok végletesen elcsigázott foglyai, de kínos

telen vagytok – te is vesd le a csizmádat nagyapa – minek nekem már nincsen lábam – az nem lehet még lábbal temettünk el – már lerágták a férgek – visszszámész még – később – felülök a körhintára – a feleségem a másokra – szétteszi a lábát úgy repül – belátok a combjai közé – öröslök a pinája – szégyellem magam – mások látják – lehet hogy ezt akarja – nyilván és nevet – nagyapával összebogozódik a láncuk – bogozzák és nevetnek és csókolóznak – nem vagyok féltékeny – már elváltam – nyilván szeretkeznek – egymás fölött-alatt mozognak – nem látom az arcukat – úgy csókolóznak – nem látom az arcukat – a körhintán állatok ülnek – azoknak látom a pofáját – de nem látom az arcukat – nekik – állatarcú libikókák mindenfelé – ahogy megyek – haza kell érjek – otthon vár feleségem – bogarak kerülnek a hátamba – meneküljek – nagyapa kiabál – egy építkezés – kihalt mert esik az eső – beugrom a ház kiásott alapjába – a hátamra téglákat pakolok – ha bombáznak engem megvédenek a téglák – a járat fölött megjelenik az egyik bogár – a másik szemből fúrja magát hozzám – hallok ahogy ropog a föld a rágószervei között – a volt feleségem szoknyát hoz – én vegyem föl – nem én férfi vagyok te vedd föl – én is férfi vagyok – de neked pinád van – neked is csak nézz le – nem merek lenézni – nekem is pinám van – hogy fogom így megbaszni – ne nyögj hanem basszál tovább – nyilván és nevet – átfúrja magát a testemen az egyik bogár – nem fáj – az ő testén is – neki sem fáj – sikongat és vonaglik – bedugja az ujját a lyukba – nincs vér – nyilván nincs vér – ha nincs vér akkor nincs halál se – menjünk mert ideér a nagyapa – közeledő csizma cuppog a sárban – a kerítés oszlopán szétterjesztett farkú páva ül

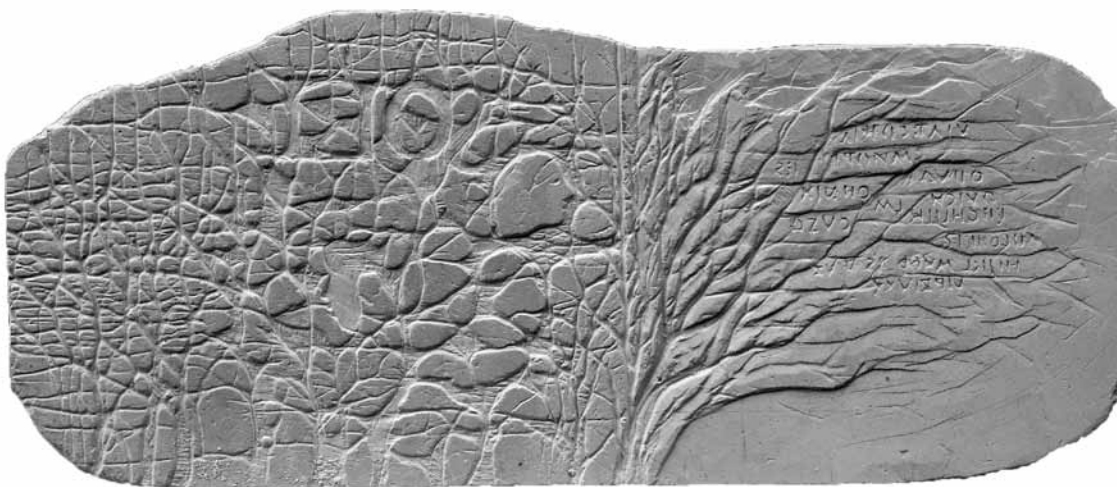
A nővérem hív Innen tudom, hogy van nővérem Jellemző hogy ő hív Egyedül ő hív itt a kórházban Amióta itt vagyok Itt lehetek már régóta, mert mindenki kedves velem, köszön és mosolyog De hiányzik az íróasztalom Az ágy szélén ülök és egy rózsaszínű laptopot püfölkök Valami tanulmányt írok a gravitációról Persze van dugi borom a szekreterben Itt van az otthoni szekreterem Meghúzom, de bejön a nővér Észreveszi és nem szól Mindjárt kezdődik a szoptatás Ezért sem kellene többet innia Mégiscsak szól Milyen szoptatás kezdődik Végigmérem és felbátorodom A háta mögé lépek, kigombolom és megfogom a mellét Mindkét markom lüktet A segge vájathoz dörgölöm a péniszemet Erős az erekcióm Mindjárt elélvezek Leráz magáról Megyek hozom a gyereket Miféle gyereket Visszalép egy pillanatra A magáét Az enyémet Persze Nem tudtam, hogy nekem csecsemő gyermekem van Mosolyog, megint a hátára mászom, jó meleg és kemény háta van Vanni van Ki szülte Maga Én férfi vagyok A markába rakom a faszomat *Primordiális méhzsák* Ezért voltak az alhasi fájdalmai Ez mi Felkutathatatlan időkre visszanyúló atavizmus Nagyon hülyén nézhetek Rejtve a belek kanyarulatai között, mélyen a testben egy zsák Ez normális, ez az egy zsák a belek kanyarulatai között Nem Rendkívül ritka jelenség, valójában genetikai torzulás Lefelé nézek, mert alattam lüktet Maga honnan tud ilyesmit Én vagyok a szülészorvosa Gyömöcköl, feljajdulok Hogy kerültem bele ebbe Az alhasi fájdalmak miatt Hogy került ebbe bele Mi köze hozzá Abban a zsákban egy gyerek volt Az ablakpárkányon ülök Mekkora Nagy itt a huzat A kertben meztelen emberek Némelyek bagzanak Huszonhat hetesnek megfelelő magzat Röhhögnöm kell Az én hasamban Röhhögni kezd A maga hasában Azt hiszem iszunk, üvegből bort Fogd meg a mellemet, ha úgy könnyebb Rám húzódik Hogy került oda Alig egy kilo *Önmegtermékenyítés* Nem a legalkalmasabb a pillanat Ne röhhögtesse, én magamat Ön Te A számra tapasztja a kezét vanília ízű a tenyere Maga magát, te magadat Lehetetlen, hogy én Semmi sem lehetetlen te nagy kan Lekászálódik rólam végignézek magamon és meztelen vagyok és érzem hogy ragacsos Azt hittem csak sörhas Rácsap a hasamra a nagy lapát tenyerével a férfi Látod, mik lapulhatnak egy sörhas mögött valójában Hol van

A sarokban az inkubátorban Kivehetem Nem csak én Nézem ahogy a kezem-
be adja a szőrös kéz Csúf életre nem való és ráncos Nézem A maga belső gye-
reke Olyan egyedül van Mint egy eltévedt asztronauta a búra alatt Lélegzik
Növekszik bele a néma feneketlen magányosságba Lehet hogy nem viszem
haza Nem lehet csak úgy magára hagyni ezt a gyereket Ne csapkodja a vállá-
mat Engedje el a mellemet és húzza ki magát belőlem Nem kell Mindjárt
negyven vagyok három fiam van Majd én elviszem és felnevelem Hagyja még
itt mellettem Nem Mindjárt bejönnek a rokonai és elárulja magát Tehát ők
nem tudják Senki nem tudja csak én és maga Ki maga Én vagyok az

azegész

akémrepülőmiattvanazzuhantleéppenakertünkbehiábacsakebkendőnyiezakis
kerthátulaházmögöttmimegépkenintheverésztünkagyerekkelegypokróconé
sszéhasítottaanagydiófátésazazonnallángolnikezdetmimegrémültenugráltun
kfelazellenségesekénytelenekvoltakazonnalehagyniagépelfegyverkezver
ohantakaházfelépróbtaltammenteniagyerekeketfelkapnámőkdenembíromfel
emelniegyiküketsemolyannagyoklettekmosthirtelenésnemisakarnakjönnicsak
bámuljákálángológépetésafegyverüketelőreszegzőfelénkrohanókatonákatordí
tokhogyjöjjenekmárdenemhalljákagéprobbanásajaitólmáralábunkatériazárn
yékekészmögöttünkordibálnakismeretlenlyenmilyenkárhogynincsenpincén
kakocsibeállólattvancsakegyszerelőknadeszkákkalfedvekapkodvapróbáló
mfelfeszíteniőketsorrotörnekleakörmeimnemsikerülidőnbelejutnunkutolérnek
bennünketénmegterelemmagamelőttagyerekeimethirtelenacsillagokkaltelieg
etlátomacsillagokmindszűkölnékfelémkiabálnakgyerekhangokéséncsakzatak
arommondanihogymerttudlakmegvédenibenneteketésahoml
okomhozszorítjaegyikükafegyverétforduljatokelmertnemakaromhogylássátok
hogyanlövökszétazagyamatnemakaromlátniahogyzagyamatlövészétakibaszo
tfegyverrelhidegshidegésapiroscézóontahogyottáncolazismeretlenkatonism
eretlenhomlokánsíkidomokatlátokszembejőniéssegyszererájövökmindepre
lrobbantazagyamagyönyörűségtőlmegeértékmindenthatalmaskétméteresrenőt
tcsecsemőtállalokzuhanyfülkébenmertlekkellzuhanyoznomavértamikorelhú
zomafüggönytamonstrumtesténülőbalgafejévelrámnézésénikítotokagyerekek
utánazelzártszobábanaláltunkráanagyanyámraújruhákat hoztunkkiésöltözt
etgetjükközbenügyetlenekvagyunkkéstöbbszörleverjünkazébresztőórátazéjjeli
szekrényrőlnemakaromhogymegvisszajöjjenekakatonákhogymegintmeggyalázzan
akmondjaésremegőkezőbőlsziklákratulésszétrobbanapohár

STREMEY GÉZA, Televény I., 2017

POÓS ZOLTÁN

Az apák felelősségéről

Az apák tudják, hogy üvegszilánkok és rozsdás drótok lapulhatnak az udvar szennyezett talajában. Hiába szedték ki a legtöbb éles tárgyat, képtelenség megtalálni minden veszélyes darabot.

És azt is tudják: ha tovább ülepszik a talaj, előkerülhetnek újabb szilánkok. Mégis ráengedik a gyerekeket a fűre, és abban bíznak, hogy nem szúrják át a talajt a fényes üvegdarabok és a régi legelők egykor büszkén zörgő dróttjai.

Bíznak abban is, hogy talán mégis kiszedték – hajoltak eleget a negyvenfokos nyárban, a kert hullámos gypén, ami olyan, mint egykor a dara domborzata az oroslánlábú, fényüket vesztett kádakban, az ólak mellett.

Az apák mindenre vigyáznak, még arra is, hogy a vihar ne nyissa szét a bokorsort, ne bontsa meg a tetőt. Az apák öröksége a kertbe zúduló fény, ami megvilágítja a föld alatt rejtőző szilánkokat.

Esti locsolás

Ha a gyerekeket fürdetik, nem mindig jut idő a kora esti locsolásra, van, amikor este tízkor kell locsolni, különben másnap kiszáradna a fű. Hiába húznánk függönyt az ablak törött üvegére, látnánk: élettelen a kert.

Az apák minden nyári este ott állnak slaggal kezükben, és integetnek a konyhaajtón kibámuló gyerekeknek, és hívják őket: gyertek, megint találtunk valamit. Kétfillérest vagy a szomszéd macskájának kölykeit a kerítésnél. De a gyerekek csak az üvegre lehelnek és beleírják a monogramjukat.

A víz sugara olyan, mintha ködöt ültetne a tájra – megvilágítja az udvari lámpa, de hiába: a sötét nem ér véget a kerítésnél. Mintha a kerti úttal idejönne az erdő, de már csak egyet nem éreznek az apák: félelmet.

POÓS ZOLTÁN (1970) Budapest

Sőt, mosolyognak. Olyan a vízsugár, mint a reptereken,
amikor a hagyomány szerint a gépet permetezi,
mert sikeresen hazaért első útjáról.

A tuják hosszúkás tobozpikkelyei, mint kis ventilátorok
emelik fel a kertbe tévedt repülőt –

A járdára is jut víz, szinte még sistereg az egérszürke beton.
Mohaszag száll fel, mintha tényleg lenne a közelben erdő.
Szinte érezni mély lélegzetét, amikor abbahagyják a locsolást.

ifj. FÁY ALADÁR, Atyám a szőlőműves, é. n.

FEKETE VINCE

Senkiföldje

Vajon a dolgok letérhettek volna-e elképesztő röppályájukról? Mert olyan pontjára érkeztek az életüknek, ahonnan már nem folytatható semmi

ugyanúgy. Ha legalább megajándékozták volna egymást a fájdalmaikkal, ha a bánatukat és szomorúságukat felajánlják ajándékol. És nem

várják, hogy a magyarázatok megjönnek majd idővel. Nem azt gondolják, hogy az idő majd mindent elrendez. Mert nem rendez el semmit.

Még ahol nincs rejtett vagy bevallhatatlan titok, még ott is, a legkisebb törés is tátongó szakadékká változik – éppen az idővel. És a lyukakat, foltokat

ki kell tölteni valamivel. Beérniük a puzzle néhány darabkájával? Határozott ütés a gyomorszájba, ami elveszi lélegzetüket és szúr és fáj és vág és fojtogat.

The exchange

A másodperc törtrésze alatt döntenek, miközben fájdalom akasztja el a lélegzetüket, az érzés, hogy megfúlnak, összerogynak, szívük megáll. Réváltások kísérik a zötyögésben: belefúlnak a Bűdös-barlang kénes gőzébe; a Szent Anna-tó jeges közepén vacognak, és nincs, aki kihúzza őket; tányérok repülnek feléjük, gödör ugrik alájuk, hegy borul rájuk immár végképp megállíthatatlanul, és eltűnnek nyom nélkül! És el a hangok, az illatok, a színek is: és soha többé! De tényleg soha többé? És nincs, amit szembe szegezzenek szomorúságukkal, haragjukkal, fájdalmukkal, az érzéssel, hogy elárultak vagy elárultattak.

FEKETE VINCE (1965) Kézdivásárhely

Vissza

A legnehezebb a lélekkel volt. Sétáltak a kora tavaszban, könnyű léptekkel át a hídon, mint akik épp akkor hagynak maguk mögött mindent. Természetes váltakozás, a test tökéletesen bejáratott mechanikája. Egyetlen összetett idegrendszeri parancs, amikor nincs szükség az akarat erőfeszítésére, hogy előrevigyék magukat. És nincsenek célok, amelyeket már nem akarnak elérni, és utak, amelyeket már nem akarnak bejárni. A test öntudatlan tevékenysége, ahogy halad, a test emlékei, hogy milyen mozdulatokat kell végrehajtania. És közben nézni-látni a falakat, házakat, téglákat, törmelékeket, s köztük a... szétmálló kötőanyagot is. Minden lépésnél teljes súllyal nehezeden a földre. Véletlenszerűen balra, majd jobbra fordulva széles köröket írni le, olyan pályákat járni be lassan, amelyeket képtelenek lennének berajzolni a térképen. De a legnehezebb mégiscsak a lélekkel lesz. Azt hitték, csak hónapok... és megérkezik...

Súlypont

A legeslegutolsó pillanat hideg, durva és lucskos érintése. Aki mögötte áll, „kiváló erkölcsű”, 18 és 45 év közötti, mentálisan teherbíró képességű helybéli férfiú; külön képzést kapott arra, hogy helyesen fel tudja majd mérni a dolgokat, a testsúlyt például, és hát lelkiileg is felvértezettnek kellett lennie a feladatra. Hiába volt a kecsegtető, a helyi viszonylatban is igen magas fizetésajánlat, végül is csak hárman reménykedhettek a majd kétszáz jelentkezőből erre a munkára. De egyikük már az első nap rosszul lett a bitófa látványától, a másik pedig meggondolta, és meg sem jelent a kitűzött időpontra.

„A nyertes munkarendje – súgja hátulról –, nyilván túl a lelki megpróbáltatásokon, hektikus”, akad hajnal, amikor sorozatban kell dolgoznia, és akad hónap, amikor nincs semmi, de semmi, de semmi munkája.

Álmodban ősz van; te vagy idén a legelső neki...

A célpont megsemmisítése

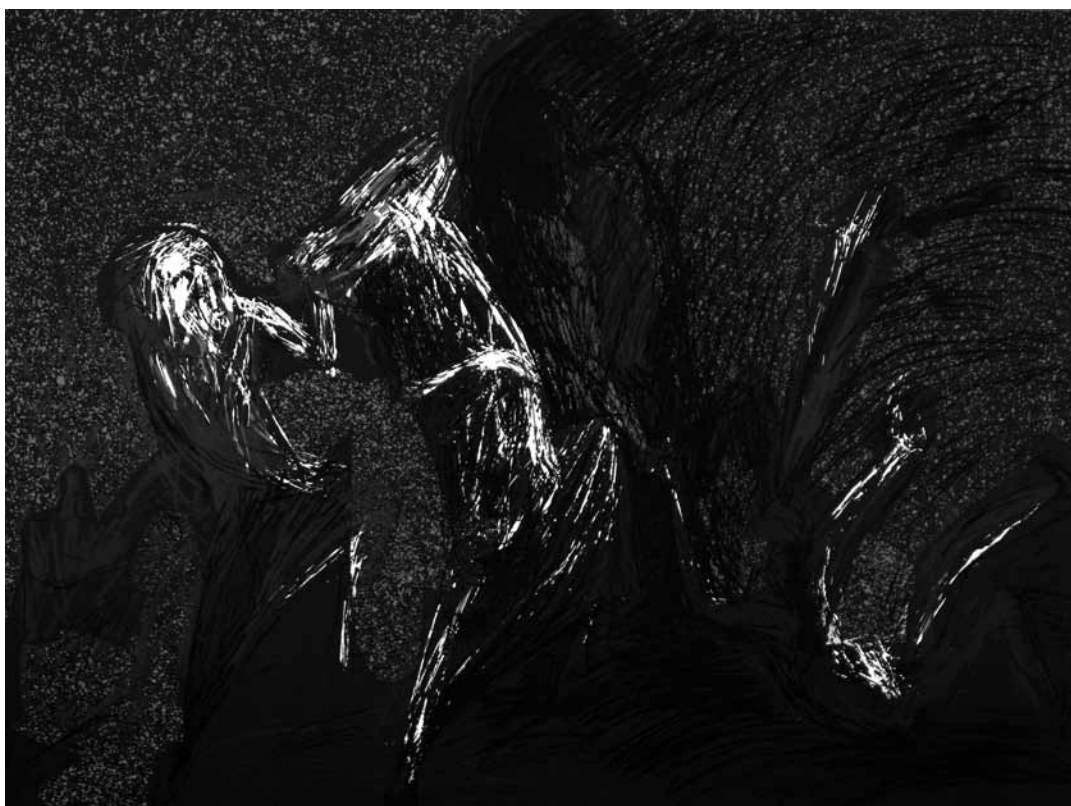
Kapucnis felsőben, Surda-sapkában
odasétálni a helyszínhez, a mellen átvett
táskában hangtompítós gépkarabély, belépni,
majd másodpercek múlva ki is jönni onnan.

Az utcán egy parkoló autó alá dobni a fegyvert,
pár méter megtétele után megszabadulni a
felsőruházattól, a nadrágot és a sapkát egy
kapualjba dobni, majd kapkodás nélkül elsétálni

a helyszínről. Az eldobott ruhákról rögzített
DNS-hordozó anyagmaradványok, a DNS-
profil mind egyetlen irányba mutatnak...

Hangtompítós fegyver, tompa kattanás,
menekülés... Bent, vérbe fagyva harminc
közös évük a vércsíkos előszobában.

SIMON ZSOLT, Perosztó (Itélkező), 1993

SARUSI MIHÁLY

Nehéz igaznak maradni

Jelenetek a Kurtucz–Chlotni–(Kis)Sarusi–
Kakuja nagycsaládból

Kurtuczék... (A) Kurtuczok. Azaz hogy ezek is, azok. Együtt! A Kurtucz, Sarusi (sőt, Kissarusi), Kakuja, Chlotni (nagy)családok együttese. Összessége! Fias-tul, lányostul; komástul, ángyostul. Szomszédostul?

Ki tudja.

Mindönesetre.

Rátarti mind! Hogy ú... Kurtucz! Hogy ú... Sarusi! Mi más, Chlotni! Hogyne,

Kakuja.

Csak és kizárólag.

Miközben.

Mi mást töhetsz?

Sorra vöszöd!

Mögtöhetöd!

Mög-ë.

De mög ám!

Aki hallja, adi át.

– Aggyál a labancának!

Attatok?

És hát: në tolakodjunk.

Szóval hogy a Kurtuczok!

...Ága felől a többiek. Apád részirül.

– Nehéz igaznak maradni, de mögéri – mondta Kurtucz öregapád (a kekecsi zsellérszálláson).

Mit ad Isten, a Sarusi fölmenők közt akad Igaz.

KURTUCZ ORVOSNŐ

Kurtucz Valér orvosnő, dr. Valeria Curtuț – Arad első nőorvosa.

Mög Gyuláé?

Mög.

1901 – az aradi Tribuna Popurului írja: Valeria Curtuț pesti orvosegyetemista az első magyarországi nőorvosok egyike lesz... Apja *Moise Curtuț*, advocat in Arad.

„1902 – megkezdi praxisát Arad első női orvosa, dr. *Kurtucz Valéria*” (Ujj: Aradi évszázadok, 189.).

Részletek a szerző *Parasztra paraszt* című készülő családtörténetéből.

1904 – arcképe az Aradi Közlöny nagy képes naptárában (193–196.) *Az arcbőr kozmetikája* című cikkével... Magyarul. Mert nyilván magyarul írta tántim, Kurtucz Valéria dr. Aki az első magyar orvosnők egyike. (Románként, meglehet, a világon – magyarországi románként különösen – az első?)

1905 – a csabai Békésmegyei Közlöny hírt ad a gyulaiak farsangi mulatságáról, amelyet a vármegyeháza nagytermében tartottak meg. A bálozó leányok közt Kurtucz Valéria dr.

1905–1920 – anyai öreganyánk, Farkas Ferencné Zsóri Viktória Újkígyósról a megyeszékhelyre, Gyulára jár kezeltetni bajait, s gyógyítja Kurtucz Valéria orvosnő is. Mama szerint tüdőbajjal kezelte, de neki vándorveséje volt – emlegeti az 1950-es években. Emlékszik a Kurtucz nevű orvosnőre. Tán emiatt sem akarta elhinni, hogy borbély veje, az elég urasan viselkedő Kurtucz Miska szegény iratosi magyar család gyermeke, s a háború végi zűrzavarban maga is átlapta magát az őrizetlen országhatáron Csabáról Kisiratosra, hogy megnézze, mi igaz a vő állításaiából. („Igazat mondott”, csodálkozott évtizedek múltán is, mert hogy nem véletlenül hívta a szülőfalu Úriborbénak a lánya urát.)

1906 – Bm-i K.: Gyulán, januárban a vármegyeház összes termében jótékony-sági korcsolyabál. „A rendezőség sorában a következő urak szerepelnek: ...dr. Kurtucz Valéria...” – mint egy szem hölgy a rendezőségi urak közt.

1908 – Bm-i K.: a Békés megyei orvosszövetség közgyűlésén K. V. dr.

1910 – Bm-i K.: a megye 80 orvosa – négy disszidens kivételével – tiltakozik a gyógyítást nehezítő hivatali beavatkozás ellen. A függetlenségükért harcoló orvosok közt Kurtucz Valéria.

1913 – Bm-i K.: Gyulán 2 éve városi orvos K. V. dr, ami azzal jár, hogy egyben tagja a városi képviselő-testületnek. Nőknek nincs szavazati joga, ezért megtámadják képviselőségét, de a hatóság elutasítja a föllebbezést, így női város- atya is van a megyeszékhelyen.

1920 – áprilisban a Körösvidék írja: „Menekülnek a patkányok” – Gyuláról a román tanító, pap, ügyvéd, orvos... a román hadsereg egyéves megszállásának végeztével. Köztük említi a lap K. V. dr.-t is.

1936 – apám (öreg Kurtucz Mihály) így emlegette: „Kurtucz Valéria, doktornő, akivel 1936-ban találkoztam Aradon. Tüdőszakorvos volt, mentem hozzá, tüdőgyuladásom volt. Gazdag gyulai családból való, átment Romániába a világháború előtt. Alacsony, mint mama (Farkasné Zsóri Viki néni). A nővér nem akart hinni a fülének, hogy én is Kurtucz vagyok! Azt mondta: Kurtucz még nem volt nála!... Futballoztam, és vizenyős tüdőgyulladásom volt, a közkórházban ápoltak. Utána a tüdőgondozóba kellett kijárni – ki, ki, ki a Tököli tértől kifele, a város szélén!... – Ki fia vagy? – kérdezte az orvosnő. – Kurtucz Gergely az apám... – Igen, emlékszem rá. – Rá és családjunkra. Másod-unokatestvére lehetett apámnak.”

1945 – Ficzy Dénes, Arad jeles művelődéstörténésze meséli 1980-ban a Békéscsabáról átránduló, magát Sarusinak nevező Kurtucz-finak: amikor a román miniszterelnök, Gróza Péter Aradon járt, népgyűlésen Kurtucz Valériát hívta tanúul. Kurtucz Valéria híres orvosnő volt a Maros-parti városban.

– Budapesten az egyetemen azt írták ki az urak: Itt csak magyarul szabad beszélni! A tanúm itt ül közöttünk, Kurtucz doktornő.

Hatásos, mert tényleg ott volt. Fölismerte, vagy valaki szólt neki. Ott ült az első sorban.

Aradon, amikor a város lakosságának a zöme még magyar volt.

Azóta is tesznek róla, hogy a magyar szó elkopjon a Maros-parton.

1895 végén született törvény teszi lehetővé, hogy nő is tanuljon a magyar egyetemeken. Hogy Kurtucz Valéria 1902-ben végez Pesten, azt jelenti, hogy a legelső honi leányok egyike, aki idehaza egyetemet végezhetett.

Az apja egy 1901-es aradi román lap szerint Curtuț Mózes aradi ügyvéd.

Gyula, Mácsa... Némi keveredés az emlékekben. S hogy: parasztra paraszt...

Annyira, amennyire!

Kurtuczra Kurtucz. (Farkasra Farkas; Sarusira Sarusi...)

Igen, nemcsak hogy a legelső gyulai, majd aradi nőorvos volt öregapánk unokatestvére, Magyarország első nőorvosai közt is számon tarthatták (volna) Valéria nénénket! S még hogy az első nőorvos, egyben az első nő képviselő a nagy-magyarországi közéletben?! Akit megvéd a helyi magyar közigazgatás! Lehet nő, sőt román is az 1900-as évek legelején, „mégis”... szabad polgár! A „gyalázatos királyi Magyarországon” (ott, az Osztrák–Magyar Monarchiában). Akit hogy ért volna hátrány... ezért, amazért.

Ráadásul az apja az 1800-as évek második felében ügyvéd lehet a magyarlakta Aradon. Ő oláh, az ügyfelek zöme hun. Ugye; mit lehet tenni. De hogy mekkora lehetett ottan a nemzetiségi nyomás? Elnyomás.

Kár, hogy a Kurtucok/Kurtuczok/Curtuțok magyar ágának csak évszázaddal utóbb futotta értelmiségire... Ennyivel (száz évvel) butábbak voltak a – magyar – Kurtuczok, mint a – román – Curtuțok?

Első értelmiségi magyar Kurtuczként... kikérjük magunknak. (Van már második, harmadik...)

Midőn a román Kurtuczoknak (Mácsán, Aradon...) futotta pénzre, lehetőségre, hogy gyermeküket (gyeröküket, sőt, leányukat) taníttassák, egyetemre járassák – abban a „rohadt magyar világban” –, a magyar Kurtuczoknak erre nem volt lehetőségük.

Magyar élet, román élet... (igaz, az osztráknak alárendelt) Nagy-Magyarországon.

Jó kis börtöne vala Arad vármöggye és Nagy-Magyarország a nemzeti kisebbségeknek azokban az évtizedekben!... Akkor, az első verekedés előtt. Hogy legyen indok meghazudtolni... önmagukat. A saját helyzetüket.

Román gyermek – fiú, avagy leány – a magyar egyetemen... (Kár, hogy – ha igaz – rászóltak.) (Kár volt.) (...értünk [is].)

Valériaként időnként – eszerint (a sajtóhír ezt tanúsítja) – a Valér keresztnév is kijárhatott neki. És még hogy Kurtucz, de egyenesen Kurtuc! – magyarul, románul, mert az aradi oláh lap Curtuțról beszél, a b.csabai lap meg adott pillanatban a cz-t elhagyva egyszerűen c-nek veszi nevünk utolsó betűjét (mi több, hangját). Azaz nyilvánvaló: a helybéli (aradi) románság a c-t c-nek (ț-nek) vette, s nem ți-nak, țu-nak, țiu-nak, mint a máshonnét szalajtott – regáti? – vlah „néptanítók” írták Curtuțunak, Curtuținak, Curtuțiunak is jó apánkat az 1920-as román rabló évtizedben a kezdetként még nem Dorobanținak csúfolt, simán magyarul megnevezett Kisiratos (a környező románság nyelvén Iratoșu[l] Mic) elemijének osztálykönyvébe (Curtuțiunak a kürtösi hasonszőrűek is). Hogy a (Curtuți) végkifejletről ne is beszéljünk... Mármint a gyulaiaktól vett búcsújáról.

Akik a román megszállókkal távoztak Gyuláról 1920-ban, megjelentek *Decebal Gyulán* című kisdud regénkben is. Mármint a hangadók! Példának

okáért Márkus Mihály ügyvéd (M. Marcus), aki a román megszállás teljes keserves esztendejében Békés vármegye Bukarestban kinevezett prefektusa-ként szolgálta Nagyoláhország bukaresti főmuftijait. Jó firma lehetett Miskuca (Mișcuța) mester is, aki a megszállóknak dolgozott kedves Körös-parti városában, Gyulán. Nem is akárhogyan, egyenesen rendőrfőnökként!... Árgyelán (Ardelean) tanító is olybá vehette – arra a hál' Istennek kurta időre –, Gyula immár Decebálé! Hogy aztán mentesse az irháját... (A Körösvidék 1920 tavaszán Árgyelán tanítót említi a patkányok egyikeként, miközben Árgyelán János görögkeleti vlah lelképásztor volt az, aki e gyászos esztendőben a 30 ezer lelkes választókerületben reá adott pár tucat szavazatnak köszönhetően a bukaresti nagy nemzetgyűlés képviselője legyen szerencsétlen hazánk e fertályának. Odaát, túl a Kárpátokon, l. de din colo.) Bucskó doktor (amúgy Coriolan) polgármester is alaposan elszámíthatta magát, amikor elfogadta a megszállók kegyét: e gyönyörű magyar (igaz, német és oláh negyedekkel teljes) város első embere lehet... Hogyne szedték volna a sátorfájukat! Okkal tarthattak a nem éppen finomkodó Horthy-fiúkon túl a minden magyar embertől – sőt, a gyulaiaktól, csabaiaktól, orosháziaktól, békésiektől, gyomaiaktól, berényiektől, szeghalmiaktól, szarvasiaktól, kigyósiaktól... – (egyenként) esedékes nyaklevestől. Ám hogy Kurtucz Valér orvosnő mit keresett e különítményben?

A gyászos csapatba hogy került... Magyarázhatod. Ha tudod.

A megkurtított – csonkolt – Magyarországról falunyi oláh tette át magát a nevetséghatáron. Az Arad vármegyei színmagyar Nagyiratos ekkor lett kétnyelvű, mert a négy magyar utcához három utcát ragasztottak a telepeseknek. Nyilván egyszerű román emberek lehettek, akiket megtévesztettek, rettetetes magyar elnyomással ijesztgettek... S akik ezt el is hitték. Akiket netán a kiürítés után nekik szánt magyar gazdaportával kecsegtettek – mint tették ezt valamivel később a csehszlovák útonállók a Felföldön. A Magyar Föld megszállóinak bevett szokásává ekkor tették a „hazatelepítést” a dáknemlatta dákok?

Valér néném... Vajjon.

Egész addigi életét olyan országban töltötte, amelyhez az aradi táj is tartozott. Arad, Mácsa egyrészt, Budapest, Gyula másrészt. Aztán jött az oláh(országi) megszállás, amely örök érvényűnek, véglegesnek hirdette s hitte magát. Valér nénénk elhitte, hogy ez itten – ottan – Burebista, Decebál és Traján dákjainak s rómaiainak ősi földje? Volt, maradt? Hogy ősi joggon foglalta el Kelet-Magyarországot (Nagy-Magyarország felét) a havaselvei király? Vagy csak egyszerűen együtt akart maradni (Arad vármegyei) apjával, anyjával, testvéreivel? Egy hazában... továbbra is? Mindörökre?

Úgy lett.

Mi maradtunk, ők mentek.

Jöttek...

Elrománosítani pl. Aradot is.

Tehet-é erről nénénk, Valéria orvosnő?

Ha csak ennyi lett volna a baj, üsse kő.

Régi lapok, régi emlékek...

Bennünk, bennük.

Miénk, övék.

Egy-ugyanazon földön.

Vajh kié lehet?

...Olvasod a történelemkönyveket, s mire nem bukansz: van egy vonal, amely közös mindkettőnkben. A szkíta. Szittyia! Merthogy mind a hun–magyar, mind a dák–oláh történetben előbukkan e nép. Mint az egyik ő, egyik eredő, egyik összetevő. Lehetséges előd (a sok közül). Mindkettőnké!

Úgyhogy: kár erőlködni.
 Mert eszerint szittyva vonalon egyek volnánk. Akár tetszik, akár nem.
 ...Hogy a többi annál idegenebb legyen.
 És hát, ugye, az idegen: szép!
 Már amelyik.
 – Amék nem köp a levesünkbe.

1910-ben Arad ügyvédjei közt már nem szerepel Kurtuc Mózes; jobb létre szenderült? Miközben lánya Gyulán orvos... (Máshonnan tudjuk: a lányával Gyulára költözött, ahol rövidesen kiszerved, s ott is temetik el.)

Az *Arad halad!* című, 2016-os kötetből az is kiderül, hogy városunkban az időben nemhogy Kurtuc(z), de Sarusi nevű iparos, avagy (kis)kereskedő sincs – tisztviselő, értelmiségi, hivatalnok a lehető legtermészetesebb módon hogy lenne. Azaz aradi fajtám addig nem emelkedett túl a paraszti világon. Maradt odahaza. Csak egy-egy (mint Mácsáról Kurtuc Mózes) lépett túl a faluja határán. Paraszt mind egy szálíg. Kerül azért néhány(1910-ben) – mutatóba (jelez jövendőt) – a nagycsaládból: Mucsi, Farkas...

KISCSALÁD

Természetesen a miénk. Nagycsaládon belül a kicsi. A közvetlen.

Kállai Gyöngyi – másoknak Rózsa – imigyen szólott volt 2012-ben a pesti Sapiencia szerzetesi főiskola családi és erkölcsi nevelés szakán fogalmazott dolgozatában mirőlünk. Miből tán kiderül egy s más.

Minden nem, ám elég sok.

Túlontúl?

Elválík.

Öröm és fájdalom a címe.

49 éves, kétgyermekes édesanya vagyok. Gergőnk 27, Gyöngyikénk 25 éves. Most decemberben lesz 30 éve, hogy párommal örök hűséget esküdtünk egymásnak. Férjem és két gyermekem római katolikus vallásúak, én a református felekezethez tartozom. Családunkban igazi ökumené volt és van, egymás templomát felváltva látogatjuk.

Gyermekeink úgy nőttek fel, hogy a négy nagyszülő közül csak egy élt, ő is távol tőlünk. Így mi négyen voltunk, vagyunk egy család.

Több kis mozaikot szeretnék bemutatkozásként felvillantani családunk, gyermekeink életéből, talán így kicsit teljesebb kép kerekedik ki rólunk.

AZ AJÁNDÉKOZÁS ÖRÖME

Kislányunk 7-8 éves volt, amikor a szentesti ajándékozás, együttörülés után még napokig, sőt hetekig gyártotta az újabb és újabb meglepetéseket, rajzokat. Kedves tárgyaiból is jutott a gondosan csomagolt újabb és újabb ajándékokba.

– Olyan jó adni! – mondta érdeklődésemre. Az ADÁS örömét akkor élte át először tiszta szívvel Gyöngyikénk.

ÉLET ÉS HALÁL

Gergőm, aki 3 éves lehetett, egy szép tavaszi sétán sok-sok összetiport cserebogarat látott a földön. Keservesen sírni kezdett, tudakoz-

ván, miért taposták agyon ezt a sok szép bogarat. Hiába vigasztaltam, hogy a cserebogár megeszi a fák levelét, ő akkor is siratta azokat.

– Majd következő tavasszal sok új cserebogár születik, és akkor örülünk majd nekik – próbáltam vigasztalni kisfiamat, aki ekkor élte át először az élet és a halál misztériumát.

„AKIK AZ ÚRBAN BÍZNAK...”

15 éves Gyöngyikénk, aki egy nagyon súlyos betegségből lassan-lassan felépülve 1991 karácsonyán az ajándékok mellé mindannyi-ónknak személyre szabott ígét „mellékelt”. A tőle kapott íge azóta is erőt ad, legszebb ajándékként őrzöm: „...akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a saskeselyűk, futnak és nem lankadnak meg, járnak és nem fáradnak el!” (Ésaiás, 40;31).

CSUPAZÖLD RAJZ

Gergőm az óvodai rajzokon, ha a családot kellett ábrázolni, csupa zöld színnel dolgozott. Az óvó nénik szóvá tették, jó lenne, ha színe-
sebbé tenné a rajzot. Kisfiam az unszolásra testvérkéjét és édesapját kiszínezte, de az anyuci csak zöld színt kapott. Mert neki a leggyönyörűbb szín a zöld volt.

FÁJDALMAS SZÜLETÉS NAP

– Mivel kedveskedjek neked születésnapodon? – kérdezte a minap 25 éves Gyöngyikénk.

– Úgy szeretném, ha vasárnap eljőnnél velünk a református istentiszteletre, hiszen már több mint egy éve lakunk Almádiban, s még nem ismered a lelkészemet, testvéreimet.

– Ezt ne kérd tőlem – válaszolta leánykám, s az általa főzött ünnepi ebéd keserű maradt a számban.

AZOK A GYERMEKSZAGÚ VASÁRNAP REGGELEK

Lurkóink, mint sok gyermek, vasárnaponként is korán fent voltak, s mi párommal még úgy lustálkodtunk volna. De a kétszer két kis tappancska felénk tartva odabújt hozzánk az alig kétszemélyes ágyba, s négyesben összebújva ébredtünk, játszottunk, beszélgettünk. Most is érzem négyőnk illatát, a fészekmeleget.

A TEHETETLENSÉGEM

Gyöngyikénk 9 évesen ferde tartása miatt gyógyszeríjat kapott. A szív felcsatolása után kislányunk végtelen dühkitöréssel dobta le magáról a gyógyító segédeszközt. Pedig előtte elmagyaráztam, miért kell hordani, mi lesz, ha nem viseli ezt a kissé kényelmetlen, de kibíráható gyógyszerközt. Minden érvelés, szép szó, bátyjának féltő magyarázata ellenére nem volt hajlandó viselni. Ritkán kaptak gyermekeim verést, de tehetetlenségemben és elkeseredésemben jól elfenekeltem. (Ami persze semmit sem ért.) Rövidebb-hosszabb szüneteket tartva újra és újra próbálkoztam szép szóval elérni, hogy viselje a szíjat, de mindig eredménytelenül.

- Mit tettem rosszul? Hogy kellett volna meggyőzőnöm téged? – kérdeztem a napokban kislányomtól, aki nem tudott választ adni.
- Egy biztos: valahogy másképp.

TÉGY PARTNEREDDÉ!

10 éves Gergőnk fogszabályzót kapott, amit becsülettel viselt. Édesapja vitte el a következő ellenőrzésre, ahol az orvos ki akarta húzni Gergő ép fogát, majd kilátásba helyezte, hogy ezen kívül még 3-at kell eltávolítani. Fiunk elképedve tiltakozott, mondván, hogy ő nem engedí az ép fogak kihúzását. A fogorvos megdöbbenve és ingerülten szólt páromra:

- Ilyen engedetlen gyermekkel még nem volt dolgom!

Otthon Gergőmnek megmutattam édesapjának összetorlódott, sűrűn nőtt fogait, ami miatt sok fogfájást, fogkezelést kellett elviselnie. Elmagyaráztam: a négy fogacska eltávolítása lehetővé teszi, hogy a fogaid szépen egymás mellett, torlódás nélkül legyenek. Ezért akarta a doktor bácsi a fogadat eltávolítani.

- Fiam ezt megértve hősiezen tűrte a fogak eltávolítását.

De jó, hogy érvekkkel hatni lehetett makacs fiúnkra.

AZ ÁTÖLELŐS SZOPTATÁS

Kétéves volt Gergőm, mikor megérkezett hozzánk az újszülött kistestvér, Gyöngyike. Mikor a babát mellemre tettem, Gergőm vadul a hátam mögé mászott, átölelve a nyakam, úgy nézte a pici baba szopatását. 5-6 hétig így szoptattam, mert Gergő is igényelte a meghitt, testközeli együttlétet. Féltékenység így akkor még nem alakult ki benne.

MIÉRT NEM ÉN?

14 éves Gyöngyikénket rettenetes betegség, nyirokmirigyrák támadta meg. Életét egy évig tartó kemoterápiás és sugárkezelés, a különleges étkezés, a vitaminok, a sok IMA és szeretet mentette meg. A 16 éves kamasz kisfiam, aki rendkívül „anyás” volt, azokban az időkben sokat volt nélkülem, hiszen végig a szegedi klinikán voltam kislányom mellett.

- Miért nem én halok meg, hiszen én sokkal rosszabb vagyok! – mondta zokogva kamaszodó fiam, hűgának szenvedése láttán.

Sokat veszekedtek, vitakoztak az előző években, de Gergőm soha olyan gyengéd, kedves nem volt hűgához, mint akkoriban. Remélem, jó testvérek maradnak mindhalálíg.

ANYA, ANYAFÖLD – KÜLFÖLD

Gergőnk egy év után, otthagya a főiskolát, nem tudta, merre, hogyan tovább. Pontosabban az akkor „divatos” külföldi munkát keresvén Amerikába ment. Nehéz fizikai munkát végez, küzd, dolgozik. Hazáját végképp elfelejti? Vagy visszajöve újra itthon otthon érzi magát?

- Adja az Isten, hogy így legyen!

Ennél szebben... (tisztábban, pontosabban, hitelesebben...) nem fogalmazhatok.

MÉGIS: KISSARUSI

2016-nak kellett eljőnnie, falunapi kiruccanásunknak, hogy kiderüljön, nem Sarusi, valóban Kissarusi az eredeti nevünk. Sarusi is, de valójában Kissarusi.

Valamennyire.

Vagy tán egészen az.

(Amikor 1971-ben kértem – főleg azért, mert a nevemet összevissza írták a lapok, a csabjanszki nyomdász nem tudta mire vélni a Kurtuczot –, hogy Kissarusira változtathassam a nevem, az ügyben intézkedő rendőrségi tisztviselő – közeg módjára – azzal utasított el: ez nemesi előnév, nem lehet! Ezért lettem Sarusi.)

Híre jött (Túl-a-Dunán), hogy Kürtös város visszaadta az 1968-ban elvett községi anyakönyveket az önállóságát visszanyerő Kisiratosnak. A Szent Anna-napi faluünnep immár hagyományos könyvbemutatóján szerepelve fél napot tudtunk a polgári anyakönyvek átlapozására szánni, s mi nem derült ki?! Hogy jól emlékszik a család, Kissarusi az eredeti nevünk! Avagy ahogy korábban még írták: kis Sarusi, Kis sarusi, Kiss Sarusi... (meg a többi elírt-beírt-fölírt változat).

Keresed első háborús hősi áldozatunk, családunk ifjú vértanújának nevét, de sem a születési, sem a halálozási anyakönyvben nem leled (a megfelelő időbeli helyen)... sem Sarusi Mihályt, sem Kis (Sarusi) Mihályt, sem Kissarusi Mihályt. Egyáltalán a Kissarusiakat. Mígnem a halotti anyakönyvet 1929-nél nyitja ki a minapi anyakönyv-vezetőből lett polgármester asszony, Korondi Józsa Erika: nézzem meg itt, mert az első világháború áldozatainak egy részét ide jegyezték bel! Mint kiderül, azért, mert az újaradi bíróság ekkor értesíti Kisiratos községet, kiknek a hősi haláláról szereztek tudomást (nyilván az anyaországnak köszönhetően). S ím, itt a régóta keresett névsor egy része, benne öreganyád öccsével, drága nagybátyáddal. S mit ad Isten, odakerült (a bejegyzés ideje miatt) az apja, dédapánk is a halála miatt. S mindkettő: KISSARUSI.

Megáll az ész.

Nyilván mindketten nem Kisiratoson, nem a kisiratosi plébánia alá tartozó helyek valamelyikén, hanem másutt, például dombegyházi tanyán (mint Kurtucz István bátyánk) vagy Almás(y)iratoson, ne adj Isten, távolabb (Csongorádon?...) látták mög a napvilágot. Avagy a bejegyzésnél lemaradt a *Kis*?

Kissarusira már előtte rábukkanok Kisiratoson: 1897-ben az elhunytak közt Kis Sarusi Veronika. Ugyancsak az 1895–1961 közti halotti anyakönyvben 1900-ban Kis sarusi Károly szerepel, az apja Kiss sarúsi András, anyja Perlaki Veronika. Mely Sarusi András a családi emlékezetben is megőrzött... nagybácsi? Hogy jöjjön 1929...

1929. április 14-i a halotti anyakönyvi bejegyzés nagybátyámról: „Kissarusi Mihai” – írta volt a rumun anyakönyv-vezető az 1928-beli nagyrumun bírósági végzés nyomán oláhosan. Szerencsére bátyánk Kissarusi maradt, csak a Mihályt írták át a maguk dáknemlátta nyelvére.

Hasonló bírósági végzések világháborús hősi halottainkról az 1930-as években is jöttek – jegyzi meg a polgármester asszony.

Kissarusi Mihály „36 ani”, azaz 36 éves lenne a bejegyzéskor; kérdés, 1928-at, avagy 1929-et vettek-e alapul... Azaz hősi halott nagybátyám 1892-ben vagy 1893-ban született? S hogy tizennyolc évesen vitték el s gyilkolták meg a harctéren, mint a család emlékszik?... A róla megőrzött fénykép valóban tejföldrészájú újoncnak mutatja, az évszámok azonban nem tanálkoznak. 1914-ben legalább 21 évesnek kellett (volna) lennie... Vagy: elvitték 18 évesen, még a háború kezdete előtt, s megölte az első golyó?... 21 éves, de valamiért 18-ra (19-re) emlékeznek?

– Kissarusi?... Amikor az egyik Sarusiról volt szó, hogy értsük, kit emlegetnek, valaki megjegyezte: a Kis Sarusi! Hogy így már világos legyen, melyik Jánosról, Mihályról, avagy Bözsikéről lenne szó a Sarusi nemzetségben – emlegeti a polgármesternő.

Kissarusi Mihály apja (a rumun könyvelője szerint) Kissarusi Ioan, anyja pedig Kakuja Rozalia. Hogy helyben legyünk.

„23. Kissarusi Mihai ziler 36”... Zsillér, azaz napszámos. Lám, a román a *zsillér* szót mitőlünk átvenni egyenesen a szögedi nemzébéli zsillérhön fordult, mer hogy únálluk is, azaz az ő nyelvükön: zilier – segítenek testvéreim.

1929-ben a hősi halotti névsor az anyakönyvben a 22. számúval kezdődik s a 40.-kel fejeződik be. Zárójelbe tettük, 1929-ben hány éves lenne az első háborúban elesett kiseratosi. (Előtte, utána a valóban ez évben elhalálozottak sorjájának.)

22. Zerényi Ludovic (43)
23. *Kissarusi Mihai (36)*
24. Csuhai Ioan (41)
25. Toth Adalbert (45)
26. Almási Andrei (50)
27. Bűrös Mihai (44)
28. Horváth Josif (41)
29. Falkus Antonin (40)
30. Bűrös Stefan (46)
31. Lukács Francisc (46)
32. Kiss Ludovic (38)
33. Almási Ioan (52)
34. Torma Ioan (52)
35. Rajki Stefan (35)
36. Veres Mihai (42)
37. *Kissarusi Ioan (79)*
38. Csonka Ioan (50)
39. Almási Josif (40)
40. Asztalos Carol (41)

S akár így, bárhogyan is, legfiatalabb katonahősünk Kissarusi Mihály.

A 37. sorszámú halott pedig nem háborús áldozat, ő valóban ekkor hunyt el. Mégpedig... a dédapánk! Akinek az elhalálozását 1928-ra teszik öregeink – az a pár hónap (fajtánk emlékezetében)... mit számít?

37. Kissarusi János élt 79 évet, meghalt 1929. ápr. 17-én (azaz – eszerint – valamikor 1850 táján született [1848-ban?]). Zsillér, római katolikus. Apja neve Kissarusi Mihály, anyja Kovács Katalin. Lakik: Kisiratos, 412. A halál oka: időskori gyöngeség. A dédapám ő, hogy e bejegyzéssel (aláírás helyett a Curtutiu Grigorie-nak nevezett fia, Kurtucz Gergely + jele...) kiderüljön, kik voltak a szépszüléim: Kissarusi Mihály és Kovács Katalin! (A [be]jegyző pedig a régi öregök által sokszor emlegetett Cicvarek, mint Zizwareck.)

Viszed, Mihály, viszed a neved... Honnan, honnan nem!

Az itt följegyzett I. világháborús hősi halottaink száma tehát 18.

Végre több 1-nél! Mert az előző polgármester, Almási Vince kérdésére, hogy ki tud első világháborús hősi halotról a családjában, elsőként mi magunk jeleztünk érintettet, aki (Kis) Sarusi Mihály. Akire, ím, az anyakönyvben is ráleltünk. (Almási Gábor történész tanárunk ígér teljes névsort, várjuk!... Hogy emelhesen végre a falu a II. világháborúhoz hasonlóan az I. világháborúban hősi halált halt katonáinknak is emlékművet.)

A nagy vezetéknevtárak nem tudnak Kissarusiról, a magyar világban csak a kisiratosi Kurtucz család emlékezete és a világhálónak köszönhetően újabban előkerült csongrádi anyakönyv őrzi nevünket. Merthogy 2016-ban (az előbb említett eredményes kutatáson fölbuzdulva) kerestük, nem fordul-e elő máshol, másnál is e név. S csodák csodájára az Országos Levéltárnak köszönhetően a világhálóra tett katolikus egyházi anyakönyvekben két csongrádi Kissarusi-bejegyzés olvasható. 1868-ban keresztelik a Tisza-parti városban Kissarusi Franciskát, akinek Kissarusi Lukács az atyja, Fodor Anna az anyja, 1821-ben pedig Kissarusi Mihály születik Csongorádon, az édesapja is Kissarusi Mihály, az édesanyja Poch Éva.

Mihály, megint Mihály... Aki az 1700-as évekbe röpít vissza.

Ámmen?

Mert míg az előbbi, Kissarusi Lukács az 1850 táján születő Kissarusi János nevű dédapámnak akár a testvére is lehetett, az utóbbi idősebb Kissarusi Mihály az ükapám, Mihály fia Mihály pedig beillik az előbb már emlegetett szépapámnak – Poch Éva meg az ükanyám? (Azaz beült a német is.)

Lám, már megint: a népi emlékezet megbízhatóbb, mint a hivatalé.

Hát még ha belenézhetnék Aradon (?) az almás(y)iratosi iratokba... Mert hogy Kissarusi János és családja onnét költözött mihozzánk, Almásy-Iratosról Szalbek-Iratosra.

2016. Szent Mihály hava 24-én a művelődési házban az országos népzenei találkozón (írja a Jelön újság) az est egyik kiemelkedő produkciójaként a Kisiratosi Gazdakórusként 2004-ben alakult, majd 2012-től Szalbek névre hallgató vegyeskar lép föl. Karnagya, Almási Gábor tanár előrebocsátotta: a Bárdos Lajos feldolgozásaiból, egyházi és katonadalokból merített műsorukat az I. világháborúban elesett 76, illetve a II. világhégésben hősi halált halt további 31 kisiratosi polgár kegyeletére adják elő.

Több mint kétszer annyi iratosi magyar férfiú halt hősi halált az első háborúban, mint a másodikban! Mert ők még valóban a hazájukat, Magyarországot védték? Meg hát: a II. világháború elején családjukban – eszerint a faluban is – a sorkötelesek jó része Magyarországra szökött.

ACZÉL GÉZA

(szino)lira

torzósztár

ARTIKULÁLATLAN

mikor az ember ötven fokon bágyad nem találhatja mért nem szorgoskodnak jobban a négerek a forró afrikában mikor mínusz harmincban fagyott madarak hullanak az égből egyikünk sem irigyeli a jégviharokban űri hidegben a foka prédát remélőt és mivel ezeknek az idétlen relatív paralelleknek végtelen a sora közbülső homályos tartományokban artikulátlan sejtelmesség minden szellemi vacsora melynek maradéka előbb-utóbb a szemantika szakadékjába hull akár akarja akár nem a bölcs vagy hatalmával kérkedő nagyúr ez eddig jó kis destruktív szövegnek tűnik bárhogya szeretném a szárnyaló költői sugallatot elterelgetni a műig az anyagtan térben nem akad képi leleménye mellyel hitelesíthető a maradandó gondolat egésze kicsalogatva azt egy varázsos szublimált rétre amelyen nem feltétel a bizonytalan tudomány mint tiszteletteljes mérce az egymásra halmozódó tudás önámító reménye sem ennek kudarcából lélegezve némi gyógyító hit retorikai illúziókkal és olykor megváltó csalókkal a mérhetetlen földi kint az égi víziókkal enyhíteni és mivel a legnagyobb kételyekbe csak belebonyolódni lehet legyen ennyi

ÁRU

az egyik gyerek ausztráliában bámulja a struccok iramát a másik talán éppen juharfák szellőző árnyékában mereng nedvükből miként kutyulhatják a híres szirupos csodát közben az irdatlan messzeségben a kerti kiskaput zárja netán az ős vagy a panel egyik koszlott emeletére tér meg éjszakára ám valószínű az érzés akkor is árva ha újjagzadgként kék úszómedencéjébe csobban lakkozott celebként vagy perc-politikusként jóllakottan mivel ez az úri mániája a hétköznapi gyötrelmeiből kiszabadult egyednek de most nem valami szociális árut kívánok billegő versbe foglalni kegyednek hanem egy új érzületet a relatív békességben szétszakadt családot s nem is hiteltelen prédikátorok imáit amelyekből évszázadokon keresztül intézményesen valami sötét bűn szivárgott mai napig álszent bölcseletekkel riasztva föl a vakvilágot hanem az anyát kinek fáradt tekintete az ablakon át a semmibe réved mert velük elszállt az életnek biológiai hiányba kódolt értelme vagy amikor az apa szemérmesen takargatná baját nehogy férfiaságán átüssön ugyanaz a hiány s a távszeretet felemás lángja s sóhajok között jobb híján csöndben maradnak

ÁRUBEHOZATAL

unalmas tanszobákban hiába bújtuk az ócska térképeket órákon át maradt a verbális rögzítés csupán hisz szellemi szintünk mögé igazodott e nagyszerű játék az ország-világ még ha néha hajba is kaptunk létezik egyáltalán némely hegy s folyó az agyi tréningben a versenyhangulat volt a jó egyszóval szórtuk a tudást mint a rossz papírdráma de még föl sem fogtuk minek hol húzódik a határa hogy egy bemagolt spanyol hegyvonulat nem éppen a mátra csak az a lényeg hogy az adott sor az irkában a pontot bekapálja nem beszélve arról mit jelent az a csúnyácska szó hogy árubehozatal visszavetítve most a rigmust mivel mi akkor azt gondoltuk körülöttünk minden magyar először a történelmi zavargások után az terelte el e téves tudatot amikor itt-ott felfedeztünk néhány ikka-csomagot és a srácok némelyike büszkén előhúzza zsebéből az izraeli ráógumit te még nem láttál gyerekek közt akkora bulit körömnai mentolos darabja a salakos udvaron tudat alatt már készíttetett a szabadpiacra még a kuriózummal felszorozva is mi lehet az ár mázlistának elég volt a matek sűgás ma meg odaszólsz flegmán és lírátlánul – ez import

JENEI GYULA

Beavatás

JENEI GYULA (1962) Szolnok

kollégiumban dolgozom majd, ahol péknek tanulnak a diákok, hentesnek, konzerv- vagy tejipari munkásnak. jól elleszek velük, később legalábbis így emlékszem. nagyokat beszélgetünk. pingpongozunk is, csokoládészeletekbe és -táblákba játszunk. be kellene tartatnom velük egy csomó szabályt, amiből persze számos ütközés adódik a srácokkal és a kollégákkal is. de fiatal leszek még, szinte egykorú velük, s lazább, mint a házirend rosszul gépelt mondatai. a tanulószobák azért álmosak lesznek, és unalmasak. aki okos, úgyis tudja, aki nem, az csak szenved, eltéved a definíciók, szabványok betűhalmazában. akkoriban madonna vezet a slágerlistát. az iskolának jó menzája lesz, mert a diákok gyakorlóléhelyei bőkezűen ellátják a tanoncok konyháját elsőrangú alapanyagokkal. szocializmusban élünk, akkoriban ez így megy. a húsüzem például szemben lesz az középiskolával, az úttest túloldalán. a hentesstanulók ott töltik a gyakorlati képzési idejüket. az újak avatása úgy történik, hogy a leszúrt állatok kicsorgó vérét a felsősök fölfogják valamilyen edényben, s a kicsiknek inniuk kell belőle. azon melegében. lesz, aki elhányja magát, de a többség vigyorogva, boldogan meséli, hogy nem is rossz, és milyen az íze. sosem látom, ahogy isszák, csak elképzelem, amint állukon lecsorog. pedig nem is biztos, hogy lecsorog. kamaszok. vasárnaponként tepsinyi süteményeket hoznak hazulról, könnyebb legyen kibírni a honvágyat. de gyorsan befalják, s hazakíváncsoznak. megszegik a szabályokat, többnyire rossz jegyeket kapnak, nem tartanak rendet maguk körül, elkésnek a szilenciumról, takarodó után kiszöknek cigarettázni, telefingják a kollégiumi szobákat. az egyik hentesfiúval pár év múlva egy vonaton futok össze. a peronon köszön rám. dohányzik. már nyíltan teheti, felnőtt. hüvelyk-, mutató- és a középső ujjával fogja a cigarettát. valahogy marokra. kéredek, merre szolgál. mondja, hogy a román határon, de átvezénylik máshová. mondja, hogy lelőtt két embert. a nyolcvanas évek végét írjuk akkor, sokan szöknek majd át a zöldhatáron. azt mondja, magyarokat lőtt le. hátulról. nemigen tudok mit felelni. hallgatom, ahogy részletezi a történeteket. mintha büszke lenne kicsit. beavatás az ölés is. már férfi. alacsony, kreol bőrű férfi. szabályos arc, kicsi, de elálló fülek. két csontcsillag a vállán. a markában cigaretta parázslík. tél lesz, a vonatablakon túl hófoltos vidék.

GHYCZY GYÖRGY, A bölcs alkot, de művét nem birtokolja, 2019

GHYCZY GYÖRGY, A bölcs cselekszik, de nem ragaszkodik, 2019

ZSIDÓ FERENC (1976) Székelykeresztúr

ZSIDÓ FERENC

Tó

Aztán elkerültem a szigetről – így utólag visszagondolva, nem is volt az sziget –, teherkocsira raktak, s felpumpáltak egy toronyház harmadik emeletére. Sosem bírtam víz nélkül. Folyóval sajnos nem büszkélkedhetett eme város – egyébbel se nagyon –, de szerencsére a közelben volt egy kis tó. Némi víz, káka, békák, semmi nagy felhajtás. De! Már a frissen berendezett új lakásból is szívesen lógtam el a tópartra, ez később megrögzött szokásommá vált. Kezdetben megróttak érte, aztán elfogadták mint furcsa bogaramat. Vagy elfogadtak mint furcsa bogarat?

Egyébként az új lakás kacsalábon forgott, szédültünk is benne eléggé; szűkös is volt, főleg miután Rókának is kijelöltem a helyét. Anyám morgoló-dott egy ideig, de aztán beadta holmijának felét egy konzignációba. (Egyszer még visszautaztunk, haza a régi házba, döngettük a falakat: gyászosan kongtak. Lézengettünk egy kicsit az udvaron, felrúgtunk egy-két tyúkوك által kivájt tökhéjat; meghökkentünk azon, hogy milyen nagyra nőtt a fű, elkészítettük a háztájék térképét, hogy mindig emlékezzünk rá, kulcsra zártuk az ajtót-kaput, megvontuk a vállunkat, s visszautaztunk az új lakásba, úgy, hogy ide nincs miért jönni többé.)

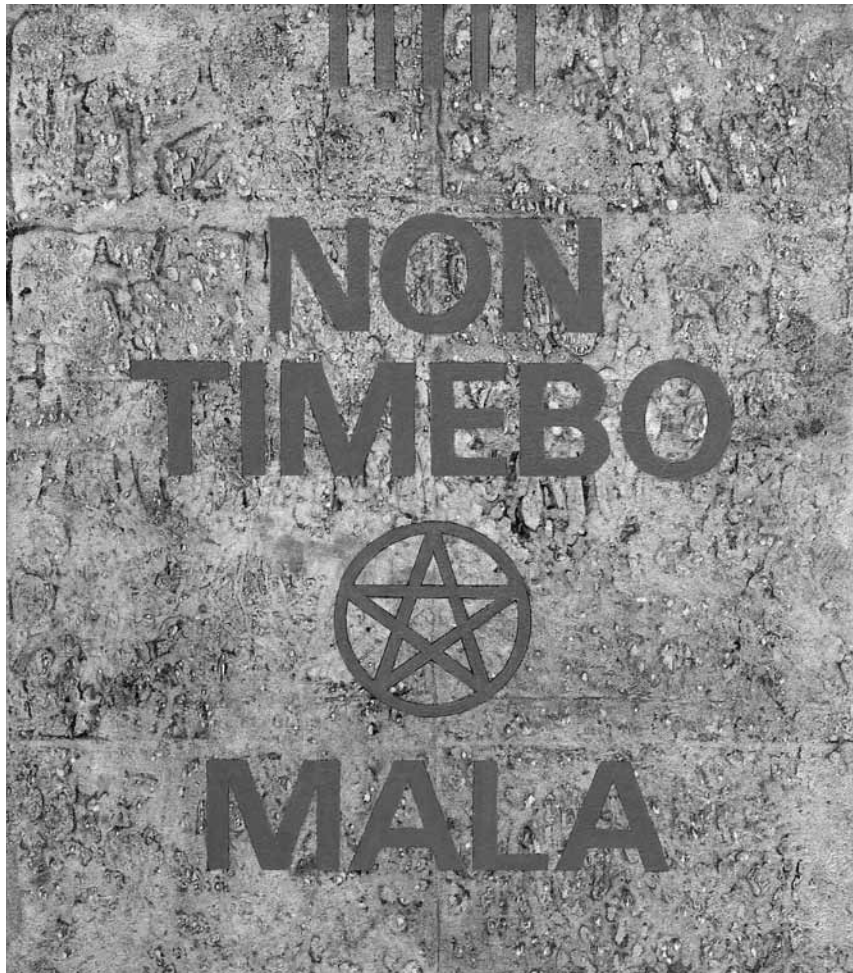
Szóval, a tó... Jó minőségű járda volt körötte, mert a mai tavak már csak ilyen urbánusak: semmi gödör, csak prima aszfalt. A megtehető út csöppet sem volt megerőltető, egyaránt kibírta a nyugdíjas Lajos bácsi agara és Lajos bácsi; de Mariska néni is körbejárta csekély egy órácska alatt, kötögetés közben. Szerelmesek is mentek oda, mert azok olyanok, hogy mindenfelé elmennek. Néha megfigyeltem járástechnikájukat: olyan összeccsimpaszkodva-kapaszkodva mentek, ahogy csak a szerelmesek képesek; én egy három hónapos tanfolyamon se tudtam volna megtanulni, már a gondolatától is összeakadt a lábam.

Persze, azért nem volt egy kimondottan felkapott hely az a környék, pontosabban: a környéken egyáltalán nem voltak felkapott helyek, Tizenharmadik Nemtomki se ott tartotta a délelőtti sétáit (a délutánit meg pláne nem), talán épp ezért szerettem oda járni. Egyedül. Ha lélekbúvár lennék, azt mondanám magamról, hogy az egyedüllét búskomorra tett, így viszont csak annyit tudok szólni: kedvenc időtöltésem az volt, hogy a tóparton üldögélve belelógattam a lábamat a vízbe. Összebarátkoztam a halakkal, de a víz szellemével is egészen jól kijöttem. Megígértem, hogy egyszer majd megmutatom neki a bélyeggyűjteményemet. Szép gyűjteményem van ugyanis, több mint hatezer darab, közte sok ritkaság, s eddig még senkinek se mutattam. Manapság már nem érdekli ilyesmi az embereket. Egyéb se nagyon.

Ha a parton üldögélve jól kinyújtottam a nyakam, láthattam Várost. Város egyike ama lakótömörüléseknek, amit városnak nevezünk, csak sokkal rosszabb, mert amióta lepakolt az a fránya teherautó, nekem is ott kellett élni. De csak ritkán nyújtogattam a nyakam, többnyire görnyedt testtartásban ültem, ami nem túl férfias, még csak nem is egészséges, s ezzel már jellemeztem is magam. De a görnyedt, előrehajló testtartásra azért volt szükség, hogy közelebb legyek a tó felszínéhez. Például megfigyelhettem, hogyan reagál érzelmileg, ha apró kavicsokat dobáltam belé. Hangulatától függően hol örült, hol

pokolba kívánt. Reakcióját a gyűrűzésből lehetett kiolvasni; idővel nagy jártasságra tettem szert ebben, a disszertációm is ebből terveztem írni. Olykor fürödtem is (nem, horgászni soha!), azt hiszem, főként nyáron, de lehet, hogy télen is (rég volt, nem emlékszem minden részletre).

Aztán onnan is elkerültem, mert az én szerencsém már csak ilyen, hogy mindenhol elkerülök (megint felpakoltak egy teherautóra, s elszállítottak egy városba, ami olyan, mint Város, csak rosszabb egy kicsivel). Azóta eléggé elakadtam a disszertációírással, mert még sok terepmunkára lenne szükség, de visszamenni már nem lehet. Errefelé pedig nincsenek tavak. Sőt, manapság már semerre sincsenek tavak. Odalettek, meglógtak, mit tudom én. Amikor emiatt panaszkodtam, azt mondták, kísérletezzek egy kagyló vízben. Nem értik, hogy az nem ugyanaz. A tónak személyisége van, egy kagyló víz léte viszont teljesen esetleges, a dugó kihúzásán áll vagy bukik. A tavat ilyen veszély nem fenyegeti, ezért tud ő kiegyensúlyozott és jókedvű lenni. Ezért hiányzik nekem veszettül egy tó. Országomat egy tóért! Egy egészen picikével is beérvén, csak tó legyen. Lehessen leülni a partján, ha feszegetve is, lehessen belelógatni a lábam a vízébe, ha csak bokáig is, és lehessen nézni a fodrozódó felszínét. Várostit is, esetleg, de azt nem muszáj. Nem vagyok én nagyigényű. De tényleg. De komolyan. Főként a disszertációm miatt kérem: tehát a világnak tudományos érdeke. Ezt mindenki beláthatja. Ugye? Ugye, na?!

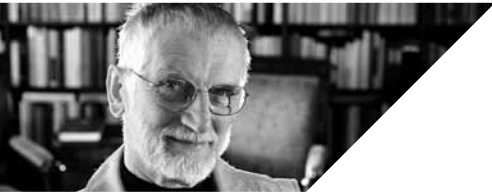

PUSZTAFI PANNA PÁLMA, Hiánya velem I. 2019

PUSZTAFI PANNA PÁLMA, Hiánya velem II., 2019

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXIII.

Nagyapám 1919. június 24-én késő délután elment hazulról, és csak másnap pirkadatkor érkezett vissza otthonába. Cipője, ruhája csupa sár, vérző homlokán horzsolás. Aznap éjszaka lövöldöztek a Dunaparton és a fővárosban máshol is. Nagymamám egy percet nem aludt, ágya szélén ülve virrasztott hajnalig, ébren reszketett nagyapámért. Másnap sem merte megkérdezni férje-urát, éjszaka merre járt.

– Nagyapád belépett a lakásba, rám nézett, bólintott, nem köszönt, szótlánul eltűnt a fürdőszobában. Merre járt, mit csinált azon az éjszakán, arról soha nem beszélt.

Ez volt az idő tájt, nagykamasz koromban, 1959-ben, titkolt családi emlékünkné a kommünről.

Nagyapám vásárolta, olvasta, nagymamám rám hagyta: százéves, öreg újságok – papírhulladékmegőrizte múlt. Évszázada, 1919. augusztus első napjaiban ezeket a mára megsárgult, töredező, foszladozó, itt-ott alig kibetűzhető hírlapokat tartotta kezében nagyapám. Próbálok átélni, amit nagyszüleim azokban a gyorsan változó, zavarosan kiismerhetetlen napokban átéltek. Augusztus 1-jén a *szakszervezeti*, augusztus 2-án az *átmeneti*, augusztus 4-én a *koncentrációs* kormány miniszterelnöke Peidl Gyula; augusztus 7-én új kormány, új miniszterelnök: Friedrich István – nem sokáig, a november 24-én megalakuló Huszár Károly elnököltekormányban már csak hadügyminiszter. Aki augusztus 1-jén miniszter volt, augusztus 7-én már eltűnni, menekülni kénytelen földönfutó.

(A szociáldemokrata Peidl Gyula tavasszal nem akart egy gyékényen hazát, nemzetet árulni a hataloméhes kommunistákkal, határozottan ellenezte a két munkáspárt egyesülését, ezért március 21-én politikai tisztsegeiről lemondott. Augusztusban néhány napig miniszterelnök, a parlamentből történt kiebrudalása után, kétévi bécsi *bujdosást* követően 1922-ben lesz újra parlamenti képviselő itthon; haláláig elvtársnak szólították barátai, hívei. 1943. január 22-én halt meg, szerencséje volt: ha 1949-ben még él, Rákosi minden bizonnyal a gyűlölt, *jobboldali szocdem* aggastyánt bitófára küldi, vagy hagyja élve elsorvadni az ÁVH kínzókamráiban.)

2019. augusztus 2. Péntek. Tombol a nyár. Százéves újságokat lapozgatok: Népszava, 1919.

augusztus 2. Szombat. Címdoldal, nagybetű, egész oldalas közlemény: „Magyarország népéhez! Az ántánt hatalmai ultimátumot intéztek hozzánk. Követelték, hogy a tanácsrendszer alapján álló kormány helyét más kormány váltsa föl. Ehhez a föltételhez fűzték a *béketárgyalások* megkezdését. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság kormánya úgy látta, hogy ez idő szerint az ántánt hatalmaival szemben a szívós ellenállás csak haszontalan vérontáshoz vezetne. Ezért letette megbízatását. *Az ország ideiglenes kormányzását a központi Munkástanács megbízásából átvette a fegyelmezett és fölfegyverzett magyarországi szakszervezetek vezetőiből alakult új kormány.* Az új kormány az öntudatos, szervezett munkásság erejére támaszkodik.”

– Műveletlen, munkásmozgalmár tökfilkók fognak tárgyalni az *entente cordiale* művelt, ravasz, a magyarokkal szemben előítéllettel ellenséges diplomatáival? Csöbörből vödörbe – sóhajtott nagyapám, és lapozott. Szomorú idők: egyik silány diktátor megy, jön helyette a nem kevésbé vacak másik. Haubrich József hadügyminiszter – *Budapest város teljhatalmú diktátora* – a legszigorúbb statáriumot rendeli el: este nyolc óra után kijárási tilalom, minden rendbontó, fosztogató, valamint aki *parancsaimat nem teljesíti, a helyszínen agyonlövetik.*

A még megjelenő újságok első oldalán a diktatúraszagú jelszó nem változott: *Világ proletárjai egyesüljete!*

Vörös Újság, 1919. augusztus 3. Vasárnap. A naprakész bolsevik kaméleontaktika: apró betűs cikkben tájékoztatja olvasóit a második oldalon a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának aznap utoljára megjelenő hivatalos lapja arról, hogy a tanácskormány lemondott. Mindennemű csoportosulás és tüntető felvonulás tilos, az utcán három embernél többnek sem menni, sem gyülekezni nem szabad, mindennemű és minden színű zászlódíszítés mindenhol azonnal bevonandó, a falakról minden felragasztott hirdetés eltávolítandó... *Parancs, Parancs, Parancs...* Aláírás: *Haubrich s.k. hadügyminiszter.*

(A kommün idején kereskedelmi, majd hadügy népbiztos, augusztus első napjaiban hadügyminisz-

ter, ahogy magát minősíti: *Budapest város teljhatalmú diktátora*. Tíz nap múlva már rabruhás börtönlakó. 1920-ban halálra ítélik a népbiztosperben, de megmenekül: fogolycserével a Szovjetunióba kerül. Mint vasgyári munkás telnek-múlnak szürke hétköznapjai. Bolsevik életút: Haubrich József 1939-ben *törvénytörésért és áldozata lett.*)

Az *osztálytudatos* elvtársak számára „hangulatjavító” megnyugtatás: *További intézkedésig megmarad a tanácsigazgatás*. Peyer Károly belügyminiszter rövid nyilatkozatban magyarázza meg polgároknak, proletároknak, miért köteles minden hivatalnok a helyén maradni és „betartani a jelenleg érvényben levő rendeleteket”. Amikor 1919. augusztus 3-án, vasárnap nagyapám – vacsora után feketekávéval ivott, olykor bort kortyolgatott – ezt olvasta a Vörös Újságban, vajon mire gondolt? Akkor most vége van a kommunista vircsaftnak, vagy nincs vége? Kun Béla helyett Haubrich József a teljhatalmú diktátor, és érvényben vannak a bolsevik rendeletek. Mi változott?

Elmúlt megint egy nap. Esti Népszava, 1919. augusztus 4. Hétfő. *Rekonstruálják az ideiglenes kormányt*. Okos, tehetséges ember volt nagyapám, a főváros fiatal számtanácsosa. Újra elolvasta a vas-tag betűs címet, elgondolkodott: hogyan lehet egy *ideiglenes* kormányt *rekonstruálni*? A névtelen cikkíró hangsúlyozza, hogy a demokrácia elvének megfelelően már hivatalba lépésének második napján a kormány lépéseket tett, hogy *magát az ország nem munkás osztályainak képviselőivel kiegészítse*. Peidl Gyula miniszterelnök „hivatalból” bizakodó: „Remélhető, hogy rövidesen megalakul a koncentrációs kormány...”

Milyen lehet egy ideiglenes, rekonstruált, koncentrációs kormány? Soha nem tudta meg nagyapám – a kormány meg sem alakult, már megbukott.

Akad a hétfői Esti Népszava hetedik oldalán nagyapám számára örömteli hír is: *Megszűnnek a forradalmi törvényszékek*. Tehát vége a *laikus* bírók jogtipró, vérgőzös uralmának! Amnesia-rendelet, első paragrafus: „A bünvádi eljárás, amely a folyó évi március hó 21. és augusztus 2. napja között eltelt idő alatt elkövetett politikai természetű cselekmény miatt indult meg, megszüntetendő. Az ilyen cselekmények miatt előzetes letartóztatásban levőket szabadlábra kell helyezni.” Tudomásom szerint családunk tagjai közül a kommunisták 1919-ben senkit nem tartóztattak le, senkit nem internáltak, senkit nem állítottak *minden bürokratikus intézkedés mellőzésével* falhoz, de azért, gondolom, nagyapám, amikor e néhány sort elolvasta, nagyot sóhajtván fellélegzett. Ismerőse, barátja, munkatár-

sa biztosan volt, aki e rendelet értelmében aznap szabadult.

De mi lesz holnap? A nemzetközi békekonferencia francia elnöke, Clemenceau a budapesti olasz katonai misszió főnökének, Romanelli alezredesnek küldött táviratában a Párizsban, június 13-án született határozatra hivatkozik: „Ez utóbbi megjelölte Magyarország és Cseh-Szlovákország, valamint Románia közös határait, melyek a demarkációs vonalakkal egybeesnek.” Töprengtetett nagyapám: hol is vannak most a demarkációs vonalak. Nem felelőtlen fecsegés, nem ostoba rémhír, már az újságok is beszámoltak a testet-lelket bénító „helyzetről”: a románok rég átlépték a demarkációs vonalakat, hadseregük Budapest külső területén „állomásozik”. A román főparancsnok úgy nyilatkozott, hogy „ez idő szerint nincs szándékában Budapest megszállása”, és a magyar hadügyminiszter is kijelentette, hogy „bár a románok itt vannak a város közvetlen közelében, de megszállni nem fogják”. A taktikusan cinikus, gátlástalanul hazudó román főtiszt nyilatkozatában ott az árulkodó három rövidke szó: *ez idő szerint* – tehát ma még nem.

Ezekben a válságos órákban *Budapest város teljhatalmú diktátora* – hazaáruló gazember vagy ostoba hazaáruló? – lehetetlent követel a fővárosi lakosoktól: „Felhívom Budapest közönségét, hogy a vendégjog alapján Budapesten tartózkodó vagy megforduló román katonákat ne fogadja ellenséges érzülettel, és velük szemben a nemzetközi jognak és az adott helyzetnek megfelelő magatartást tanúsítson.”

...a vendégjog alapján Budapesten tartózkodó...?

Nagyapám elkecseregetten, dühödten földhöz csapta az újságot. Még jó, hogy a hadügyminiszter elvtárs nem kérte meg a főváros polgárait: a *vendégjog* alapján hívják meg otthonukba kosztra-kvartélyra a fél országunkat megszálló román hadsereg Budapesten tartózkodó vagy itt megforduló felpuffadt önérzetű, gigerli tisztjeit, konkra éhes katonáit!

Ezek a szemellenzős szociáldemokrata-kommunista elvtársak még mindig azt prédikálják, hogy nem térnek le az osztályharc útjáról, noha a magyar proletariátus „lemondani volt kénytelen a tanácsköztársaság ez idő szerinti továbbfejlesztéséről, a kommunista társadalmi rendbe való átmenet gyors, egyenes vonalú, energikus végigviteléről”.

Nagyapám 1919. augusztus 4-én arra gondol...

Terjedelmes beszámoló olvasható arról, ami hétfőn délelőtt a városházán történt: *Mozgolódnak a régi városházi klikkek*. A kormány által kinevezett új polgármester ellen, a régi, a proletárdiktatúra országlása előtti polgármester mellett tüntettek a tisztviselők. A kivezényelt vörösőrök rendet teremtettek, egyikük a levegőbe lőtt, sérülés nem történt.

Számomra egyértelmű: számtanácsos nagyapám a kommunisták szerint valamelyik *régi városházi klikk*hez tartozott. Nem tudom, hogy a hétfő délelőtti városházi tüntetésen – halkan vagy hangosan – részt vett-e nagyapám, netán aznap be sem ment hivatalába. Lehet, hogy este otthonában (IX. ker. Mester utca, nem tudom, hány szám) áldott állapotú felesége mellett üldögélve a szalonban újságot olvasott, és a hírlapból értesült a délelőtti történetekről. Összeszorult szívvel várta az idők jobbra fordulását.

A reggel megjelent Hétfői Újságban oldalszélességű, nagybetűs szalagcím: *Budapest határában megálltak a románok. A fővárost nem szállják meg.* Nagyapám félrehúzta a függönyt, kinézett az ablakon. Alkonyodott. Román katonai egységek masíroztak a Mester utcában a Ferenc körút felé.

– Nem szállják meg... *ez idő szerint* már megszállták – dühöngte keserűen, rosszkedvűen nagyapám, és becsukta az ablakot.

Másnap reggel: Népszava, 1919. augusztus 5. Kedd. *Világ proletárjai egyesüljete!* Vezércikk: *Minden ember dolgozik.* Fájdalmasan ostoba csőlátás: az elvtársak szerint ebben a történelmi pillanatban az országra leselkedő legnagyobb veszély a kapitalista restauráció. „Hát azt hiszik azok az urak, hogy a dolgozók már elfelejtették azt a bűnlajstromot, ami a magyar feudalizmust terheli az országnak véres feláldozásában? Minden komoly embere, minden értékes eleme azt akarja ma Magyarországnak, az Ántánt is szükségesnek látja a munka megindítását, és ezzel szemben egy üzleti politikuskoból álló társaság újra megjelenik, és mindenféle fenyegetésekkel, fogcsikorgató ingerültséggel akarja a rendet megbolygatni, hogy így kerüljön újra nyeregbe.”

Az elvtársak feltehetően elfelejtettek hétfőn délután, este kinézni az ablakon. A redőnyöket leeresztették, a telefonokat kikapcsolták, bezáratták a szerkesztőség kapuit, senki se ki, se be. Cigarettafüstös megbeszéléseken fél éjszaka marxista hitbuzgalmi kérdésekről vitakoztak. Csak így érthető, hogy képesek a hétfőn délelőtti a városházán történt tisztviselő-tüntetés kapcsán arra a következtetésre jutni: „Egyszerűen nem lehet megérteni azt, ami ezekben az órákban Budapest bizonyos köreiben történik. Az urak úgy tervezgetnek, úgy politizálnak és úgy számítgatnak, mintha *nem is volna Budapest*en százezernyi harcos szervezett munkás.”

Nem volt.

Második oldal: *Tárgyalások a kormány átszervezéséről.* A sok szocialista és kommunista miniszter között a látszat kedvéért szükség lenne legalább egy kisgazdára. Hívják Nagyatádi Szabó Istvánt, aki

táviratban közli a miniszterelnökkel, hogy kedden Budapestre érkezik. Azokban a napokban hazánkban akadozott a közlekedés, a vonatok gyakorta az állomásokon vesztegeltek, az utazási idő szempontjából egy nap ide vagy oda nem sokat számított. Szerda este a Peidl-kormány lemondott, Nagyatádi Szabó István 1919. augusztusban nem lett miniszter.

Harmadik oldal. *Az Ántánt a román csapatok megállítását követeli* – augusztus 3-án, Párizsban, éjjel 11 órakor. A francia külügyminiszter táviratát olvashatták Budapest proletárjai, polgárai augusztus 5-én reggel a Népszavában. Régi magyar mondás: *Eső után köpönyeg.* Az elvtársaknak, úgy látszik, megállt az órája.

A lap alján – ahogy akkor mondták: *vonat alatt* – tárca: Csató Kálmán *A szürke autó és a halott ember* című bugyuta írása, amely biztosan még augusztus 1-je előtt született. Augusztus 5-én este nyolc (vagy kilenc?) órától kijárási tilalom van a fővárosban, következésképpen nem történnek autós balesetek, és éjjel egy halott ember körül az utcán nem csoportosulhatnak beszélgetve, vitakozva az emberek. Korillatú mese – de nem igaz.

Negyedik oldal: *Művészet, irodalom.* Keleti Márton szájbarágósan iskolás dolgozata a *szociális drámáról*. A hosszú, osztályharcos, iskolás írás tartalmát összegző utolsó bekezdés: „A drámához színház kell, a színház felé pedig nehéz az út, mert ott a múzsa fölött a pénztárnak nevezett csillag ragyog. Szociális dráma csak a szociális színházon át kaphat levegőt.”

Aznap este 5 órakor kezdődtek az előadások a fővárosi színházakban: mindegyikben a *pénztárnak nevezett csillag* ragyogott. Budapesti Színház: *Népgyűlölő*; Budai Színház: *Tiszt urak a zárdában*; Margit Színház: *Nebáncsvirág*; Skála Színház: *Angot aszszony lánya*.

Ötödik oldal: felébredtek az elvtársak. Észrevették, mi történt tegnap délután a fővárosban: „Budapestet hétfőn megszállták a román csapatok, s a főváros lakosságának teljes nyugalommal és a komoly eseményekhez méltó fegyelmességgel tudomásul kell vennie a megszállás tényét.”

Nagyapám 1919. augusztus 5-én arra gondol...

A kedd délután megjelenő Esti Népszava címlapján már nem virít a polgárokat ingerlő kommunista jelszó, de van helyette másik: *Cenzurat: SUBLT. N. OLTEAN DIV. I. V.* A szakszervezeti, átmeneti, rekonstruált, koncentrációs kormány szerint a „vendégjog” alapján fővárosunkban tartózkodó diadalittas megszálló román hadsereg mindenkit és mindent szigorúan ellenőriz: „Tegnap délután bevonultak Budapestre a román csapatok. Ezzel a

ténnyel az utolsó hét idegsorvasztó történetében új helyzet állott elő: a főváros és egyben az egész ország idegen katonai megszállás alá került." Itt tizenöt sornyi fehér folt éktelenkedik az újságban. Folytatás: „Most nincs helyén már a politikai harc, most valamennyien egyek vagyunk abban, hogy Budapestet megmentjük. Lehetetlen, hogy akadjon itt egészséges fejű ember akár munkászubonyban, akár vasalt nadrágos, aki ennek a városnak a békéjét megzavarná, aki civódást vagy zavart támasztana és a megszállók közbelépését provokálná.” Számtalan fehér folt „díszíti” az újságoldalakat. Soha nem fogjuk megtudni, a megszállók, Mardurescu tábornok, az *erdélyi hadsereg* (!) parancsnoka és Panaitescu tábornok vezérkari főnök parancsára a cenzorok mit töröltek az eredeti szövegből.

Az ostoba elveik béklyózta elvtársak azonban még mindig nem térnek észhez. Fogalmazhatunk úgy: osztályharcos vakságukban az orruknál nem látnak messzebbre.

Népszava, 1919. augusztus 6. „Nincsen annak semmi akadálya, hogy az ország újjászervezési munkájában ismét a szociáldemokrácia, az osztályharc régi módszereinek útjára térjen vissza a magyar munkásság, amelyen ha nem is föltétlen uralommal, korlátlan hatalommal, sok forradalommal, de mindenestre kisebb áldozatokkal végzi az emberiség felszabadításának munkáját.”

És 1919. augusztus 6-án este nagyapám ugyanennek az újságnak ugyanezen az oldalán olvasta *A román fegyverszüneti feltételek* végeláthatatlan, rabszolgasorba aláző, országmegsemmisítő lajstromát.

„A legmagasabb román parancsnokság lemond arról, hogy megszállja egész Magyarorszá-

got, ha a legfőbb magyar parancsnokság kötelezi magát:

I. Átadni:

a./ az egész hadianyagot, és pedig minden ághoz tartozót, amely még a magyar állam és a magyar csapatok birtokában van.

b./ mindazon gyárat, amelyek Magyarországon fegyverzet és muníció gyártására szolgáltak. Ezeknek a leszerelése Románia javára effektuálva lesz román specialisták és magyar munkások által.

d./ ötven százalékát az egész vasúti mozgóanyagoknak, amely a leltárok szerint még a magyar állam tulajdonát képezi.

f./ mindazon szarvasmarhának és minden fajtájú állatnak 30 százalékát, amely leltárok szerint még Magyarországon létezik.

h./ 20 000 vagon gabonát, 10 000 vagon tengetrit és 5000 vagon árpát és zabot.

j./ 50 százalékát mindennemű vízi járműveknek, amelyek a magyar állam tulajdonát képezik.

II. A magyar állam tartozik saját számlájára el tartani az összes román királyi csapatokat azon időre, amíg ezen román csapatok a Tiszától *nyugatra levő területeket megszállva tartják* és mindazon csapatokat, amelyek jelen egyezmény aláírásakor a *Tiszától nyugatra* tartózkodnak.

III. A magyar állam tartozik beszerezni mindazon szükséges szénét, amely a Tiszától nyugatra levő megszállott területen román katonai hatóságok forgalmára szükséges.”

Kezében az újsággal, lehorgasztott fejjel 1919. augusztus 6-án este sírt vagy dühöngött, magába roskadt vagy legszívesebben fegyvert fogott volna a románok ellen nagyapám? Nem tudom.

Elpergett száz év. 2019. augusztus 6-án este arra gondolok...

SZEMADÁM GYÖRGY

Koldusopera

Koldusok, tarhálók, szélhámosok

Többféle módozata van annak, hogy miként lehet néhány perc alatt rábírní egy vadidegen embert arra, hogy kisebb-nagyobb összeget átadjon valakinek. Természetesen ennek legegyszerűbb formája a koldulás. Hajdanán megszokott látványt nyújtottak a többnyire templomok mellett álldogáló vagy ülő kéregetők. Voltak, akik Jézus nevében koldultak,

de többnyire csak némán álltak ott, kezüket előre nyújtva. Ezeknek a szerencsétleneknek már az öltözet is szánalmat keltett, de voltak köztük mozgássérültek, nyomorékok vagy éppen amputáltak hadirokkantak is, akikre tisztelettel vegyes szánalommal néztek a templomlátogatók, és minden jóérzésű ember kötelességének érezte, hogy adjon

nekik néhány fillért. Különösen igaz volt ez vidékre, ahol az emberek ismerősként tekintettek a tempolmi koldusokra, s talán némelyikük személyes történetét is ismerni vélték, ami ebbe a szörnyű megalázott helyzetbe sodorta őket. A könyöradomány egyébként az adakozó lelkiismeretét is megnyugtatta kissé, továbbá a falubeliek előtt is nyilvánvalóvá tette, hogy az illető gyakorolja a könyörületesség erényét, s hogy ő ezt meg is engedheti magának. Egyszóval: a gesztus pszichikailag az adakozónak is hasznos volt.

Ezek a régi koldusok nem tolakodtak oda az emberekhez, nem készítettek felíratos táblákat, és a kérés és a köszönés szavain kívül különösképpen még csak nem is beszéltek. Egyetlen meghatározó attitűdjük volt: az alázat.

Ennek újabb és legszélsőségesebb megnyilvánulása a budapesti utcákon – néha éppen az utca közepén – néha fel-felbukkanó koldus, aki úgy kushad négykézláb a földön, mintha csak egy rongycsomó lenne. Egész testét valami szürke esőkabát takarja, s kendőjétől még az arcát sem látni, mindössze annyi deríthető ki róla, hogy nő az illető. De hogy fiatal vagy öreg, azt már nem lehet tudni. Nem mozog, nem szólal meg, még csak fel sem néz, s csupán a feje előtti kis műanyag pohár utal arra, hogy koldul. Egyik barátom szerint a Balkán déli részén szokásos ez a fajta, ember alatti létezését megidéző, hangtalan könyörgés.

Budapesten egyébként számtalan formáját láthatja az ember a koldulásnak. Van, aki csonkolt testrészét vagy fekélyes lábát teszi közszemlére, de a legtöbben kézzel írt hullámpapír táblákra írják kérésüket. Valamikor régebben, egy fiatal, kortárs képzőművész – akinek a nevére persze már nem emlékezem – megvett ezekből az ákombákom felíratokkal teli táblákból jó néhányat, s installációként kiállította őket az Ernst Múzeumban. Persze nem tudhatom, hogy mennyit fizetett értük, de feltételezem; mindenki jól járt. A koldusok is, akik így talán nagyobb összeghez juthattak, s a képzőművész is, aki ezzel a szokatlan gesztussal hívta fel magára a figyelmet.

Feleségem meglepő élményre tett szert egy ilyen táblás koldussal kapcsolatban. Éppen a Nyugati-aluljáróban lévő SPAR élelmiszerboltba ment vásárolni, amikor látta, hogy nem messze onnan egy fiatalember térdel, nyakában egy táblával, amire golyóstollal ezt írta: „Éhes vagyok!” Feleségem a vásárlása során vett neki egy túrós táskát, ám amikor át akarta adni neki azt, a fiatalember ridegen közölte: „Nem kérem!” Válogató ember lehetett, mert nem csupán a túrós táská ellen volt kifogása, ugyanis még feleségem szeme láttára odament az

éhezőhöz egy fiatal pár is, akik banánnal kínálták, de ő ezt is visszautasította. Feleségem azóta nem adakozik a koldusoknak.

Nem írok itt azokról az emberekről – az utcazenészekről vagy például a meglepő külsejű, mozdulatlan, „élő szobrokról” –, akik valamilyen produkciót (néha igazán színvonalas vagy érdekes produkciót) nyújtanak a várt pénzáradékért. Bár ott vannak azok a táblával vagy tábla nélkül, de kutyával koldulók, akiknek állat társai néha produkciószámba menő viselkedéssel hívják fel magukra – illetve gazdájukra – a figyelmet. A kutyával koldulók egyébként meglehetősen hatékonyan végzik tevékenységüket, mert jól tudják, hogy vannak olyan embertársaink, akiket jobban meghat egy nyomorult sorsú kutya, mint egy emberi lény.

Nagyjából ötven éve (de lehet, hogy már régebben) a koldulásnak teljesen új formái jelentek meg, amelyeknek már semmi köze nincs a kéregetéshez, s inkább a „tarhálás” kifejezést érzem rá legtalálóbbrak. Míg a koldus passzívan várakozik, s csak kevés beszéddel hívja fel magára a figyelmet, arra várva, hogy az adakozó menjen oda hozzá, addig a tarháló rajta üt kiszemelt áldozatán, s különböző eszközökkel, nemritkán tolakodóan próbálja azt adakozásra bírni. A hétköznapi ember ilyenkor többnyire zavarba jön, s ha fizet, azt elsősorban azért teszi, hogy mielőbb szabaduljon a kínos szituációból.

Én huszonhat évig laktam a Nyugati tér aluljárója közelében, s ez idő alatt legalább heti rendszerességgel jöttek oda hozzám a legkülönbözőbb életkorú, külsejű és modorú emberek, hogy ilyen-olyan ürüggyel pénzt kérjenek tőlem. Volt köztük olyan is, aki megragadta a karomat, hogy megállásra bírjon. A tarhálók egy része állandó szereplője volt az aluljárónak, de voltak köztük fiatal narkósok és alkalmi tarhálók is, akik csak bepróbálkoztak az embernél. Ők többnyire még csak magyarázatát sem adták a kérésüknek. A Nyugati pályaudvar közelsége miatt egyébként gyakori érv volt, hogy az illetőnek nincs pénze vonatjegyre vagy élelemre, egyszer pedig egy fiatal nő azt adta elő, hogy otthon felejtette a mobiltelefonját, s miután egy telefonhívás létfontosságú lenne a számára, adjak neki százast vagy kétszázast, hogy az aluljáróban lévő bedobós telefonok egyikét használni tudja. Ezek után felajánlottam neki az én mobiltelefonomat, de azt nem vette használatba, hanem továbbrohant.

Lehet, hogy szégyellnem kellene, de az évek során bizony megkérgesedett a szívem, s többnyire úgy mentem át az aluljárón, hogy figyelemre sem méltattam a tarhálókat.

Talán a legriasztóbbak azok a nők, akik alvó kisgyermekkel a karjukon tarhálnak. Hogy miért? Mert egy szociológus barátom felvilágosított: ezek a gyermekek be vannak nyugtatózva, s „tulajdonosuk” csak bérbe veszi őket, ugyanis a koldusok és tarhálók mögött bizonyos belőlük élő „üzletemberek” működnek.

Tizenhat-tizenhét éves lehettem, amikor először láttam színpadon Bertolt Brecht *Koldusoperáját*, s akkor még azt hittem, hogy a jól üzemelő koldusmaffia a szerző fantáziájának a leleménye, aminek akkoriban nagy elismeréssel adóztam. Ma már, mióta lépten-nyomon látom, hogy vélhetően ez egy ma is működő üzletág, sajnálkozva nézem azokat az ártatlan lelkeket – többnyire fiatal nőket –, akik pénzzel támogatják ezt. Nyilván fogalmuk sincs arról, hogy ezek a szerencsétlen emberek éppúgy leadják a sápot „munkaadóiknak”, mint az úgynevezett „szexmunkások”.

Az alvó gyerekekkel, kántálva tarháló nő a villamoson is fel-felbukkan, s éles szemmel választja ki azokat a gyengébb tűrőképességű nőket, akik fölött megáll, mondja-mondja a magáét, és nem tágit mellőlük. Aki ilyenkor pénzt ad, az tulajdonképpen váltságdíjat fizet azért, hogy szabadulhasson a kínos szituációból. Amennyiben túl sokáig érzéketlennek bizonyul az illető a könyörgésre, az könnyen átfordulhat atrocitásba is.

Gyakorlatilag ugyanezt a váltságdíjat kiprovo-káló taktikát folytatja az a férfi is, aki iszonyú büzé-vel áll oda egy-egy ülő utas fölé, s érthetetlen szavakat mormol. Stratégiája mindössze azon alapul, hogy némi pénz fejében hajlandó eltávolodni áldozatától. A villamos ugyanis a legkedveltebb terepe a tarhálóknak, hiszen itt az emberek helyhez vannak kötve, s tagadhatatlan szégyénérzetüket lepezve a többi utas előtt, kénytelenek közömbösséget mímelve kinézni az ablakon, vagy pénzt adni.

Én meglehetősen gyakorisággal utazom a négyes-hatos villamoson, s így alkalmam volt megfigyelni egy-két módszert.

Két igazán szerencsétlen amatőr tarhálóval is szoktam találkozni, akik csak egy-egy mondatot ismételtetnek – nem sok eredménnyel. Egy idősebb nő csak ezt mondogatja szinte végtelenítve: „Jónapóót, kiségiít?” A másik – valamivel fiatalabb – némiképp meglepő módon próbál az utasok kegyeibe férközni. „Balesetmentesutazástszépnapóót!” – hajtogatja.

Aztán ott van egy negyven év körüli, erőteljes testalkatú, fekete hajú férfi, akinek jobb lába a föld fölött kalimpál, s egy rövid kis mankóra támaszkodva jár. Ő aztán igazán szűkszávú, mert mindössze ezt ismételteti sztentori hangon, mindaddig, amíg a

villamoson tartózkodik: „Éhes vagyok! Éhes vagyok!” Két alkalommal láttam kiesni a szerepéből. Egyszer egy nő mellett haladt el, amikor az nyitogatni kezdte a táskáját, mire ő a várhatóan előkerülő pénztárcára várva megállt, de a nő csak egy papír zsebkendőt vett elő, hogy kifújja az orrát. „A kurva anyádat!” – mormogta ekkor az orra alatt az éhes ember. Egy másik alkalommal egy fiatal nő mellett járt éppen, s ekkor a következőket hallottam tőle: „Éhes vagyok! De jó segged van. Éhes vagyok!”

De az igazán megrázó az, amikor gyerekek tarhálnak. Egyszer egy tizenéves gyerek kerekesszékel szállt fel a villamosra, ölében pedig táblát tartott, amiből megtudhattuk, hogy árva és segítségre szorul. Egy másik, nagyjából ugyanilyen idős, szemüveges kisfiúnak (érdekes, kislányt még nem láttam tarhálni) a nyakában lógott a tábla, amin ez volt olvasható: „Néma, sérült fiú vagyok, a műtétemre gyűjtök.”

Egy alkalommal – szó szerint is – különös színfolttal bővült a felhozatal. Egy tíz-tizenkét év körüli kisfiúval, akiről nem lehetett megállapítani, hogy nagyon sötét bőrű cigány vagy afrikai fekete-e, s miután néma volt, vagy legalábbis ezt alakította, még arra sem volt esély, hogy beszéde alapján eldönthesse az ember a kérdést. Egyik keze be volt kötve, nyakába akasztva pedig egy gyanúsán szépen tipografált, számítógéppel készített feliratot hordozó, lefóliázott(!) tábla volt, amelyből megtudhatta az ember, hogy félárva, öt testvére van, és édesapja műtétjére gyűjt. Feltételezett némasága okán az ablakon kibámuló, újságot olvasó, figyelmetlen utast kezével meg is bökdöste, hogy felhívja magára a figyelmet.

Ezekről a gyerekekről Charles Dickens *Twist Olivérje* jutott az eszembe, az árva kisfiú, aki egy tolvajbandába csöppent, amelyik aztán „szakmát adott a kezébe”. Vajon kik lehetnek azok, akik ezeket a gyerekeket betanították a tarhálás e módzataira?

De van olyan tarháló is, aki tisztos szakmának tekinti tevékenységét, és meglehetősen komolysággal, sőt szorgalommal végzi azt. Egy ilyen profival lehet a Nyugati tér és a Széll Kálmán tér közötti villamosszakaszon leggyakrabban találkozni. Ő egy ötven-egynéhány éves, szemüveges férfi, aki mindig terepszínű ruhában jár. Megjelenése alapján lehetnének akár egy vadászatra induló bérszámfejtőnek is. Ő lassú higgadsággal járja végig a villamost, és ezt kántálja szép hangsúlyozással: „Támogassák a nélkülözött! Minden fillér számít. Ételre és gyógyszerre kellene.”

Utóbbi állítását néha egy kezében tartott recepttel is igazolni próbálja. Régi vágású, konzerva-

tív tarhás, ami abból is látszik, hogy a fillér – amit nyilvánvalóan szimbolikusan, a legkisebb pénzegységekre utalva használ – már generációkkal ezeltől eltűnt pénzforgalmunkból.

Erre a férfit már-már tisztelettel nézek, ellenében azzal a pimasz, álrokkant nővel, akinél ellenszenvesebb tarhálóval még nem találkoztam. Ő egy rendezett ruházatú, harminc év körüli, alacsony, kövérkés nő, aki a fejét ferdén tartja, s úgy jár, mintha az egyik lába rövidebb lenne a másikkal. Azzal tűnik ki a többi tarháló közül, hogy semmi alázat, kérés, sőt tisztelet sem jellemzi fellépését. Egyszerűen átveszi a hatalmat a villamoson. Nemcsak beszélget, de néha minősíti is azt az embert, akivel éppen kontaktust létesít. Ilyeneket mond: „Látom, rossz napja van ma reggel, de azért, ugye, nem vágná földhöz, ha megszánna egy-két forinttal?” „Ne legyen már ilyen morcos kora reggel!” „Asszonyom! Ugyanekora fiam van, mint az öné, nem tudna kisegíteni egy kis pénzzel?”

De még kéretlen nagyvonalúságot is képes mutatni, mert egyszer ezt mondta egy fiatalembernek: „Tőled nem fogadok el pénzt, mert látom, hogy diák vagy.”

Egy idő óta, valami csodálatos kúrának köszönhetően, szemlátomást kigyógyult testi nyavalyáiból, mert már egyik lába sem rövidebb, és a feje sem ferde, de a tarhálást azért hasonló stílusban folytatja.

A gyors pénzhez jutást a kolduláson és a tarháláson kívül a szélhámosság külön-külön fajtái teszik még lehetővé. Ezúttal három olyan esetet mesélek el, amelyek főszereplőit kreativitásuk okán kénytelen vagyok elismeréssel említeni, bár személyesen csak egyikükkel volt alkalmam találkozni.

Például „Balázs bácsit” – sajnos – nem ismerhettem meg, de működése olyannyira imponált nekem, hogy alakját még egy novellában is megjelentettem. Ezért most csak röviden emlékezem meg róla.

A történet valamikor az ezerkilencszázhetvenes évek táján játszódik, amikor nagyanyám még élt, és együtt laktunk. Egy alkalommal, amikor munka után hazamentem, nagyanyám azzal fogadott, hogy „itt volt a Balázs bácsi a rózsatövekkel”.

„Milyen rózsatövekkel? És ki az a Balázs bácsi?” – kérdeztem.

Akkor nagyanyám elmesélte, hogy egy „szimpatikus, idős úr” – állítólag régi munkatársam – keresett engem azzal, hogy hozta az általam megrendelt rózsatöveket.

„Minek kellene nekem rózsató? Hová ültetném? A veranda kövezetébe?” – vágtam közbe.

„Ezt én is megkérdeztem tőle, de ő nem árult el

semmit. Diszkrét ember volt. Csak azt mondta, hogy nem tudhatja, kinek vetted, de ilyen kedvezményes áron ez mindenkinek megéri, s ő a régi barátod, ezért vállalta ezt a szállítást.”

Mint kiderült; a kedvezményes ár nyolcvan forint volt, ami azért még azokban az években sem volt túl nagy pénz, mert egy átlagkereset akkoriban 3-5000 forint körül járt. Nagyanyám átadott Balázs bácsinak egy százast, ő pedig akkurátusan visszaadott belőle húsz forintot, aztán egy kicsit még beszélgettek rólam (?!), majd a szimpatikus úr távozott.

Az állítólagos rózsatövek különféle bokrok száraz ágaiból álltak, amelyeket több bogra kötött, vastag spárga hurkolt akkurátus csomóba. Az ágak a közeli Mechwart térről származtak, ahol a kertészeti vállalat emberei már napok óta dolgoztak. Amikor az ágcsomóval leballagtam a földszintre, hogy kidobjam azt a kapu alatti kukába, egyre azon törtem a fejem, hogy az állítólagos Balázs bácsi miért éppen nyolcvan forintra vágta meg nagyanyámat (az összeget aztán persze megadtam neki), akit akár ki is rabolhatott volna. Ugyan nagyanyámnak már korábban szigorúan a lelkére kötöttem, hogy a távollétemben senkit ne engedjen be a lakásba, de ezúttal semmi komolyabb baj nem lett ebből, s talán még jól is esett nagyanyámnak, hogy valakivel elbeszélgethettem rólam (!). Őszintén szólva: némi rokonszenvvel gondoltam erre a mérték-tartó szélhámosra, akinek volt egy ötlete, s ennek megvalósításáért feljött a házunk második emeletére is. Nyolcvan forintért! Egyébként pedig Nagyanyám soha nem hitte el, hogy egy átverés áldozata lett, s hogy tőle hallottam először és utoljára Balázs bácsiról, akivel azért szívesen megismerkedtem volna.

Egy másik kreatív szélhámossal sem volt alkalmam megismerkedni, mert neki Tamás fiam lett nemrég az áldozata. Tamás autóval jött haza, és a Podmaniczky utcában parkolt le, amikor azt látta, hogy egy jól öltözött fiatalember rohan utána intégetve. Amikor odaért hozzá, a következőt adta elő: „Az Oktogon óta követlek, még rád is dudáltam. Nem látod, hogy mi van az autóddal? Kék füst jön belőle. Ez nagy baj. Olaj kell bele, de azonnal. Tudod mit? Járasd a motort, és nyisd fel a motorházatetőt! Én elmegyek és veszek neked olajat. Körülbelül ötezer forintba kerül. Addig is nagyon vigyázz a csomagomra, mert értékes dolog van benne!”

Ezzel a fiam kezébe nyomott egy kis méretű, díszes papírcsacskót, átvett ötezer forintot, és eltűnt. Tamás vagy fél óráig álldogált a nyitott motorházatétovel és járó motorral parkoló autója mellett, majd lassan ráeszmélt, hogy egy szélhámos áldozata

lett. Hazajött, ahol megnézte, hogy mit tartalmaz a rábízott díszes kis zacskó, s abból egy kilónyi kristálycukor került elő.

A harmadik eset azonban már velem történt. Éppen a Visegrádi utcából jöttem ki a Szent István körútra, amikor egy középkorú, jó külsejű asszony toppant elém, kezét nyújtott és bemutatkozott. Először azt hittem, hogy valami kiállítás megnyitóról ismerhetjük egymást, ezért kezét fogtam vele, és én is bemutatkoztam.

„Csíksomlyóból jövök – mondta (persze! hát honnan máshonnan?) –, a kisfiam az Amerikai úti idegsebészeten van (ajaj!), és ma hozhatom ki, de kellene vennem neki egy kis melegítőt, mert így nem hozhatom el. Pénzt nem fogadok el, de meg-

kérném, hogy jöjjön el velem egy ruhaboltba, és vegyen neki egy ilyen kis ruhát!” – és a kezével még a méretet is mutatta.

„Nézze; én azt sem tudom, hogy hol van gyermekruhabolt, meg amúgy is sietek – választottam kissé zavartan. – De hozzájárulok a vásárláshoz.”

Ezzel elővettem egy ötszázast, mert hirtelen ennyi akadt a kezembe. A nő gond nélkül elfogadta. Aztán kis idő múlva elszégyelltem magam, mert keveselltem az ötszázast. Visszanézve keresni kezdtem a nőt, s hát látom ám, hogy vagy ötven méterre onnan megállított egy házaspárt is. Kézfogás, bemutatkozás, pénz átvétel, aztán ment tovább, újabb „ügyfelet” keresni.

Ügyes!

NOBILIS MÁRIÓ (1965) Budaörs

NOBILIS MÁRIÓ

KözeledjeteK V.

A *Gyújtópontban a Biblia* című

Ars Sacra kiállítás

Világszerte könyvek százai, ezrei jelennek meg naponta. A közlések már követhetetlen áradata ez, hordozva kutatók eredményeit és ötleteit, vagy irodalmi szépséget, valóságfeszítést és önmotogatót, avagy ismét más műfajban tutibiztos módszerekkel ígérve azonnali pénzt és sikert az olvasónak, de sokszor inkább a szerzőnek. Tömegével hullanak is aztán ezek a könyvek röviddel megjelenésük után az érdektelenségbe – a kiadás oka olykor már csak a szabály, a szokás: a kísérletek eredményét publikálni kell, az évfordulóra ünnepi kötetet illik kiadni, a disszertációt meg kell jelentetni... A könyvek univerzuma túl is fordult már önmagán: modern szerző már nem könyvet ír, hanem szöveget szerkeszt, és a trendi megjelenési mód egyre inkább az, ami elszakad a papírtól, a könyvalaktól, a foghatótól. Az üzenet – ha egyáltalán lehatárolható – új meg új formákat öltve próbálkozik túlüzenni a többin, észrevehetővé válni a bizonyosságok és önazonosságok versenyében.

Milyen eséllyel indul ebben a kavalkádban az a mű, amely egyszerűen annyit állít magáról, hogy ő „a Könyv”, sőt „a könyvek könyve”? És milyen üzenetet tud felmutatni egy képzőművészeti tárlat, amely azt vállalja, hogy gyújtópontjában ez a konokságra ítélt próbálkozó, a *Biblia* áll?

Mielőtt erre a kérdésre választ keresve útnak indulnánk a most nyíló kiállítás alkotásai előtt, tekintünk rá még egy alapvető igazságra, ha tetszik, közhelyre. Az üzenet és hordozója, a szellemi és az anyagi, a text és a textil, a szöveg és a szövet kettősségéről, elválaszthatatlanságáról és elhessegethetetlen többletet hordozó egymásrautaltságáról van szó. Arról, ami miatt mégis könyv formában, könyvillattal és -tapintással érzünk igazinak egy regényt. Amiért a könyvalkotást, a tipográfíát, a nyomtatást és a kötést magát is művészetnek tekinthetjük. Ami miatt egy illusztrált díszkötet több, impulzusgazdagabb, de egyben meghatározottabb is, mint ugyanannak a műnek a kritikai szövegkiadása.

Ez tehát egy olyan pont, ahol üzenet és művészet kapcsolódására nyílik lehetőség, avagy szükségszerű kapcsolatukra derül fény. Természetesen magának a képzőművészetnek, a képzőművésznek is van – lehet; kell hogy legyen – saját üzenete: egy alkotás önmagában is üzenet. És hogy mekkora kaland, mennyire kapcsolati kihívás – mint egy házasság! – az, ha két üzenet mégis összekapaszkodik: ha egy könyv meghívja a képzőművészt, hogy illusztrálja őt, vagy fordítva: a festő, a szobrász vagy a grafikus dönt úgy, hogy új szólamként bekapcsolja saját kifejezési módját egy mű megszólaltatásának folyamatába, azt inverz módon valószínűleg jól mutatja, hogy a mai felfogás mintha sokkal óvatosabban bána ezzel az együttműködéssel, mint a régebbi korok. Ahogy ugyanis a kapcsolatokat is fellazítja, relativizálja a mai gondolkodás, úgy a könyv alapformájának – így a *Bibliáé*nak – sem az illusztrált kiadást tekintjük ma már, hanem azt a puszta szöveget, amely semleges módon szabad értelmezésre kínálja önmagát. Gyanakodva tekintünk az interpretációra, és azt mondjuk rá, hogy az mindig egyéni és egyenrangú a többiekével. Ilyenformán tehát a képzőművész könyv-látása, esetünkben: biblia-látása is szabad, de nem kitüntetett.

De sokszor maga a művész, a művészet sem tart igényt efféle kitüntetésre. Hiszen magát az üzenetet mint olyat is önkifejezésnek és nem egyébnek értjük. Ez pedig nehezen békíthető ki az a meggyőződéssel, amely a nagybetűs Üzenetre szeretne figyelni, annak létét – minden homályon és korlátozott elérési lehetőségen túl – bizonyosságnak tekinti, és ezt akarja – milyen gyanús szó ez ma! – szolgálni.

Kiállításunk legrégebbi darabjai ifjabb Fáy Aladár (1926–1986) szentírási szövegekhez kapcsolódó metszetei. Ő ebben a sorozatában ténylegesen szolgál: konkrét bibliai igehelyeket fejez ki képi

A kiállításon elhangzott megnyitó szöveg szerkesztett változata, Zichy major, Budaörs, 2019. szeptember 21–29.

módon. De hogy mégsem csak pusztán illusztrációról van szó, az több metszetén is láthatóvá válik. Az egyik legismertebb újszövetségi példázatot Jézus így kezdi: „Kiment a magvető vetni.” Krisztus tehát nem önmagáról, hanem a korabeli konkrét szántóvető emberről beszél, nem mondja: „én vagyok a Magvető”. Fáy Aladár mégis a *Magvető Jézust* rajzolja elénk, és ezzel mindjárt dönt is egy értelmezés mellett. Persze nyilvánvaló, hogy nem önkényes választás ez, magában a példabeszédben is ott rejlik ez a távlat: már Jézus is rejtetten egymásra csúsztat két értelmezési mezőt (Esterházy Péter előtt kétezer évvel...), az alkotót és a szereplőt. A református lelkész-képzőművész ezt a szövegen túli üzenetet bontja ki képeivel. Kettős hivatásának megfelelően művészetével is igét hirdet, és ezzel a praktikus és szép illusztráláson túl egy sokkal nagyobb ívű koncepció megalkotására: művészi üzenet és isteni Üzenet egybeszövésére is vállalkozik.

Más oldalról közelítve, a végletekig letisztultan valami hasonló történik Györffy Sándor tablóján is. Nála a szöveg, a betűkkel kifejezett üzenet, annak is néhány emblematisz szava válik a kompozíció fő elemévé, és a képzőművészeti társ-elem is hasonlóan, mértéktartóan visszafogott. De épp ez a szűkszavúság készlettel megállásra a befogadót, mert feltételezi: kevés szóban és néhány egyszerű formában is ott van, ott kell legyen a mélység, a „hír”, amely kikutatásra hív, mert különben – Nemes Nagy Ágnes szavaival szólva – „elfárad megfegtetlenül”. Ha Fáy metszetei prédikációk, akkor Györffy alkotásai képzőművészeti elmélkedések.

Ferenczi Károly sokrétegű rajzain szintén megjelennek a szavak, a szent nyelvet: a latint idézve, de – mint az általa választott képi elemek is – a szakrális és a profán között ingázva, olykor hivat verve, olykor egymással szándékosan feleseltetve. Tékozló fiú képén mintha az összes alak más-más dimenzióból, más bibliai, festészeti, profán vagy archetipikus világból lépne elő, hogy jelen legyen és némán üzenjen a nagy pillanatnál, amelyet már magában a jézusi példabeszédben is olyan sokféleképpen lehet érteni.

Simon Zsolt bátran vállalt színei, félreérthetetlenül üvegablakokra utaló foltjai és formái (a *Privát ikon* sorozatban) első pillanatra leginkább Fáy Aladár illusztrációival tűnnek rokonnak. Utalásrendszerük azonban egészen egyéni, és más értelmezési horizontokat nyit meg. Amorf, mégis szerkesztetes és egységes vitró-parafázisai mindig egy arc, egy fehérrel kiemelt emberi-angyali forma köré szerveződnek, amit egyetlen mű koncepciója tör meg, és tesz még beszédesebbé: a *Kapu* című alkotáson ezt az arcot (és ezt a kaput) a Megfeszített alakja képviseli. *Kis magyar ikonjai* pedig naptárlapokként úgy szervezik az évet a Szűzanya ünnepei köré, hogy a klasszikus gesztusokat mai elemekkel párbeszédbe hívva, az időtlenségből a jelenbe üzengetve fedik fel a kalendárium eleve nagy ívű koncepcióját: az ünnepek mély hagyományú körforgásának és saját életünk esetlegességének állandó, kihívást jelentő egymásban létét, teológiai szóval: perikorézisét.

Ghyczy György képeihez az út örök toposza adja a fő kapcsolódást. Kézenfekvő és kimeríthetetlen üzenethordozó e jelkép, amely emberi elmével talán nem is átfogható ívet rajzol a keleti gondolkodás taojától – amely e képek origója – addig, aki a *Bibliában* így szól: „Én vagyok az Út.” A képeken végighúzódnak szalagok, sávok mintha a mai ember modern út-tapasztalatát kapcsolnák össze a betű-, hieroglifa- és barlangrajz-áthallású motívumokon keresztül a lélek legősibb mozdulásaival. Szinte gépies ismétlődés, ugyanakkor DNS-szerű kimeríthetetlen variabilitás teszi ezeket a képeket is meditációra készítővé. A képek alsó része általában sötétebb, és kikerülhetetlen a kérdés: ebből a sötét mélységből kifelé vagy éppen ebbe vezet az a bizonyos út – avagy melyik út vezet egyáltalán valahová?

Mintha ezeknek a szalagoknak egy nyúlványa húzódná át Pusztafi Panna természetes és hétköznapi elemekből komponált, ám épp ezek által sokrétű alkotásaira. A minden itt kiállított művét átjáró fehér szín már önmagában is értelmezésre ösztönöz, két ötelemű sorozata pedig mintha a teremtés, például az évszakok határait feszegetné a Genézis erőterében. A természet elemei minduntalan betörnek a művekbe, és rögtön többet is kezdenek jelenteni önmaguknál: a szövet, az anyag magába testesíti az üzenetet, vagy inkább benne inkarnálódik az Üzenet.

Stremeny Géza most kiállított műveinek közös eleme is a fa. József Attilával szólva „tar ágak szerkezetei tartják”, de itt mégsem az üres levegőt, hanem az üzenetet: *Soli Deo gloria*. A fák szerkezeti rajza olykor temetővé alakul át, amelynek formáin átdereng egy város házaival – emberi alkotás és kikerülhetetlen elmúlás motívumai hordozzák a hiába- és mégis örökkévalót.

És ez a kezdet- és végmotívum köti össze végül Gvárdián Ferenc szoboralakjait is, akik velünk együtt kóborolnak a kiállítás terében, szemlélve és szemlélődésre invitálva. Nehéz eldönteni, vajon

Krisztus-feje, Madonnái épp most válnak-e ki az anyagból – „gomolygó ködből talpig aranyban kilépő asszony”, ahogy Sillye Jenő gyönyörű modern Mária-litániája szólítja meg őt –, avagy éppen belesimulnak abba megadással és mégis teremtő-megtestesülő-megváltó szeretettel, mint halott Krisztus-alakja a *XIV. stáció* című plasztikában.

„A nyugodt Marosra / s homlokomra kiülnek a csillagok” – hívhatjuk végül segítségül még egyszer József Attilát. Művész, befogadó, tanítvány és anyag valóban valahogy így válik a csillag, az Üzenet szelíd, de erős hordozójává: belesimultan, engedelmesen hagyva, hogy megmutatkozzék rajta és keze művén a rajta kívüli és benne élő Nála Mindig Nagyobb.

GVÁRDIÁN FERENC, *Hommage à Feofán Grek II. (Istenanya)*, 2018 (részlet)

GYORSTALPALÓ A 20. SZÁZADHOZ

Pomogáts Béla irodalomtörténésszel

Benedek Anna és Gáspár György beszélget

POMOGÁTS BÉLA (1934) Budapest

„A CSALÁDI LÉGKÖR ELEVE MEGHATÁROZÓ VOLT” – CSALÁD, GYERMEKKOR

► Kezdjük messzebből Pomogáts Béla életútjának bejárását: a szépirodalomból ismerjük a „pomogács” nevet Lázár Ervintől, de honnan „jönnek” a Pomogátsok, vagyis mi a név eredete?

► Horvát eredetű, tehát én, mint Magyarországon igen sokan, vegyes családból származom. Vannak az őseim között horvátok, németek, magyarok, székelyek, talán még mások is, például lengyelek. Mindenfélét tudnék találni. Apai családom neve horvát eredetű, azt jelenti, hogy segítő. Ahogy ezt később megtudtam, ez katonai műszó volt, azt hívták „pomogácsnak”, aki az ágyú elsütésében segédkezett. Nem folytattam családfakutatásokat, de voltak rokonaim, akik ezt helyettem megtették, és az derült ki, hogy a Pomogáts család valamikor a 16. században került át Horvátországból, tehát félig-meddig horvátok voltak. Győr-Moson-Sopron megyében, Ménfőcsanakon telepedtek le, pontosabban Ménfőn. Akkor az még külön község volt. A nagyapám ott született, apám már Budapesten. Apám édesanyját viszont Sulyoknak hívták. Ez erdélyi eredetű név, de a család a Dunántúlon telepedett le. Talán az a név, hogy Sulyok Dezső még ismert manapság is. Kisgazdapárti képviselő volt 1945 után, a Rákosi-rendszer nagyon csúnyán elbánt vele, végül emigrációban kötött ki. Anyai felmenőim felvidékiek voltak, anyámat Bezsilla Erzsébetnek hívták. Nagyapám, aki Bezsilla Nándor névre hallgatott, elég jó nevű ügyvéd volt az első világháború előtt. Az első világháború első éveiben halt meg elég fiatalon, és arról volt nevezetes, hogy ő volt a gróf Károlyi család jogtanácsosa. Pályája összefonódott a Károlyi családdal, akiknek Főton volt kastélya és birtoka, és a terület, ami ma Rákospalota, Rákosszentmihály, Pestújhely, tehát a mai XV–XVI. kerület, a birtokukhoz tartozott. Amikor a Károlyi család felparcelláztatta ezt a területet, nagyapámat bízták meg, hogy a jogi ügyeket intézze. Ennek aztán az lett a következménye, hogy Pestújhelynek voltaképpen két alapítója volt: nagyapám, aki ügyvédként-jogászként intézte az ügyeket, és az egyik legjobb barátja, Szücs István. Ő nem volt más, mint Antall József nagyapja. Jól ismertem az Antall családot. Antall József felettem járt a piaristáknál, de erről majd később.

Tehát Bezsilla nagyapámnak mint ügyvédnek nagy szerepe volt Pestújhely létrehozásában, és annak idején a főutcát róla nevezték el. Aztán 1949-ben átkeresztelték Dr. Bezsilla Nándor utcáról Mosolygó Antal utcára. Ő valami munkásmozgalmi veterán vagy Isten tudja mi lehetett. Az utca még a rendszerváltozás előtt visszakapta nagyapám nevét. Ma is róla van elnevezve. Az első párhuzamos utca pedig Szücs Istvánról.

Az utcákat – ez egy jellemző magyar történet – nagyrészt nagyapám barátairól és nagyanyám leánytestvéreiről nevezték el: Virág utca, Margit utca, Erzsébet utca stb. Sokan voltak lányok. Az anyai nagyanyámat Gergelyi Paulának hívták, ők szepességiek voltak. Gazdag család volt, még arra is emlékszem, hogy a címerükben egy galamb állt valami halmon. Nem egy vérengző tigris vagy farkas volt a címerképben, hanem egy galamb. Vérengző farkas a nagyapám címerében volt, de persze ő se volt vérengző természet.

Szóval nagyjából így fest a családi háttér. Az apám építészmérnök volt a háború végéig, a Hangyánál dolgozott. Egy építész-történelmi jellegzetesség is fűződik a nevéhez: ő tervezte a tordasi mintafalut. A Hangyát nem kell bemutatnom, az egyik legfontosabb szövetkezeti intézmény volt

Pomogáts Bélával 2017 őszén készített életútinterjú a Petőfi Irodalmi Múzeum Médiatárának két munkatársa, Benedek Anna és Gáspár György. A szerkesztett beszélgetés és Cseke Péter Pomogáts Béláról írt pályaképe, számos fotóillusztrációval, idén novemberben jelenik meg az MMA Kiadó gondozásában. Az interjú a készülő kötet részlete.

GVÁRDIÁN FERENC, Hommage à Matthias Grünewald, 2019

**GVÁRDIÁN FERENC,
A Jó Pásztor, 2019**

a második világháború vége előtt. Minden faluban volt Hangya Szövetkezet, ott lehetett vásárolni. Tordason felépítettek egy mintafalut, ahol olyan házak készültek, amelyeket a fejlődő parasztagadásoknak javasoltak. Egy nagy könyv is megjelent róla. Ezt a falut az apám tervezte, ennek következtében nagyon népszerű lett. Anyám pedig orvos volt, kezdetben az OTI-nál,¹ később az SZTK-nál volt belgyógyász főorvos.

▼ **Azok kedvéért, akik ma már nem tudják, mi az OTI, magyarázzuk el ezt a rövidítést...**

✓ Ez az Országos Társadalombiztosítási Intézet rövidítése. Három ilyen intézet volt, az OTI mellett létezett a Magánbiztosító Intézet, a MABI, és volt még valami, ami az állami tisztviselők biztosítását intézte. Az OTI volt közülük a legnagyobb. Anyám ott volt belgyógyász orvos. A pesti egyetemen végzett és hosszú életet élt, hála Istennek. 75 éves korában ment nyugdíjba. Még annyit elmondok a családomról, hogy van egy lány ikertestvérem, aki kémia szakot végzett a pesti egyetemen, először középiskolában tanított, majd hosszú ideig az ELTE kémia tanszékén volt tanár.

Sok mindent tudnék mesélni a családomról. Egy emlékemet még hadd mondjam el. Volt egy nagybátyám, anyám öccse, Bezsilla László, aki a „lepkekirály” nevet kapta, mert nagy lepkegyűjtő volt. Egy óriási lepkegyűjtemény maradt utána, amit a Vajdahunyad várában berendezett Mezőgazdasági Múzeum kapott meg. Még Angliából és Amerikából is voltak kapcsolatai, sőt, valami angol lepkegyűjtő szövetségbe is beválasztották annak idején. Amikor az angol trónörökös Budapesten járt, ragaszkodott hozzá, hogy meglátogassa nagybátyámat és megtekintse a gyűjteményt. Nagy felhajtás volt, rendőrök szállták meg az utcát, alig tudtunk hazamenni. Persze ezek a rokonaim már régen elmentek, és csak iratok maradtak utánuk.

▼ **Polgári családból indult. Hogyan befolyásolta az életét az a szellemiség, amit a szülőktől, nagyszülőktől kapott?**

✓ Tulajdonképpen három dolog befolyásolta az életemet, főleg a kezdeteknél. Az egyik a szülői ház és a család volt. A másik a piarista iskola, ahol életemnek egy fontos szakaszát töltöttem. Oda jártam általános iskolába, oda jártam gimnáziumba. A harmadik pillér: az olvasmányaim. Rengeteget olvastam, otthon elég szép családi könyvtárunk volt. A fél éjszakát olvasással töltöttem.

A családi légkör tehát meghatározó volt. Mi nem nagyon vettük észre, hogy háború van egészen '43–44-ig, mert minket kevésbé érintett. Apámat ugyan behívták katonának, tehát részt vett 1940 augusztusában Észak-Erdély visszatérésében. Mint mérnököt egy műszaki alakulathoz rendelték, hidakat építettek. Azokat a hidakat építették újjá, amiket a románok felrobbantottak a kivonulásuk előtt. Aztán leszerelték, és legközelebb 1944 tavaszán hívták be, de akkor se kellett kimennie a frontra, hanem Pesten, a Honvédelmi Minisztérium tervezőirodájában dolgozott. Ők tervezték a Kárpát-vonalat. Nem tudom, hogy ismerős-e ez a fogalom. Ez egy erődrendszer volt, amit '44 tavaszától építettek ki az akkor Magyarországhoz tartozó Kárpátalja keleti határánál, feltételezve, hogy az majd fel fogja tartóztatni a szovjet hadsereget. A megmérettetésre azonban nem kerülhetett sor, mert a szovjet hadsereg nem onnan vonult be Magyarországra, hanem Romániából. Tudvalevő, hogy a románok átálltak '44 augusztusában, átengedték a szovjet csapatokat, és azok Dél-Erdélyből vonultak be Magyarországra. Nagyvárad előbb esett el, mint Munkács, holott természetesebb lett volna a keleti frontról bejönni.

Amikor '44 októberében Horthy Miklós fegyverszünetet kötött vagy megkísérelt fegyverszünetet kötni, és Szálasi átvette a hatalmat, akkor apám – ahogy ezt később mondták – illegalitásba vonult. Azt mondta, ő Horthy Miklósról esküdt föl. Attól kezdve egy légópince zugolyában rejtegettük egészen 1945 januárjának második feléig. Akkor vonultak be a szovjet csapatok. Ekkor apám boldogan előjött, de a szovjetek rögtön elvitték. Először Gödöllőn volt hadifogoly, aztán Kelet-Németországban kényszermunkás. Utakat és vasútvonalakat építettek. Szerencsére ő, mint mérnök, megúszta azt, hogy fizikai munkát kelljen végeznie. Negyvenöt májusában vagy júniusában tért haza, a németek fegyverletétele után jó pár héttel. Persze a korábbi állása a Hangyánál megszűnt, jó barátja, Antall József kigazdapárti építésügyi miniszter, Antall József miniszterelnök édesapja pedig odavette őt a minisztériumba. Ott dolgozott egy ideig, végül ugyanakkor, amikor Antall Józsefet, őt is kirúgták. Némi hercehurca után kapott állást az Iparterv nevű vállalatnál, ahol ipari üzemeket terveztek.

1945-ben kerültem a Piarista Általános Iskolába. Ekkor alakították át a korábbi középiskolai rendszert. Megszűnt a nyolcosztályos gimnázium, elsőből a nyolcadik osztályig tartott az általános iskola, utána következett a négyosztályos gimnázium. Engem a piaristákhoz írtak be a szüleim,

nagyon szerettem oda járni, kiváló iskola volt, nagyon derék tanárokkal. Rengetegen voltunk, egy osztályba hetvenen-hetvenötön jártunk, de nagyon jó tanáraink voltak. Hogy megemlítsék egy-két nevet: osztályfőnököm és csekészparancsnokom Szemenyei László földrajz szakos tanár volt. A matematikatanárom pedig Öveges József, akinek a nevét, gondolom, nem kell kommentálnom.

► **Nem fizikatanár volt?**

✓ Matematika–fizika szakos volt, de nekünk matematikát tanított, és a rigolyáiról volt közismert. Saját tolla volt, nem használta az osztálykönyv beírásakor az ott kihelyezett tollat, állandóan a bacilusoktól rettegett. Mindig egy zsebkendőt tartott az arca elé, nehogy valami bacilus bejusson az orrába. Egyébként nagyon szerettük, kiváló ember volt.

Legismertebb gimnáziumi osztálytársam Melocco Miklós, vele már általános iskolába is együtt jártam. Jeles osztálytársam volt Gyürk István is, aki a rendszerváltozás után Ausztráliába került magyar nagykövetnek, a fia pedig a Fidesz egyik képviselője az Európai Parlamentben. Nagyon derék, jó osztály volt, szerettem oda járni.

► **Mennyire volt zárt nevelési szempontból vagy a napi életet tekintve egy ilyen iskola?**

✓ Két korszakot kell megkülönböztetnem. Az általános iskolát, ami még a régi, az 1945 előtti elvek jegyében alakult. Ekkor Drahos Károly volt az igazgatónk. Nagyon szigorú, kemény ember volt. A piarista épület legfelső emelete akkor félig romos volt, mert bombatalálatot kapott. Minden délelőtti tanítási időszakban egy vagy két órát azzal töltöttünk, hogy a romokat takarítottuk, és téglákat hoztunk fel, hogy az újjáépítés megindulhasson. Volt egy piarista nóta, nagyon rossz hangom van, de ezt most eléneklek!

Duna parton áll egy nagy hodály,
Drahos Károly benn a kapitány,
tanár és diák réme, tanár és diák réme
a piaristák rettegett vezére.

Szóval nagyon szerettem oda járni. Az volt a rend ott nálunk, hogy a harmadik év kezdetén – addig csak próbaidős kiscserkészek voltunk – cserkészek lettünk. Én 1948-ban lettem cserkész. Amikor az állam visszaadta az egyházi iskolák egy részét, két katolikus leánygimnázium volt az országban, az egyik Debrecenben, a másik itt, Pesten. Papp László, aki később a Knézich utcai Patrona Hungariae leánygimnáziumnak lett az igazgatója, akkoriban a 2. számú BKG, a Budapesti Kegyesrendi Gimnázium csapatának vezetője volt. Ez volt a második csapat, ami Magyarországon megalakult. Az első a református gimnáziumé volt, a harmadik pedig a Regnum Marianum csapata.

Tehát '48-ban lettem cserkész, mindjárt az államosítások előtti tavaszon. Az osztályfőnököm, Szemenyei László volt az úgynevezett rajparancsnok. Egy elég nagy létszámú társaságot vezetett. A cserkészcsapat volt a legmagasabb egység, alacsonyabb volt a raj, a legkisebb pedig az őr. Ez utóbbi nyolc-tizenkét emberből állt.

► **Ugyanaz volt a felépítés, mint később az úttörőszövetségben.**

✓ Hát igen, az úttörők a cserkészekről másolták. Én örömmel léptem be a cserkészletbe, az pedig már egy másik történet, hogy később, az ötvenes évek elején illegális cserkész, illegális őrvezető is voltam. Csak egy táborba tudtunk eljutni, mert utána megszüntették a cserkészletet. 1948-ban Kisbózsván voltunk. Ez Sátoraljaújhelytől nyugatra a harmadik vagy negyedik falu. Nagyon emlékezetes tábor volt, azóta többször meglátogattam autóval ezt a falut, és eltűnődtem, milyen világ is volt akkor, amikor itt táboroztunk. 1948 őszén aztán megszüntették a cserkészletet, pontosabban egyesítették az úttörőmozgalommal. Attól kezdve mi illegális cserkészek voltunk. Ugyanúgy éltünk őrsi életet, mint korábban. Programokat tartottunk, kirándulni jártunk, sőt, a Piarista Gimnáziumnak voltak csónakjai a Balatonon, illetve a Dunán is, így evezős táborba is mehettünk. Nem tettük fel az őrsi zászlót, nem vettük fel a zöld nyakkendőt, nem öltöztünk cserkészingbe, de egyébként mindent ott folytattunk, ahol cserkészként abbahagytuk. 1948 más tekintetben is nevezetes év volt: ekkor államosították az egyházi iskolákat, hozzánk is állami tanárok érkeztek, állami rendszert követtek, ami egyrészt elég szörnyű volt, másrészt nevetséges.

► **A Piarista Gimnázium elnevezés is megváltozott?**

✓ Igen, Ady Endre Gimnázium és Általános Iskola lett belőle. A Váci utcai épület azonban megmaradt. Elég mulatságos történetekre emlékszem ebből az időből. Egy Berke nevű igazgatónk volt, aki

valami vidéki párttitkárból lett az iskola vezetője. Állandóan ordítózott, a legfőbb ambíciója az volt, hogy az igazgatói tekintélyét minél jobban kinyilvánítsa. Egyszer bejött az osztályba, és elkezdett ordítózni, hogy tűrhetetlen az, hogy a folyosón álló, a kabátok tárolására szolgáló szekrényeket a gyerekek néha rátolják az ajtóra, és akkor a tanár nem tud bemenni vagy kijönni; és ha még egyszer ilyet tapasztal, abból óriási botrány lesz. Ekkor kinyitotta az ajtót, de kimenni nem tudott, mert a gyerekek rátolták a szekrényt az ajtóra. Még egy történet. Szülői értekezletet tartott, összegyűjtötték a szülőket, régi világbeli úriemberek is voltak közöttük, több arisztokrata gyerek is járt a gimnáziumba. Berke igazgató úr belépett a terembe, a nála tíz-húsz évvel idősebb úriasszonyok közé, és elordította magát: – Álljanak fel, ha bejövök! Anyám teljesen fel volt háborodva. Szép idők voltak... A piarista időkben mindig jelesen volt magatartásból, az államosított évben igazgatói megrovásban részesültem...

▼ **Rosszalkodott?**

✓ Már nem tudom, hogy mi volt az igazgatói megrovás hátterében, mindenesetre kettős magaviselettel fejeztem be a nyolcadikat.

▼ **Rendíthetetlen hit lehetett a szüleiben '48-ban, hogy a piaristákhoz írták be, miközben nem lehetett előre látni, hogy a felépülő világ mit hoz majd.**

✓ 1945–47-ben a polgári pártoknak még óriási fölényük volt. A '45-ös választást a Kisgazdapárt nyerte. 1947-ben is voltak választások, akkor a kommunisták nagyon kevéssel nyertek, néhány mandátummal lemaradva a Barankovics-féle párt² volt a harmadik helyen. Létezett még a Pfeiffer Zoltán vezette Szabadságpárt,³ ami kifejezetten antikommunista párt volt, és utána jöttek a kommunisták, a szociáldemokraták, a parasztpárt. Az úgynevezett polgári pártoknak legalább kétszer anynyi képviselője volt, mint a kommunista pártnak. Nem lehetett előre látni, hogy mi következik.

Visszatérve az iskolai időszakra: '48–'49-ben államosított iskolába jártam, de '49 nyarán azt is megszüntették azzal az indoklással, hogy reakciós tűzfészek. Valóban nem kifejezetten kedveltük az akkori rezsimit. Ekkor szétszóródtunk. Sokan mentek az Eötvös Gimnáziumba, a Madáchba, a Trefort utcai gimnáziumba. Én is a Trefortba kerültem, ami egyébként az egyik legjobb nevű pesti iskola volt, gyakorló gimnázium, tanárjelöltek tanulták ott a szakmájukat. Egy ideig Ujhelyi Sándor⁴ volt az igazgató, aki nagyon derék ember volt. Aztán kirúgták.

Magay Gusztáv⁵ volt az osztályfőnököm, aki magyar szakos tanár volt, és több könyve is megjelent. Többek között egy verselemzéseket magába foglaló kötet is valamikor a hatvanas–hetvenes évek fordulóján. 1950 őszén, amikor a második gimnáziumba kerültem, emlékszem, jött egy hivatalos ember, egy tanfelügyelő az osztályfőnöki órára, és ideológiai oktatást tartott nekünk arról, hogy nincs Isten, és aki Istenben hisz, az hülye. A végén azt mondta: fiúk, remélem meggyőztelek benneteket, aki ezek után is hisz Istenben, tegye fel a kezét! A kurva anyádat – mondtam én magamban, és feltettem a kezemet. Hárman jelentkezünk.

▼ **Nem volt megtorlás?**

✓ De volt. Az igazgató, aki, mondom, derék ember volt, bekérte az anyámat, és azt javasolta, hogy vegyen ki az iskolából, mert ki fognak rúgni, és jobb kimaradni önként, mint kirúgott állapotba kerülni. Akkor már folytak az egyház és az állam közötti egyezkedések, és 1950. október közepén vagy végén az egyház visszakapott nyolc iskolát. Hat fiúgimnáziumot és két lánygimnáziumot. A hatból kettő piarista volt, kettő bencés és kettő ferences. Budapesten és Kecskeméten piarista, Győrben, Pannonhalmán bencés, Szentendrén és Esztergomban ferences iskolák működhettek. A Patrona Hungariae kapott egy lányiskolát Budapesten, a Knézich utcában, és egyet Debrecenben. Mivel a piaristáknál nem volt akadály az istenhit, visszakerültem a Piarista Gimnáziumba. Mondhatom, ezek voltak a legszebb diákéveim. Második, harmadik, negyedik gimnáziumban jártam oda, ott érettségiztem, nagyon kellemes tanáraink voltak, akik nagyon boldogok voltak, hogy újra taníthattak. Szinte baráti viszony alakult ki a diákok és a tanári kar között. Emlékszem, egy alkalommal berendelt az igazgató, nem fegyelmi ügyben, hanem valami ünnepség előkészítése miatt, leültetett az irodájában, és megkérdezte: Fiacskám, mit akarsz inni, diópálinkát vagy körtepálinkát?

Ezek tényleg boldog évek voltak, szabadon éltünk. Rákosi születésnapján, 1952-ben minden iskolát köteleztek arra, hogy ünnepséget rendezzenek. Ez nálunk úgy történt, hogy a faliújságra kitéztük Melocco Miklós osztálytársam rajzát Rákosi Mátyásról. Törökülésben ült csikos ruhában, egy börtön mélyén, kezén bilincs, a lábán vasgolyó. Mindenki odajárt röhögni, aztán úgy két hét múlva jött az osztályfőnökünk, hogy vegyétek le a Meloccót, mert jön a tanfelügyelő. Levettük, de addig

nagy sikert aratott. Meg kell jegyezni, hogy a rajz legalább két hétig fenn volt, de senki nem jelentette fel, nem voltak spiclik az iskolában.

✔ **Említette, hogy titkos őrsvezető is volt. Mit jelentett ez?**

✔ Azt jelentette, hogy minden hónapban egyszer találkoztunk délután.

✔ **Tudta mindenki, hogy ki az őrsvezető? Létezett az őr?**

✔ Igen. Volt őrsi naplónk is, ebbe jegyeztem fel, hogy mikor mi történt. Rejtegettem. Ma is megvan. Szerencsére a házkutatás során – később rátérek, milyen házkutatás volt nálunk – nem találták meg. Tehát éltük a normális cserkészéletet, csak zöld nyakkendő nélkül, cserkészruha nélkül, baráti társaságként.

✔ **Nemrég játszották színházban Török Ferenc rendezésében a Bereményi Géza és Kovács Krisztina által írt darabot, az *Apacsokat*. Film is készült belőle. Ez magyarországi fiatalokról szól, akik a hatvanas évek elején a diktatúrával szembeni ellenállás és tiltakozás sajátos formáját választva indián törzset alapítottak valahol a Pilisben...**

✔ Volt egy indiánregényeket író rokonszenves bácsi, úgy hívták, Borvendég Deszkáss Sándor,⁶ aki Fehér Szarvas néven írta az indiánregényeit. Ezeket a regényeket én is nagy kedvvel olvastam, és nagyon tiszteltem Fehér Szarvast. Állítólag Amerikában is élt, mások azt mondták, hogy nem járt ott. Apám együtt járt vele egyetemre az építészkarra, ismerte őt. Borvendég Deszkáss rendezett indián összejöveteleket. Gödöllőtől keletre van egy kis falu, egy üdülőtelep, annak az erdeiben én is jártam egyszer egy ilyen indiántalálkozón. A Fehér Szarvas nevű úriember volt a fővezér. Nálam idősebbek és fiatalabbak is voltak ott. Ez tulajdonképpen a cserkészletnek volt egyfajta fedőszerve. Az indiánokra lehetett hivatkozni, mert az egy amerikai imperialisták által elnyomott népcsoport volt, így az egésznek volt egy antiimperialista zengzete. Később aztán ezeket a találkozókat is betiltották, mert versenytársa kezdett lenni az úttörőmozgalomnak, az indiánvezetőket pedig besorozták az úttörőmozgalomba.

[...]

„VÁLASZTHATTAM, HOGY LETARTÓZTATNAK... VAGY ALÁÍROK” – A MEGTORLÁS ÉVEI, INTERNÁLÁS, RENDŐRI FELÜGYELET

✔ **1959-től 60-ig internálótáborba került. Milyen procedúra előzte ezt meg? Miért vették elő?**

✔ Ez egy rémtörténet. A forradalomban nekem nagyon szerény szerepem volt. Engem nem lehetett azzal vádolni, hogy a szélsőséges nézeteket vagy erőszakot képviseltem volna. Sőt, a MEFESZ-ben megpróbáltam kiegyenlítő szerepet vállalni, ami nem volt könnyű. A forradalom után évekig nem történt semmi. Aztán 1959 tavaszán kaptam egy katonai behívót, ami akkor már teljesen okafogyott volt, mert már nem voltam katonaköteles. Jelentkeztem. A mezőtúri laktanyában kellett megjelenem. Fölültem reggel a Keleti pályaudvaron a vonatra, Szolnokon felszállt két termetes úriember, igazoltattak, és elmondták, hogy a Belügyminisztériumot képviselik, én pedig őrizetbe vagyok véve. Szálljak le a vonatról. Nem kezdhettem el két izompacsirtával huzakodni. Leszálltam. Beraktak egy autóba, fejemre húztak egy pokrócot, és felhoztak Pestre. Azóta sem tudom, hogy hova. Valószínűleg az Aradi utcában voltam, valami rendőrségi épületben. Bevágtak egy fogdába, és három napig ott tartottak. Két napig nem is szóltak hozzám, az egész egy megfélemlítési akció volt. Az utolsó napon választhattam, hogy letartóztatnak, és eljárás indul ellenem, vagy aláírok egy nyilatkozatot, hogy információkat fogok adni a Belügyminisztériumnak, vagyis hogy besúgó leszek. Ezt természetesen nem akartam aláírni. Mindenféle módon fenyegettek. Lefektettek a padlóra, lehúzták a cipőmet, és egy rendőr gumibottal ütötte a talpamat. Megismerkedtem nemcsak a lelki tortúrával, hanem a gumibot működésével is. Végül aláírtam. Akkor írtam alá, amikor Hollós Ervin,⁷ aki ennek az egész csapatnak a vezetője volt, felvette a telefont, és azt mondta: hozzák be a Pomogáts Béla anyját a XV. kerület Ady Endre utca 47-ből. Anyám akkor már hetven felett volt, szívbeteg, nem élte volna túl. Akkor azt mondtam, hogy jó, aláírom.

Elengedtek, és hónapokig nem történt semmi. Aztán megkerestek. Kétszer találkoztam velük, de a találkozók azzal teltek el, hogy magyaráztam, nem vagyok alkalmas informátornak, ők pedig azt magyarázták, hogy nem tehetek mást, mint hogy engedelmeskedem ennek a „felkérésnek”.

▼ Kiket kellett volna besúgni?

✓ A barátaimat. Elsősorban Andorka Rudolfrá⁸ voltak kíváncsiak. Engem akartak ráépíteni. Andorka Rudi volt az első, akinek ezt elmondtam. Azt mondta: nézd, itt nem lehet smúzolni, helyezkedni, hazudozni. Meg kell mondani, hogy ezt te nem tudod vállalni. Amikor harmadszorra találkoztam ezzel az emberrel, már nem emlékszem a nevére, ismét közöltem, hogy én nem vagyok erre alkalmas, és ezt nem tudom vállalni. Ennek meglesz a következménye, mondta, de végül elengedtek, és hazajöhettek.

Ezután néhány hónap eseménytelenül telt, majd októberben, egy éjjel letartóztattak. Ez 1959. október 22., a születésnapom körül történt. Még arra is jól emlékszem, hogy volt egy lányismerősöm, akivel a Pilvax kávéházban ittunk egy kávét. Utána ezt a kislányt hazakísértem, villamosra szálltam, és hazamentem. Éppen lefeküdni készültem, amikor kutyaugatásra figyeltem fel. Ekkoriban két német juhász kutyám volt. Kimentem, akkor már dörömböltek a bejárati ajtón. A szüleim nagyon megijedtek. Ajtót nyitottam, és akkor hat ember tódult be a lakásba. Házkutatást tartottak, aminek áldozatul esett a teljes '56-os gyűjteményem. Soha nem kaptam vissza. Beraktak egy autóba, és bevitték a Fő utcába. Ott volt a Gyorskocsi utcai vizsgálati osztály. Két hónapig tartottak ott, nagy kihallgatások közepette. Szerettek volna olyan adatokat kicsikarni belőlem, ami alapján el lehetett volna ítélni. De nem történt semmi olyasmi, amivel bíróság elé lehetett volna állítani. Erre hoztak valakit, aki tanúsította, hogy novemberben kiszöktem Bécsbe, ott felvettem a kapcsolatot az amerikai titkosszolgálattal, és kém megbízatással jöttem haza. Szerencsére tudtam bizonyítani, hogy azokban a napokban nem lehettem Bécsben. Két hónap elteltével elvittek megint kihallgatásra. Ott elémtettek egy papírt, amin az állt, hogy a népköztársaság elleni izgatás címén előzetes letartóztatásba helyeztek, de tekintettel az ügy kevésbé súlyos voltára, a budapesti ügyészség elrendelte a letartóztatásom megszüntetését. – Hazamehetek? – kérdeztem. – Szó sincs róla – válaszolták. – Ezennel internáljuk.

Kivitték a tököli internálótáborba, ahol négy hónapot töltöttem. Annak köszönhetően a szabaduláshoz, hogy közben az ENSZ közbenjárására amnesztiát vezettek be, ami megszüntette az internálást 1960. április 4-én. Engem május közepén, több héttel az amnesztia kihirdetése után engedtek el.

▼ Idézzük fel, mi is volt az internálás!

✓ Az egész egy internálási véghatározattal kezdődött. Kézhez kaptam, úgyszólván tudom, mi állt benne: a budapesti Bölcsészkar hallgatójaként izgató kijelentéseket tett; a MEFESZ tagjaként nem támogatta a kormány konszolidációs törekvéseit; baráti körében izgatott. A tököli internálótábor korábban szovjet katonai laktanya volt. Arról volt nevezetes, hogy Maléter oda ment tárgyalni az oroszokkal november 3-án. Az internálótábor két fő részből állt. Az egykori laktanya nagy hálótermeiben voltak a köztörvényesek (tolvajok, csalók, kurvák). És volt egy börtön rész is. A fogda négy helyiségből állt. Mindegyikben két emeletes ágy volt, négy ember fért el egy cellában. Összesen tizenhatan voltunk ebben a fogdában. Nagyon érdekes társaság került össze a celláinkban. Volt egy Karcsi nevű férfi, nem emlékszem a vezetéknevére, aki a diósgyőri munkástanácsnak volt a tagja, és a Kádár-rendszer berendezkedésekor úgynevezett „fehér segélyeket” gyűjtött azoknak, akiknek a férjét elvitte a rendőrség. József Attilától is lehet tudni, hogy a két háború között a letartóztatott kommunisták számára vörös segélyt gyűjtöttek, ennek mintájára találták ki a fehér segélyeket. Karcsit nem állították bíróság elé, de internálták. Ott volt Stéger Pista, aki orvossegyleti hallgató volt, és akivel azóta is jóban vagyok. Őt illegális hitoktatás címén tartóztatták le és internálták. Volt még velünk egy Tóth Stefan (István) nevű fiatal ember. Magyarországi, félig sváb családból származott. Nagyon derék ember volt, németül tanultam tőle. Amikor a svábokat kitelepítették 1948-ban, ő Nyugat-Németországba került, ott beállt az amerikai katonai rendőrségbe, a Military Police-ba. Hazajött, meg akarta látogatni az itthon maradt rokonait. A határon rögtön letartóztatták, be akarták szervezni, de ő ellenállt. Erre internálták. Végül az amerikai nagykövetség közbenjárására engedték ki. Egy nagy amerikai követségi autó jött érte, maga a táborparancsnok engedte őt szabadon sűrű bocsátnakérek közepette. Búcsúzaskor kezet akart fogni Stefannel, de ő nem adta a kezét. Akárcsak a hős a regényekben.

Velünk volt Demény Pali⁹ bácsi is, akit azért vittek el, mert ő volt a kistarcsai internálótábor parancsnoka 1944-ben. Ezredes volt. A táborába főleg kommunisták voltak internálva, közöttük Rajk László. Demény Pali bácsit a munkamódszer átadása érdekében tartották fogva, állandóan azt kér-

dezték tőle, hogyan figyelték meg az internáltakat. Nagyon derék ember volt, végül ő is kiszabadult. Czárán Edgár bácsi, egykori erdélyi nagybirtokos is velünk volt. Versenylovai voltak, a zsokei saját dresszben lovagoltak. Gyakran mesélt arról, hogy hányszor nyerte meg az aradi lóversenyt. Diplomátának készült, valamikor a harmincas évek végén a magyar külügyminisztériumban dolgozott diplomáciai szolgálatban. Erdélyi örmény családjuknak hatezer holdja volt. A háború előtt valamelyik egyetem diákszövetségének volt az elnöke, őt is be akarták szervezni, és ő sem állt kötélnek, ezért internálták. Az internálási véghatározatában fasiszta összeesküvés vezetése szerepelt. Lehetett tudni, hogy ebből egy szó sem igaz, mert akkor felakasztották volna. Edgár bácsival akkor találkoztam utoljára, amikor szabadulásom után, 1960-ban egyszer meglátogattam Pestújhelyen, ahol a szüleimmel laktam. Amikor kettesben maradtunk, azt mondta: nézd, fiam, én nagyon megkedveltelek téged. Megbízható ember vagy, és a barátaimmal arra gondoltuk, hogy bevonunk téged egy fegyveres összeesküvésbe. Erre azt feleltem: Edgár bácsi, én nem vagyok erre alkalmas. Egy másik zárkában egy gróf volt, nem emlékszem, hogy melyik családból. Nagyon kellemes úriember volt, a séták alkalmával barátkoztunk össze. Előbb elengedték, mint engem. Nem tudom, mi lett vele. Volt velünk egy szektavezér is, egy neoprotestáns szekta főnöke, akit vallási okokból internáltak. Az igazság az, hogy egyikünk sem csinált olyasmit, amiért miatt le kellett volna csukni bennünket. Az a gyanúm, hogy a többiek is kaptak egy ajánlatot, amit nem fogadtak el, és emiatt internálták őket. Erről azonban ott nem lehetett beszélni.

Túléltem a négy hónap internálótábor, nem volt nagyon szörnyű, de könnyű sem. Egy apró cellában laktunk, ahol csak egy kübli volt, tehát állandó szarszagban töltöttük a napjainkat. Az ablak be volt sötétítve, nem lehetett kilátni. Nem fűtöttek. Tüdőgyulladás kaptam, amivel bekerültem az internálótábor kórházába. Az orvosi ellátás nagyon gyenge volt. Végül aztán összegyűjtötték a társaságot a futballpályán, és kihirdették a Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendeletét, ami április 4-ével megszüntette az internálás intézményét. Azt hittük, hogy mehetünk haza. „Szó sincs róla, maguk továbbra is itt maradnak!” – mondták. Május közepén engedtek el. Az utolsó három fogvatartott között voltam. Pali bácsi, aki horthysta rendőrtiszt volt, és Stefán szabadult velem együtt.

JEGYZETEK

¹ 1891. évi XIV törvény alapján létrejött betegbiztosítók egységes szabályozását 1927–1928 között alkották meg, és létrehozták a biztosítókat felügyelő Országos Társadalombiztosító Intézetet (OTI), amelynek tulajdonában kórházak, rendelőintézetek, bérházak voltak. 1950-ben az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletben államosította, és egységes szervezetbe (Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja [SZTK]) vonta össze, a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) felügyelete alá helyezte.

² Barankovics István (1906. december 13., Polgár – 1974. március 13., New York) hírlapíró, a Demokrata Néppárt elnöke 1945-től annak 1949. évi önfeloszlatásáig.

³ Pfeiffer Zoltán (1900. augusztus 15., Budapest – 1981. augusztus 16., New York) ügyvéd, politikus, országgyűlési képviselő. Az általa vezetett Magyar Függetlenségi Párt az 1947-es választásokon jelentős eredményt ért el, de a kommunisták lejárató kampánya eredményeképpen Pfeiffer Zoltán mentelmi jogát felfüggesztették. 1947. november 4-én egy amerikai diplomata, James McCargar segítségével feleségével és lányával külföldre menekült.

⁴ Dr. Ujhelyi Sándor (1902. február 4., Ecsér – 1996. május 19., Budapest) 1926-tól 1936-ig kinevezett tanársegéd volt a Pázmány Péter Tudományegyetemen, 1930-ban természetrajz–vegytan szakon középiskolai tanári diplomát is szerzett. 1936-ban meghívták az egyetem Trefort utcai gyakorlógimnáziumába tanárnak, ahol 1938-ban vezető tanári kinevezést kapott. Itt mint tanár 1947-ig volt állásban, de közben 1944 decemberében behívták katonának, majd 1946-ig hadifogoly volt Németországban. 1947-ben kinevezték a Trefort utcai gimnázium igazgatójává. E tisztségéből 1951-ben vallásossága miatt leváltották.

⁵ Makay Gusztáv (1910. március 12., Pécs – 1984. december 2., Budapest): irodalomtörténész, kritikus, tanár. 1941-től 1975-ig a Trefort utcai gimnáziumban tanított.

⁶ BORVENDÉG DESZKÁSS Sándor, *Fehér Szarvas. A Szikláshegyek varázslója*, Athenaeum, Budapest, 1940.

⁷ Hollós Ervin (1923. október 25. – 2008. október 10.) szűcssegéd, kommunista pártmunkás, aktivista, 1945-től a MADISZ, majd a DISZ vezető funkcionáriusa. 1956-tól állambiztonsági tiszt, a forradalmat követő megtorlások egyik irányítója, 1962-től egyetemi tanár, kommunista pártállami propagandaanyagok szerzője.

⁸ Andorka Rudolf (Budapest, 1931. április 30. – Budapest, 1997. június 30.) szociológus, egyetemi tanár, a társadalmi rétegződés és a demográfia neves kutatója. Az 1956-os forradalom idején az egyetemi nemzetőrség tagja volt. A forradalom leverése után rövid ideig a KGB őrzetében volt. 1957-ben öt hónap letöltendő szabadságvesztésre ítélték.

⁹ A történetben szereplő Demény Pál nem azonos a kommunista politikussal, akit 1945-ben tartóztattak le, majd kényszermunkatábor és internálás után 1956-ban szabadult.

BIRÓ ISTVÁN (1988) Eger

II. helyezett

BIRÓ ISTVÁN

Virtuális emlékművek

A gamergeneráció interaktív műalkotásai

„Az ördög nem az anyag fejedelme, az ördög a szellem elbizakodottsága, a mosolytalan hit, a soha kétségbe nem vont igazság.”

Umberto Eco: *A rózsá neve*

Mikor a modern művészet interpretációja és hierarchikus viszonya szóba kerül, egy vélt vagy valós gondolattérben helyezünk el koordináta-rendszerünket. Az a dualista-heurisztikus irodalomértelmezés, ami hídként feszül a zoroasztriánus és neoposztmodern világkép között, a valóságunkban épp zenitre ért. Az átmenetek korát éljük, egyben egy új korszak hajnalát is az esztétikai értelmezés terén, hasonlót, mint a filmművészet betörésekor. Generációnk megélte az egyszerű képi alakzatokból álló játékok evolúcióját a filmszerű grafikai minőségig. Ezzel együtt pedig megélte azt a bigott, megérteni képtelen és hamis dilemmákon alapuló ítélkezést is.

Valós kérdés, hogy művészet, konkrétan esztétikai kategória-e a számítógépes és a konzoljáték¹ (továbbiakban videojáték).² Nagyjából annyit gondoltak róla, hogy „rétegműfaj”, amelynek megvannak a maga „egyedi hatásai”, és éppenséggel némi hasznot, értéket is tulajdoníthatunk neki, olyasfélével, mint, mondjuk, a tündérmeséknek vagy a Rubik-kockának.³

Kiváló történetvezetés vagy megkapó grafika ide vagy oda, a legtöbben talán odáig mennek, hogy a műfaj egyes darabjaira rámondják: „már” (vagy „talán/ esetleg”) művészet, a maradékot pedig száműzik valami alantasabb szférába. Ami engem illet, mióta rájöttem, hogy Hideo Kojima⁴ vagy Markus Persson munkája sokkal többet (és egészen mást) mozgat meg bennem, mint egy újabb eszképiista kamaradarab, foglalkoztat az a kérdés, hogy ez az értékelés jogos-e vagy sem. Hogy egy kézzelfogható analógiával szolgáljak: manapság szinte pontosan azokkal az érvekkel támadják a videojátékokat, mint egy évszázada a filmeket.

A film hatalmas erénye a 20. század elején az volt, hogy a művészetet elhozta a tömegeknek, akik akkor már nem részesülhettek a színházművészetből, amely visszahúzódott a kőszínházak mélyére. A film vonzereje ezenfelül a szintetizáló hatásban rejlett, ami ma is érvényesül. Ötvözi az álló- és mozgóképet, a zenét és a drámát. Sokáig ez elegendőnek is bizonyult, de ahogy a nézőközönség egy része a passzív befogadásról az aktív cselekvésre állt át, úgy az élmény középpontjába az interakció került. A posztmodern esztétikai értelmezés szerint minden befogadó egyben az adott mű társszerzője is, hiszen a pszichológiai lenyomat nem egyezik meg minden esetben az alkotó szándékával,⁵ sőt, azzal ellentétes is lehet. A videojátékok már a korai időkben ezt az esztétikai érzetet elégítették ki a döntéshelyzetek beépítésével, a lenyomat nem pusztán befogadásával, hanem teremtésével. Így a mindenható mű vagy mindenható olvasó (befogadó) kettőssége feloldható a videojátékokkal, amelyek megtestesítik az esztétikai szinkretizmust.

A kanonizált esztétikum elveit azonban nem tudjuk számon kérni a videojátékokon, hiszen alapvetően nem művészeti, hanem szórakoztató céllal hozták létre őket, és befogadásukhoz az előfeltételeket adottnak tekintették. Ez egyfajta szellemi állapottér, amelyet nemcsak egyénileg, de tömegszinten is definiálhatunk. Ahogy a tömegfilm befogadói is hasonlóan reagáltak a vásznon zajló eseményekre, úgy egy játékos cselekvési mintája is hasonló lesz, legyen amerikai, japán vagy éppen magyar.

A *Kortárs* folyóirat „Irodalmunk újulása” címmel pályázatot hirdetett, amelyben arra kerestük, hogy a mai multimédiás és meglehetősen összetett kommunikációs csatornákat működtető világunkban miként lehet megújítani az irodalmi formákat úgy, hogy azok hitelesen és hatékonyan eljussanak a közönséghez. Az arra érdemes dolgozatokat adjuk közre a mostani és jövő havi lapszámunkban.

BARBÁROK A MONITOR MÖGÖTT

A pályázat kiinduló gondolata, a megújulás nemcsak a művészetre értendő, hanem a befogadó közegekre is. A művészeti megújulásnak ebben a szakaszban nagyobb szüksége van az új közegekre és az új állapotterekre, mint azoknak a régi művészetekre. Ilyen új közeg a virtuális tér, a virtuális testek világa. A virtuális világ művészetét jó közelítéssel úgy kell tekintenünk, mint egy folyamat termékét, ami reakcióként indult a valóságtól eltávolodó művészeti ágakkal szemben.⁶

Mikor arra kerül a sor, hogy a prekonceptiókon túllépve érvelni is próbálnának amellett, miért alacsonyabb rendű a videojáték (vagy általában a gamer- és képregénykultúra), néhány egyszerű érv szokott előkerülni. Két fő típust különíthetünk el. Az egyik szerint ezzel a műfajjal az a baj, hogy infantilis és profán: klisékkel dobálózik, nem sarkall gondolkodásra. A legnagyobb gonddal kivitelezett játékok és képregények legfeljebb „igényes iparismunkák” lehetnek, amelyek elszórakoztatják az embert, de ekkor sem éri el a valódi, gazdag és elgondolkodtató művészet magasságait. Az egydimenziós esztétika, a csak kanonizált és populáris szempontrendszer ismerő iskola vívja itt utóvédharcait. A nem élő populáris esztétikumot értéknek tekinti, és mint folklórt tanulmányozza és védi, de a velünk élő populáris esztétikumot mereven elutasítja. A művészetet hierarchiába kényszeríti, ahol a tömegkultúra egésze csak alárendeltje lehet a „magas” kultúrának. Ezen irányzat legmegengedőbb képviselői egészen a remisszióig elmennek, de komolyan nem veszik górcső alá a játékokat.⁷

A másik jellegzetes vád szerint a gamerkultúra⁸ – egyelőre maradjunk ennél az általános megnevezésnél – hibája, hogy nem a valóságra reflektál. Nem az emberi kapcsolatok mibenlétét vagy a társadalmi problémákat elemzi, hanem fantáziavilágokat épít (mint a science fiction vagy a fantasy), vagy egyszerűen eltereli az emberek figyelmét (mint a könnyűzene). Ezek pótszerek a látványosságba, a *Trónok Harca*-szerű filmek és *Witcher*-szerű játékok infantilizmusába menekítik a problémáitól szorongó mai embert, aki nem akar szembenézni a valósággal. Az ilyesmi kellemes időtöltés lehet, de biztosan nem művészet.

Ezen két vádnak alapvetően ugyanaz a logikai kiindulópontja. Noha mást mondanak, ugyanazt sugallják: hogy a gamerkultúra valamiféle alacsonyrendű pótlék a gondolkodni nem akaró emberek számára; szabadidős proxy-kultúra, a valódinak csak tökéletlen mása, mint a római antikvitást utánzó nehézkes palmürai szobrok. Hasonló még abban is, hogy a művészetnek a pusztán esztétikumon kívül feladatot szán. A művészetnek nevelnie kell, a befogadóra olyan hatást kell gyakorolnia, amely által több lesz. Lunacsarszkij⁹ még tartalmatlanságnak tartja a populáris kultúrát, de nem tartja veszélyesnek, míg a mai interpretálók már versenyt borzonganak a művészmozik és kamaraszínházak kiürültségén. Ezt egyfajta tömeges pszichózisnak tudják be.¹⁰

Itt érhető tetten a művelt ember legkomolyabb féltelme a virtuális közeg új művészetétől, amely az egyoldalú műveltségéből és merevségéből sarjad. Az új virtuális terekben új kapcsolati hálók épülnek, amelyeken új kódokon zajlik a kommunikáció. A skálafüggetlen hálózatok¹¹ elmélete szerint ezek már nem értelmezhetőek sem digitális, sem analóg, hanem csak kvantum alapú modellekkel. A videojátékok és képregényfilmek (áttelelésen értendő ez a sci-fi és a fantasy) ellenfelei magukon viselik a 20. századi, tartalmilag a szocialista realista vagy szélsőségesen absztrakt, formailag szinte kizárólag a könyv médiumán alapuló nevelési rendszer mintáit. Míg eltökélten és óriási lendülettel küzdenek az új generációk olvasóvá, befogadóvá neveléséért, teljesen elfeledkeznek önmagukat saját maguk igényes és értelmes befogadjává nevelni. Miután ez a már intakt szemléletű értelmiségi réteg találkozott a virtuális tér új tartalmaival, elkezdett bezárkózni, és ezen forma alacsonyrendűségét hirdetni. Nem értette az új kódokat, az új képi és formavilágot, az interakcióra építő tartalmakat, összességében észre sem vette, hogy ezzel lenne valamilyen tennivalója, mert kizárta a műalkotások köréből. Nem gondolták végéig, hogy tulajdonképpen saját inadekvát kódolásuknak estek áldozatául, amikor ennyi negatívumot tulajdonítottak a termékeknek. A régi módszerekre visszavezethetetlen alkotási folyamatok beazonosíthatatlanok, mivel hasonlóan a hollywoodi szuperprodukcióhoz, azok nem egyéni, hanem kollektív működés eredményei.¹²

Az internetes közönség sokszor nem rendelkezett előfeltevésekkel, mivel a hagyományos művészet már nem tudta megszólítani őket. Az egyre jobban önmagába zárkózó magasművészet teljesen elveszítette a kapcsolatát a nagyobb közönséggel és a populáris művészeti ágakkal. A videojátékok világa nem folytathatja ott, ahol a film, a könyv vagy a képzőművészet abbahagyta, először

elemekre kell bontania a hagyományos művészeti nyelvet, és saját fejlődési szükségletei alapján újja kell alkotnia a befogadó és a mű viszonyát. A hagyományos művészeti ágak művelői, főleg a magasművészeti formáknál, hagyományait tekintve egy homogén közönséget feltételeznek, azonban a videojátékok ezt nem engedhetik meg maguknak.¹³ Nekik létkérdés a közönség kiterjesztése, a heterogén befogadói réteg megszólítása.

POPULÁRIS ESZTÉTIKA ÉS SEMATIKUS SZÓRAKOZTATÁS-E A VIDEOJÁTÉK?

Ha a gyökereit vizsgáljuk, akkor igen. A FPS,¹⁴ CRPG¹⁵ és RTS,¹⁶ amelyekből (több „nemesedési” és intézményesülési fázis után) a mai játékok műfajai megszülettek, valóban igénytelen, sokszor vulgáris iparismunkák voltak: egy kaptafára készültek, és a gamerek gátlástalan szórakoztatását szolgálták, nem pedig az analitikai képességeik fejlesztését, továbbá fittyet hánytak a társadalmi problémákra meg az örök eszmékre. (Nyilván egy csomó közkézen forgó hiedelmet is kritikátlanul megtartottak, így még rasszizmussal, szexizmussal és xenofóbiával¹⁷ stb. is lehet vádolni őket, ha valakinek nagyon kell a muníció.) A videojátékok előtörténetével kapcsolatban tehát mindkét vád – a közhelyszerűség és a „mondanivaló” hiánya – megállja a helyét.

Térjünk át a jelenlegi helyzetre. Mint tudjuk, ma már temérdek videojáték jelenik meg, sok a egydimenziós sci-fi és a primitív önisméltó fantasy, főleg az olyan alkalmazott műfajokban, mint a számítógépes szerepjátékok. Kétségtelen, hogy a mai videojátékok jelentős része továbbra is inkább a vásári szórakoztatás örököse, semmint a magas esztétika ifjú kuzinja. Az akadémiai értékelések általában ezeket a műveket azonosítják az egész műfajjal.

De rögtön hozzá kell tennünk, hogy a helyzet ennél bonyolultabb. A videojáték-termés komoly hányada ugyanis ma már nem fér bele a primitív pixeltobzódás kategóriájába. Rengeteg a furcsa, különutas alkotó, akiket már igényes tömegtermelőnek is bajosan hívhatunk, mert korántsem folytatásokat gyártanak sorozatban. Vannak, akik kifejezetten keveset jelentenek meg, nagy műgondtal és aktuális problémák beemelésével (mint Hideo Kojima), mások sokat írnak ugyan, de nagy kihagyásokkal és egész eltérő témákról, amelyek időnként még ki is lógnak a zsánerből (mint a *Witcher*¹⁸ sorozat), megint mások sorozatírók ugyan, akár még kliséket is használnak, de ezt valami egészen sajátos, varázslatos technikával teszik (mint a *Dear Esther*¹⁹ alkotói). A sor nyilván folytatható. Ha hozzátesszük, hogy mindegyik felsorolt játék világsiker, kijelenthetjük, hogy a mai videojátékokban korántsem a zsigeri erőszak az egyeduralgódó. A nagyvonalú általánosításokat tehát fenntartásokkal kell fogadnunk.

Azonban ne higgyük, hogy ezzel az apró relativizáló manőverrel megcáfoltuk az eredeti vádakat. Mert hiába hagyta el sok fejlesztő a tömegtermelés terepét, hiába találunk egészen egyéni kezdeményezéseket, és hiába nagyok a játékok közt is az eltérések, nem tagadhatjuk, hogy a videojáték-műfajok továbbra is bővelkednek klisékben, a stílus helyett a cselekményre helyezik a hangsúlyt, és nem az emberi és társadalmi relációk elemzése a fő gondjuk. A legtöbb játék ma is kitalált világokban játszódik, félig vagy alig kidolgozott figurákat használ, és nemigen tör filozófiai babérokra – amiben jeleskedhet, az az ügyes történetészövés és a fantázia kiteljesedése. Nyilván mindenre található ellenpélda: a műfajt védelmezők kedvenc stratégiája, hogy keresnek valami egyedi fejlesztőt és különleges játékot, amely egészen hasonlít a magasabb esztétika művelőihez (mint a már említett Kojima vagy Simon Bradbury), vagy egy befutott képzőművészt, aki besegített játékoknál (mint Jakub Różalski), és a zsáner többi részét megvetéssel félresöprik, mondván: az csak szemét a köznépek, az igazi befogadó tudja, mit keressen. Ez a stratégia engem az eredeti sznobokra (*sine nobile*) emlékeztet, akik elkeseredetten próbálják arisztokratának tettetni magukat, és élen járnak egykori ismerőseik becsméréseiben. Lehet azt az elvet követni, hogy a játékokat belepasszírozzuk a hagyományos esztétika sztereotípiáiba, épp csak az a gond, hogy meg kell tagadni hozzá a virtuális világ gyökereit, és bármennyire igyekeznek az ember kimosdatni kedvenceit, mindig, a legnemesebb szerzőn is rajta marad a skarlát betű, hogy valójában honnan is ered.

Lehet úgy tenni, mintha a játékokból mély társadalomkritikai jelentéseket és művészi intenciókat olvasnánk ki, de az ilyesmit nehéz komolyan venni. A játéknak nem célja a közhelyek kerülése, nem célja az esztétikai hagyományra való reflexió és a társadalmi valóság elemzése. A videojáték nem esztétikai kategória. Kell még valamit mondani? Kell.

Az, hogy a videojátékok nagy része sematikus elemeket használ, hogy a cselekmény fontosabb benne, mint a jellemábrázolás, és hogy képzelt világokban játszódik a valódi helyett, annyira nyilvánvaló tény, hogy vitatkozni sem érdemes rajta. Nem az a kérdés, hogy tudunk-e találni pár rétegjátékot, amire ezeknek egy része nem igaz, és emiatt valami módon felmentést jelentené az egész műfaj számára. A kérdés az, hogy a felszíni jegyek megállapítása egyenlő-e az esztétikai státus meghatározásával. A kérdés az, hogy a kliséhasználat, a cselekmény elsődlegessége és a képzeletszerűség kizárja-e ez esztétikai minőséget.

Mint látható, a kedélyes magától értetődőséggel előadott ítéletek mögött valójában egy kész szempontrendszer lappang: határozott elképzelés arról, hogy mi nevezhető művészinak, és mi nem. Azonban ez az ítélezési alap a vádaskodások során rendszeresen eltűnik. Emiatt pedig nem igazi érveket hallunk, hanem egy sor retorikailag hatásos, de logikailag hiányos következtetést.

KI VISZI ÁT A KÉPERNYŐ MÖGÉ?

Ha eljutottunk ideáig, fel kell tennünk a kérdést: mit tekintünk egyáltalán esztétikai kategóriának, és milyen jövőt szánunk neki? Mi az esztétika, mi a művészet? Nyilván milliő meghatározást hallhatnánk róla a hivatalos kánonból (lehetőleg minél több idegen szóval). Ezeket azonban nyugodt szívvel félretehetjük, abból a megfontolásból, hogy a hétköznapi kommunikációban is következetesen használjuk az *irodalom* szót anélkül, hogy vaskos elméleti meghatározásokat gondolnánk hozzá. Tehát nyilván van a fejünkben valamilyen prekoncepcionális, intuitív definíció arról, hogy mi az esztétika. Újabb, immár logikailag származtatott kérdésünk tehát az, hogy mire szoktunk gondolni, mikor „esztétikáról” beszélünk.

Innen már viszonylag könnyű a dolgunk. Mert mire is gondolunk a köznapi beszélgetések során, ha a „művészetre” hivatkozunk? Az egyik válasz kiolvasható iskolai tanulmányainkból: Villonra, Picassóra, Leonardóra stb., vagyis a hivatalos művészetre: arra, amit az esztéták és az általuk írt tankönyvek annak tekintenek.²⁰ Lényegében tehát egy sor intézményesen (az akadémia, az iskolák stb. által) elismert szerzőről van szó – ez az egyik művészetelméleti meghatározás, amelyre a műfajokról folytatott vitákban hivatkozni szoktunk. Ezt fogjuk „intézményi” definíciónak nevezni.

A másik lehetőség, a *művészet* szó köznapi értelme szintén nagyon egyszerű: annyit jelent, hogy „színvonalas alkotás”. Jobban kibontva: „Olyan alkotás, amelyet szerintem nagy múgonddal és az átlagosnál nagyobb tehetséggel alkottak meg, amelynek befogadása nagy élményt nyújtott nekem stb.” Avagy: „Olyan alkotás, amit nagyon szeretek, és sokkal jobb, mint amelyet a tömeg élvez.” Ez utóbbi kicsit rosszindulatú átfogalmazás, de azért van benne igazság. Az ilyen típusú szóhasználatot hívjuk a továbbiakban az irodalom „szubjektív” definíciójának.

Összefoglalva: a „művészet-e a videojáték?” kérdést visszavezettük arra a mögöttes kérdésre, hogy mit is értünk művészetten, mikor illet kérdezzünk. Arra jutottunk, hogy a fogalmat a köznyelv szemszögéből kell megközelítenünk, a köznyelvben pedig egyrészt a hivatalos (akadémiai) művészetértelmezést értjük rajta, másrészt pedig a számunkra emlékezetes, lenyűgöző, értékes stb. alkotásokra aggatjuk díszítő címkéként. Ebből viszont máris kiolvashatjuk a választ kiinduló kérdésünkre: a videojáték nem művészet az első definíció szerint, mivel jelenleg nem oktatják az iskolákban, és alig kutatják az egyetemeken – és természetesen bármikor irodalomná válhat a szó második értelmében, kinek-kinek az egyéni ízlése szerint. Ez a megoldás a nagy dilemmára.

A „belső érték”-elmélet szerint létezik egy objektív mérce a műalkotások azonosítására: valami univerzális eszközkészlet, amelyet csupán alkalmazni kell egyes művekre, és megtudjuk annak értékét. Csakhogy a marxista irodalomértelmezésnek ez volt a nagy tragédiája, és rájöttünk, ilyen módszer nem létezik. A műértékelés nem olyan, mint a programozás. Nincs egy adekvát eszközkészlet hozzá. A zsinórmérce a kollektív tudatban van. Az objektív értékrendet viszont individuumok interpretálják. Ugyanúgy, ahogy a jogot is értelmezik: bírók és bírói testületek alkalmazzák, a művekről születő ítéleteket is egyének: kritikusok, esztéták alkotják meg. Az ő predikciójukon alapszik az a bizonyos módszer.

Az első rész összefoglalásaként néhány szó arról, hogy egyáltalán miért is kell egyáltalán foglalkozni ezzel a kérdéssel. Az az érdekes a művészet/nem művészet polémiákban, hogy mindenholva, minden kulturális területre beszivárognak, függetlenül az adott terület státusától. Hiába írja le

a hivatalos esztétika a videojátékokat mint alantas szórakoztatóipari kinövést, a zsáneren belül éppúgy kiépülnek az ilyen alá-fölé rendeltségek. A *Battle Chasers: Nightwar*²¹ és *Metal Gear Solid* azért mégiscsak „komolyabb” és „mélyebb”, mint a *Call of Duty*; az RTS azért mégiscsak intellektuálisabb, mint az FPS; Kojima más szinten van, mint a *Battlefield*-sorozatot termelő iparosok stb. De nemcsak az esztétikai peremterületek grottójában megy a sárdobálás: az, úgymond, „magas” művészetben még ádázabban ölik egymást, elvégre ott állami pénzről és akadémiai elismertségről van szó. A fehér alapon fehér négyzetek festői éppúgy hányják a tüzet a vászont összefirkáló amatőrökre, éppúgy megy a fúrás, hogy ki a progresszív, ki az, aki behódolt a divatnak, ki a nyomorgó zseni, aki nem alkuszik, de cserébe ő lesz a meg nem értett művész.

SZEKÉRVÁRAK

Persze ezek a táborok kifelé azonnal összezárnak, ha az akadémián kívüli művészetek alacsonyrendűségét kell hangoztatni: ez a közös alap, azt mindenki elfogadja, hogy az összes kívülálló inkompetens, de hogy bent, a fellegvárban ki a Jani, az már soha véget nem érő viták kérdése. Érdekes, micsoda elkeseredett csatározások folynak az ilyen művészcsoportok és esztétikai ideológusaik közt az erkölcsi felsőbbrendűségért, hogyan acsarognak egymásra, mondjuk, a modern zenében a dodekafon avantgárd hívei és a neofolkloristák, miközben a kívülálló a műveiket ugyanolyannak hallja.

Így a „kié is az igazi esztétikum” jellegű viták nemcsak az irodalom határvonalán termelődnek újra, hanem szerte a kultúrában. Az averzió ezen kauzalitási struktúrája azt indikálja, hogy valójában szó sincs itt értékelési elvek kereséséről és esztétikai vitákról. Nem elveket keresünk és esztétikáról vitatkozunk: ezt akkor tesszük, mikor végigjártsszuk a legújabb *Metal Gear* részt, és eszmét cserélünk róla. Amiről az általános esztétikai vitákban szó van, az az egyéniségkeresés és a másikon való vélt vagy valós felülemelkedési kényszer. A társadalmi fejlődés harmadik hullámát éljük; nap mint nap ismeretlen emberekkel kerülünk interakcióba, virtuális adattestünk leszakad rólunk, és a társadalmi elidegenedettség ezen fokán motoszkál a kérdés, hogy talán mi is csak egy arc vagyunk a tömegből. Úgyhogy igyekszünk egyéni Instagram-sztorikat készíteni, egyéni lejátszási listákat létrehozni – miközben tudjuk, hogy milliók gyakorolják ugyanazokat a közhelyes rituálékat, mint mi. Éppen ezért kétségbeesett kis megerősítő stratégiákhoz kell hát folyamodnunk, hogy az egyéniségünk integritását (vagy annak látszatát) fenntartsuk: ezek egyike, ha azt hisszük, minket az ízlésünk a többiek fölé emel, hogy már a Steam²² fiókunk tartalma bizonyítja, milyen kifinomultak vagyunk. Mi egy elit körhöz tartozunk, és ha ebben sok ezren vagyunk is, üsse kő: sok ezer még mindig kevesebb, mint hatmilliárd. Én kiemelkedtem a mocskból: megvettem a legújabb kis példányszámú belvárosi verseskötetemet, és megvilágosodtam. Neked sincs más feladatod, csak ugyanazt szeretni, mint én. Akkor te is különleges leszel.

Ilyenek hát ezek az esztétikai viták. Ezek azonban azt eredményezik, hogy a magyar magas- és populáris művészet között nyíló szakadék még tovább mélyül. A művészet megújulás helyett önmagába zárkózik, a tömegek érdeklődését nem tudja felkelteni, így hosszú távon elveszíti vitalitását. A következő részben a megoldás egy verzióját ismertetem.

VIRTUÁLIS EMLÉKMŰVEINK

„Építsünk szállítható, mozgó emlékműveket a vonatok platójára!”

Vlagyimir Hlebnyikov: *Javaslatok*

A fenti vita önmagában nem is lenne gond. Esztétikai témában már egész sok igen jó megoldás született a bezárkózás feloldására: a sárga kilencvenes évek, a francia és olasz újhullám, az orosz futuristák, és még sorolhatnám. 1968 óta viszont mintha szellemi fazonigazításon estek volna át a magasművészet képviselői, nem biztos, hogy előnyükre. Ismerjük el, ez még posztmodern szinten sem az első kiégés, elvégre ott voltak, mondjuk, Duchamp dadái vagy éppen a maoizmusba kissé ir-

ritálón beleborult értelmiségiek hatvan éve – aki felüt egy tetszőleges Medvetánc-példányt, tudja, miről beszélek –, ez a mostani elefántcsonttorony-attitűd viszont kissé meglepő.²³

Nem feltétlen az a probléma, hogy bizonyos alkotásokat láthatóan egy igen szűk körre méreteztek. Nem kell messzire menni, ott van például Murakami Haruki²⁴ vagy Viktor Pelevin,²⁵ akik képesek arra, hogy bárki által élvezhető magas irodalmat írjanak. Vagy ott vannak a Nolan-filmek,²⁶ amelyek egy érdekes terminusban helyezkednek el a művész- és a közönségfilmek között. Sajnos a legtöbb magyar művészfilm és könyv szigorúan egy körúton belüli közönségre, illetve ennek holdudvarára van méretezve.

Az ebből való kitörés egyik útja lehet az, hogy a videojátékok ipusztriális felfogására analógiásan alkalmazzuk a szovjet futurista felfogást. Maga a futurizmus az orosz századelő irodalmi és művészeti avantgárdjának egyik legmeghatározóbb, legtermékenyebb mozgalma, amely azzal az igénnyel lépett fel,²⁷ hogy szétzúzza az esztétikai múltat, a művészi formálás minden régi rendszerét. Ez teszi hasonlóvá a mai, a virtuális világ populáris esztétikumával. Az orosz futurizmus nemcsak a korabeli kulturális és irodalmi térben harcolta ki a helyét, hanem látens módon későbbi időszakok művészi útkeresését is meghatározta.

Ahogy az orosz futuristák kiáltványként akár a saját testüket használták a ritualizálás erősítésére, úgy most ezt digitális adattestünkkel tudjuk megtenni.²⁸ A videojátékok hatalmas előnye minden más médiumhoz képest a korosztályon belüli társadalmi penetrációja. A hagyományos műfajok egyfajta kulturális kizsákmányolást folytatnak a gamer-szubkultúra irányában, ha időben cselekszünk, a magyar művészeti élet organikus fejlődésben világelsőként egyesülhet a videojáték-kultúrában. Immár nem az a kérdés, hogy lehet-e játékból filmet vagy könyvet csinálni, hanem hogy kell-e egyáltalán. De ugyanez igaz fordítva is. Miért próbálunk meg fontos és értékes tartalmakat előállítani ugyanannak a tucat embernek, akik passzív befogadóként működnek, ha áttörhetjük a negyedik fal világát, és interakciót folytathatunk?²⁹ Az értelmezést ki kell terjeszteni horizontális irányban minden befogadó felé, vertikálisan az Ed Wood-szerű trashtól Tandori Dezsőig. Ahogy egy videojátékokat fejlesztő cég piackutatásokat és SWOT analízist végez, úgy a művészetnek is egy ipusztriális attitűdön keresztül fel kell mérnie azokat az előnyöket, amelyekkel már rendelkezik. Ha egy átlagos cseh kultúrafogyasztónak egy szemlegyztes magyar filmet említünk (*Fekete kefe*), akkor a szakembereken kívül nagyon kis mintán mérhetünk befogadást. Viszont ha egy átlagos cseh videojáték-fogyasztónak megemlítünk egy magyar fejlesztőstúdió keze közül kikerült játékot (*Sine Mora, Haegemonia*), akkor már szignifikáns találatokat kapunk. A világ vezető stúdióinál rengeteg magyar dolgozik, különböző művészi és kreatív posztokon. Szaktudásuk és egyedi látásmódjuk a *Witcher* és a *Panzer* sorozatot is sikerre vitték. Ezek olyan tények, amelyek mellett nem lehet elmenni, ha a mai, virtuális térben hiteles alkotásokat akarunk létrehozni. Hogy miért nem használtuk eddig ezeket az előnyöket?

A válasz véleményem szerint a Kuhn-féle paradigmaelmélet felhasználásával közelíthető meg.³⁰ Kuhn tudományfejlődésre vonatkozó elmélete – némileg vulgarizálva – a következőképpen foglalható össze: a tudományban időről időre kialakulnak uralkodó elméletrendszerek (paradigmák). A kutatások során egyes elméletekkel szemben rivális elméletek bukkannak fel. A régi és az új elméletek egy ideig egymás mellett élnek, majd a régi elmélet képviselői lassan kihalnak, és átveszik helyüket az új elmélet hívei. És így tovább, és így tovább.

Lefordítva ezt a mi helyzetünkre: a jelenlegi irodalmi-esztétikai kánon legsúlyosabb terhe öröksége az 1949 és 1989 közötti időszak átpolitizált értelmiségi-irodalmi léte. Az ebben az időszakban kialakult irodalmi kánon/paradigma minőségi változása még nem következett be, alakulása továbbra is inkább politikai (tudomány- és aktuálpolitikai), semmint tisztán esztétikai tényezők függvénye. Ebbe a kánonba/paradigmába nem fér bele a művészetelmélet kiterjesztése a videojátékokra. Nem ismeri és nem használja fel, ezáltal önmagát zárja el egy minőségileg új tértől (kibertér³¹), egy mennyiségileg új befogadó rétegtől (gamerek) és egy új csatornától (interakció). Ezzel elveti magától azt a lehetőséget, hogy a folyamat részeként annak szabályozója legyen.

Így szabályozás híján a posztmodern virtuális tér fenomenológiai világokat fikcionál, ahol a jel, a tárgy elvileg nem mutat túl önmagán, az élményen, amelyet nyújt, vagy a fiktív világon, amelyben előfordul. A videojáték műalkotásának világán belül sem depszichologizálásról kellene beszélnünk, inkább a hagyományos értelemben vett pszichologizálás redukciójáról. Innen ered a látszólagos primitívsége is, amelyet olyan gyakran rónak fel.

A redukált pszichologizálás még pszichologizálás marad, csak talán a befogadó belső pszichológiai érzékelésére bíz sok mindent, a pszichológiai konszenzusra hagyatkozik, vagy valóban redukált pszichéjú társadalmi „termékeket” jelenít meg. Utóbbi esetben viszont témájául választott egy olyan jelenséget, amelynek nagyon is megvan a maga pszichológiája és szociálpszichológiája. Ezt szinkretizálja a virtuális tér egy többdimenziós elméleti teszeraktban. Ahogy az irodalmi műfajok ciklikusan megújultak azáltal, hogy az írók felfedezték maguknak az emberi lélek belső mikrokozmoszát, úgy a mostani megújulásnak a makrokozmosz felé kell fordulnia. A kibertérben a virtuális adattestünk leválasztódik, és olvasási vagy éppen keresési előzményeink alapján új öntudatra ébred, amelynek akár része lehet a magyar irodalmi hagyomány is. Ezért kell úgy alakítani a műfajokat, hogy az irodalom definícióját kiterjesszük, hogy a felhasználók és a befogadók közé egyenlőséget teszünk. Ahogy egy játék története, képi és hangí világa nyomot hagy a befogadóban, nyomot hagy annak reakciósémájában. Ha a mai magyar irodalmi élet nem vesz részt ennek a reakciósémának az alakításában, véglegesen elveszti a lehetőséget az irodalmi értékek átmentésére. Nem kell félni a kísérleti műfajoktól, mert ezek közül talán egy-kettő megéri azt a fejlettségi fokot, hogy komoly tradíciókra tegyen szert.

A bevezetésben írtam, hogy az átmenetek korát éljük, és eszerint is kell kezelni az itt születő műfajokat. A Római Birodalom bukása után a korai középkorban egy felületes szemlélő azt láthatná, hogy a fejlettből egy fejletlenebb állapotba került Európa nyugati része. Mégis, ebben a látszólagos sötétségben és primitivitásban voltak elvetve valami sokkal fejlettebb létezésnek az esendő magvai. A kanonizált és nem kanonizált irodalom szellemi kapuin már zörgetnek a barbárok. Beszédük érthetetlennek tűnik a művelt ember számára, szórakozásaik látszólag alantasak. De a kapuk elől nem mennek el.

Rajtunk múlik, égni fog-e Róma.

JEGYZETEK

¹ A videójáték olyan elektronikus játék, amely a felhasználói felülettel való folyamatos kölcsönhatáson alapul, valós idejű vizuális visszajelzést generál a két- vagy háromdimenziós megjelenítő eszközön (pl. tévéképernyőn, számítógépes monitoron), valamint további érzékszerveinkre is hathat.

² RABIN, Steve, *Introduction to Game Development*, Charles River Media, Massachusetts, 2005.

³ Nemrég jelentek meg újabb bejegyzések *Gamer nemzedék* címmel, amelyben okos irodalmárok és esztéták merengenek, hogy vajon mi is lehet ez a furcsa dolog, amelyért milliók rajonganak, pedig ők már rég megmondták, hogy vacak.

⁴ Hideo Kojima japán játékfejlesztő és dizájnner, nevéhez kötődik a Metal Gear sorozat.

⁵ BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*, Osiris, Budapest, 1997, 77.

⁶ GRIFFITHS, M., *Computer game playing and social skills: A pilot study*, *Aloma*, 2010, 27, 301–310.

⁷ *Mozifolklor és Kameratöltőtoll: A populáris filmkultúra elméletéhez*, kézirat, Filmművészeti Könyvtár 72, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1983, 450.

⁸ KELECSÉNYI László, „Mindegy, mi az, csak igaz ne legyen” – *Kelecsényi László beszélgetése Király Jenővel*, *Filmvilág*, 2013/12.

⁹ Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij (Poltava, 1875. november 24. – Menton, Franciaország, 1933. december 26.) bolsevik művelődéspolitikus, esztéta, kritikus, író, műfordító.

¹⁰ LUNARCSAVSZKIJ, A.V., *Válogatott esztétikai munkák*, szerk. S. NYIRŐ József, Kossuth, Budapest, 1968.

¹¹ BARABÁSI Albert-László, ALBERT Réka, *Emergence of scaling in random networks*, *Science*, 1999. október 15., 509–512.

¹² Mindez egy szélesebb értelemben is megvilágíthatja a slipstream, a post-genre scif-fi és a heterogén esztétikák kulturális stratégiáját, hiszen a hibrid energia megtöri a populáris kultúra és a magasművészet témáinak formáinak szilárd tradíciókból való eredeztetési kényszerét is: „Elvégre modern tapasztalat, hogy bárholon jöhet magasművészet, és az integrációs és dezintegrációs folyamatok mobilitása gyakran fölcseréli a centrumot és a perifériát.” RADNÓTI Sándor, *A piknik. Írások a kritikáról*, Magvető, Budapest, 48–104.

¹³ WEBER, Rolf H., *Internet of Things – New security and privacy challenges*, *Computer Law & Security Review*, 2010/26, 23–30.

¹⁴ A First Person Shooter a videójátékok azon műfaja, ahol a játékos belső nézetből, a főhős szemszögéből látja az eseményeket.

¹⁵ Computer Role Playing Games: olyan szerepjáték, amely konzolra vagy asztali számítógépre van adaptálva.

¹⁶ Real Time Strategy: A valós idejű stratégiai játék.

¹⁷ BURGESS, M. C. R., *Playing with Prejudice: The Prevalence and Consequences of Racial Stereotypes in Video Games*, Taylor & Francis Group, LLC, 2011.

¹⁸ A *The Witcher* (az eredeti a *Wiedźmin* szóból fordították) egy lengyel szerepjáték, amelyet a CD Projekt belső fejlesztőstúdiója készített. Lengyelországon kívül az Atari látta el a 2007 októberében megjelent program ki-

adói teendőit. A játék a lengyel fantasy-író, Andrzej Sapkowski *Vajak* című regénysorozatán alapul, és a BioWare által fejlesztett Aurora Engine grafikus motort használja.

¹⁹ A *Dear Esther* egy először 2008-ban közzétett videójáték, ami azonban csak 2012-ben ért el számottevő sikert, miután jelentősen átalakítva újra kiadásra került a Thechineseroom által. Ez a játék volt az első „sétaszimulátor”. Az ilyen kalandjátékok jellemzője, hogy a játékosnak nem vagy csak minimális mértékben van lehetősége az interakcióra a játékon belül, helyette a hangsúly a játék által művészién bemutatott világ vagy történet a játékos általi befogadásán van.

²⁰ Ez egy sajátosan „üres” definíció: nem mondja meg, milyen tulajdonságokkal rendelkeznek a művészeti alkotások, hanem a szakértők közmegegyezését veszi alapul. Egy regény, vers nem attól lesz irodalom, hogy valami sajátos belső értékkel bír, hanem attól, hogy a professzorok annak tekintik. Jól látszik ez a művészeti ítéletek változékonyságán: Shakespeare-t például a közvetlen utókor enyhén ízléstelen népszórakoztatónak tartotta, aztán a 19. század környékén hirtelen rájöttek, hogy a nyugati kultúra egyetemes géniusza.

²¹ Képregény alapú szerepjáték, amely Joe Madureira művein alapszik.

²² A Steam egy tartalomtovábbító és -kezelő rendszer, amelyet a Valve Software fejlesztett ki. Funkciói különféle számítógépes szoftverek (túlnyomórészt játékok) digitális áruházi rendszerben történő értékesítése, többjátékos módok menedzselése és közösségépítő háló fenntartása.

²³ ZIFF, B., RAO, P. V., *Introduction to cultural appropriation: A framework for analysis = Borrowed power: Essays on cultural appropriation*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1997, 1–27.

²⁴ Murakami Haruki (Kiotó, 1949. január 12.) japán író és műfordító.

²⁵ Viktor Olegovics Pelevin (Moszkva, 1962. november 22.) orosz író.

²⁶ Christopher Nolan (London, 1970. július 30.) angol filmrendező, producer, forgatókönyvíró.

²⁷ A futurizmusnak két alirányzatát lehet elkülöníteni. Az egyik a nyugati irány, amely Olaszországban volt legjellemzőbb, és politikailag a fasizmussal, a másik a keleti irány, amely Oroszországban alakult ki, az irodalomban Majakovszkij révén a kommunizmussal került kapcsolatba.

²⁸ A modern biztonságpolitika tényként kezeli a digitális adattest sérülékenységét a kibertérben. Azonban ha az immanens test tiszta idolként működik, már önmagában is egy műalkotás lenyomata. Így nem az adattal, hanem az adat hiányával negatívan kell definiálnunk.

²⁹ R. Ingarden harmincas években írott könyveiben Husserl hatására a fikciós tárgyakra nem tartja érvényesnek azt, amit a reális tárgyakra (hogy egyértelműen meg vannak határozva), mert ez esetben a szavak és mondatok szintjén olyan hézagok keletkeznek, amelyeket az olvasónak kell kitöltenie vagy konkretizálnia. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy Ingarden a szubjektívizmus valamilyen formáját részesíti előnyben, ugyanis ha lehetőséget kap is az olvasó a meghatározatlan helyek egyéni kiegészítésére, a mű szerkezeti vázának rekonstrukciója dönti el, mi számít helyes, és mi önkényes olvasatnak (1977).

³⁰ KUHN, Thomas, *A tudományos forradalmak szerkezete*, Osiris, Budapest, 2000, 123.

³¹ A *kibertér* szót (kibernetika + tér) William Gibson sci-fi-szerző alkotta meg 1982-ben megjelent *Burning Chrome* című novellájában és 1984-es *Neurománc* című regényében.

III. helyezett

ANDRISKA JÁNOS

#irodalom – Megújuló műfajok online

„Erőnk az értelmezésben van”

„Olvastátok a *Hajnali táncosnőt*?”, kérdeztem egy baráti társaságban a minap.

„Hajnali mit?”, néztek rám kérdően.

„Hajnali táncosnő... novella... *Ady*”, válaszoltam.

Erre mindenki meglepődött.

„*Ady* írt novellákat?”

Igen, írt, nem is akármilyeneket. Persze, a középiskolai oktatásban erre nem jut idő, mint ahogy a mindig kiváló, irodalmi igénnyel megírt újságcikkeire sem. Ellenben a diákok felmondhatják a leckét egy-egy esszében, ahol a legkevésbé az egyéni hangot értékelik; meg olvashatnak ókori irodalmat,¹ amely alsó hangon egyetemi tananyag; vagy Dante *Isteni színjátékát*, amihez nekem bő harminc év kellett – meg némi alkímiai, szabadkőműves és rózsakeresztes előtanulmány.²

De tekintettel arra, hogy komolyabb fórumokon az offtopic hozzászólásokat kizárással büntetik, ezt a szálát elengedem – mivel a magyar irodalom megújulásáról értekezünk, az oktatás most köz-

ANDRISKA JÁNOS (1978) Debrecen

vetlenül nem tartozik a tárgyhoz. Adyt és az ő novelláit viszont nem véletlenül említettem: a műfajok újragondolásának, megújításának lehetőségeivel kapcsolatban nem is lehetne jobb példát hozni.

Korszakalkotó munkássága, hangjának eredetisége csak az egyik ok; vagány, olykor „emósan érzékeny”, máskor „punkosan dacos” stílusa, írásainak mai napig tartó aktualitása, különösen a több kötetre rúgó publicisztikai életműve a másik – beleértve, hogy korának médiaeszközeit úgy használta, ahogyan azokat kell, de minimum jól.

Adyt inkább költőként ismerjük, pedig „előbb volt jó újságíró, mint jó költő, és mindvégig megőrizte újságíró természetét”, ahogy Szerb Antal írta róla; vagy ahogy ő maga vall erről: „cikket írok, mert újságíró-szerelmemmel véglegesen szakítani nem tudtam”.³ Érdekes eljátszani a gondolattal: vajon ha később születik, ma mit tudna kezdeni az internet adta lehetőségekkel?

Hogyan használná például a Facebookot, aki korának szinte összes fontosabb napilapjában jelen volt? Mit kezdene az Instagrammal vagy a Twitterrel? Hogyan kombinálná a verseket a képekkel, hogy költészetét népszerűsítse? Mennyire kreatívan töltené ki a lassan szinte bárki rendelkezésére álló szabad közösségi médiateret?

Hogy népszerű lenne ma is, ahhoz kétség nem férhet, hiszen Ady a mai napig az: rendszeresen látunk idézeteket tőle a Facebook hírfolyamban, s bátran kimondhatjuk: ő az intézményesített, kötelező oktatás elidegenítő hatása ellenére jelenleg is favorit.

Főiskolás koromban egy sajtókonferencián megkérdeztem Szentesi Zöldi Lászlót – aki akkoriban a Magyar Nemzet külpolitikai rovatának munkatársa volt –, hogy mit érdemes olvasni egy kezdő újságírónak, aki tanulni szeretné a szakmát. Ő azonnal rávágta, hogy főleg a klasszikusokat, különösen Adyt, Kosztolányit, Krúdyt.

Meglepődtem. Kortárs irodalmi szerzőket vártam, mai publicistákat, szakirodalmi hivatkozásokat. Pedig válasza nagyon is evidens: tanulni leginkább azoktól lehet, akiknek műveltsége, szakmai tudása még egy sokkal magasabb nívót képviselt; akiknek természetes volt, hogy akár Horatiust is eredetiben olvasnak; akik még mérnöki precizitással csiszolták tökéletesre a szövegeket, gyakran napokig cserélgetve egy-egy jelzőt. Mert az igényes szövegekre igenis szükség van; a pózmentes, egyedi stílus gyönyörködtet, akár az intelligencia vagy a jó ízlés; ezekre mindenkor van, pontosabban lenne igény. Persze, a legegyszerűbb annyival letudni a pongyolaságot, a nem tudást és a nyelvi igénytelenséget, hogy nem kell senkinek a magasművészet, mert nem ez a trend, minek is, ha a gagyi úgyis jobban fog.

Arra teszek most kísérletet, hogy a tavaszi tiszta levegő frissességével ható 1906-os *Új versek* szellemében néhány lehetséges irányt felmutassak – egyáltalán értekezzünk erről néhány kávé erejéig. Az elmúlt évtizedben a nyomtatott és elektronikus médiában szerzett tapasztalataimra is hagyatkozva keresem a választ: *Milyen utakon, módokon tud megújulni a magyar irodalom a 21. századi multimédiás és multikulturális világban?*

#NOVELLA

„Fölpattant a székről.
Valamit mondott. Valami retteneteset. Aztán a rossz,
kopott cipős lábával rúgott. Rúgott, vadul, sokat.”
(Ady Endre: *Tóth Gaszton rúg*)

2002-ben azzal a szándékkal iratkoztam be a debreceni Kölcsey-főiskola kommunikáció-informatikus könyvtáros szakpárjára, hogy újságíró szeretnék lenni. Kezdő zszurnaliszta padtársaimmal egyből „meg is támadtuk” az intézmény sajtóműhelyét. Nemcsak az ambícióink voltak nagyok: szinte azonnal nekiláttunk a főiskolai újság reformálásához. A Debreceni Főnix néhány hónap alatt tartalmában és kinézetében is nagyot változott, s talán nem lesz nagyképp megjegyzés részemről, hogy ennek köszönhetően olvasottabb is lett.

A cívisvárosban közismert Tóth Dénes, Arany Lajos és Vitéz Ferenc újságírók inspiratív előadásainak hatására a régi sajtóműfajok leporolását tekintettük fő küldetésünknek, s ezek közül kifejezetten kedves volt számomra a tárcanovella. Hamar elindítottam a játékkártyákból ismerős „Fekete Péter” nevével fémjelzett sorozatomat, amely összesen tizenkilenc részt ért meg. Az ötlet rövi-

den annyi volt, hogy ez a sötét, démoni kártyafigura belép az élők világába, vesztesé teszi a látszólag nyerteseket, ezáltal mindig leleplez valami aktuális fonáságot – szóval amolyan társadalmi igazságosztó szerepben tetszeleg. (Lénye éppoly zavaros, mint maga a fiatal világmegváltó virtus: leleplezni az ördögöt szokás; itt mégis mintha fordítva lenne, s az ördög dobná fel saját híveit.)

Már akkor feltűnt, hogy ez a „vonal alatti” stílus fikciós jellegénél fogva sokkal szabadabb lehetőséget ad a véleménynyilvánításra, mint más helyek a lapban. (Persze, a módszer nem új: már Jonathan Swift is ezt csinálta a *Gulliver utazásaival* 1726-ban.) Adott egy rövid terjedelmű, *látszólag* fikatív írás, amely aktuális témákkal foglalkozik, s ha ollóval kivágnánk az újságból, elférne akár a pénztárcánkban is.

Bár a politikai és gazdasági rovatok szinte teljesen megfojtották a szépirodalmi jellegű írásokat, terjedelménél fogva a novella, a megfelelő módon publikálva, ma is különösen alkalmas a közösségi médiában való megosztásra. Természetesen az audiovizuális tartalmak mellett puritánnak tűnhet egy pusztán szöveges mű, viszont az íróknak bármikor lehetőségük van arra, a közösségi média teljes eszköztárát bevessék alkotásaik népszerűsítése érdekében.

A 21. századi megújulás témája kapcsán akár meg is ragadhatnánk az alkalmat, hogy értekezzünk arról is, szerintünk milyen a minőségi kortárs irodalom. Akkor előbb azt kellene tisztáznunk, egyáltalán mit értünk az *irodalom* fogalmán, ha már a megújulásáról elmélkedünk, bár ez valószínűleg nem hozna eredményt, és végső soron nem is tartozik a tárgyhoz. Szóval, értekezni lehetne, csak tökéletesen felesleges volna – csak megtöltenénk több bekezdést tényleges értelem nélküli szavakkal.

Mondhatnánk például, hogy az igazi irodalom szakrális. Alkotni annyi, mint kreálni; aki kreál, a Kreátor művét, a Teremtést modellezi. Kinyilatkoztatás. Isten meghosszabbítása, alkotásának folytatója: Guénon szavaival élve megnyilvánítja a még meg nem nyilvánultat. Költészet és mítosz, science fiction és fantasy.⁴ Az anyagon felülemelkedő szellem. Szférák zenéje. „Idelelen idegen.” „Szárnyatlan angyal egy városban.” De miért ne mondhatnánk éppen azt is, hogy az igazi irodalom pont ateista? Kivételes plasztikussággal tudja megjeleníteni az a szerző a valóságot, akinek csak a matéria van. Akinek akár „egy halom hasított fa, hever egymáson a világ”. Akinek a semmi ágán ül szíve. Akinek csak csattog a kereplő: „nincs feltámadás”. Vagy miért ne lehetne az igazi irodalom pogány? Rovósámának ópiumos révületének rúnái, amelyek érzelmeket kottáznak bizarrul; Ouija betűtáblák nagytitói alatt összeférelődő különös szavak, amelyeken ismeretlen és baljós entitások suttognak némán; boszorkánybűbáj, varázsló tánca, erdők mélyének izgatott neszei. Föld csakrája, fák hangja. Tarotlapok ősi archetípusaiból szerkesztett profetikus drámafolyam. S az alkotó húsból, vérből, hússzívből és lángból, természetfeletti és -alatti ihletekből formálja furcsa rigmusait. Aki hisz hitetlenül Istenben. Aki a hideg ékkőfényű Holdon mezítelen párokkal szaladgál, és úgy nevet, mint a szelíd, boldog gyermekek. Aki Májá börtönéből csak huszonkét megszerzett kulcs birtokában léphet át „felszabadult Kerubként a Szellem Univerzumába”.⁵

S mivel az irodalom szakrális is, ateista is, pogány is lehet – ez már önmagában is több mint paradox: megmutatja, hogy a definíciókkal vigyázni kell; ilyen behatárolásokat az irodalom fogalmára nem használhatunk. Egyébként is, amit meghatározok, azt szükségszerűen határok közé zárom, lekorlátozom; márpedig amiről itt szó van, az történetesen pont a nyelv korlátlansága, szimbolizmusának végtelensége; játék és szómágia, amely egyszerre érett és gyermeki, álom és realitás, földszagú realizmus és naiv égszínkéék romantika.

Nem kívánunk túl sok szót vesztegetni arra, mi is az igazi irodalom. Ezt a kitérőt is csak azért tettük, hogy felmutassuk az ilyen „megfogalmazódások” haszontalanságát és értelmetlenségét. Ugyanakkor érdekes, hogy a kontárság és a tehetségtelenség sokkal nyilvánvalóbban felismerhető a zenében, mint az irodalomban. Még egy szerény muzikális érzéssel megáldott egyén is azonnal megállapítja, ha például egy énekes hamis. A magyarázat rém egyszerű: ha az előadott dallam nem illeszkedik az adott hangnem által előírt skála fokaira, az rögtön hallatszik. Ugyanígy, ha egy gitáros melléfog, rossz bundon szólaltatva meg a húrokat, szinte mindenki felszisszen. Ráadásul a zene műszerekkel is mérhető, a ritmus és a rezgés matematikai és fizikai mérték. A film ilyen vizsgálata már jóval nehezebb és problematikusabb, az irodalom pedig még ennél is összetettebb kérdés.

Mindezt azért részleteztük, mert a magyar irodalom multikulturális világban való megújulása kapcsán – a fentiek miatt – tartózkodnánk mindenféle konkrét tartalmi meghatározástól. A költészet szabad. Az irodalom egésze szabad, mindenki úgy alkot, ahogy szeretne. Aki viszont azt is szeretné, hogy a műve eljusson az olvasókhoz, figyelembe kell vennie azoknak a közösségi felületeknek a sajátosságait, ahol írásai megjelennek. Mert a lehetőség adott, sokkal jobban, mint bármikor. Éppen ezért nevet-

ségesnek, sőt szánalmasnak gondolom, mikor egy alkotó a nem tudását, a saját közepszerűségét, népszerűtlenségét vagy kommunikációs gyengeségét a meg nem értett művész pózával takargatja.

Ady novelláskötetében – *A hajnali táncosnő* mellett – van egy másik, amely az ilyen meg nem értett pózer írók görbe tükre is lehetne: *Tóth Gaszton rúg*. A címszereplő „suta, gyáva, csenevész és rongyos legény”, ki „csupán férfiú volt”, s aki „mellékesen és titokban a legjobb és legszerencsétlenebb poéták közül való”. Ironikus a történetben, hogy újságíróként neki kell interjút csinálni „a nagy Diána” kékvérű költőnővel, akinek pikáns versei csak azért olyan népszerűek, mert asszonyi név áll alattuk. Gaszton úr egyetlen vigasza, hogy hosszas hallgatás után rettenetesen odamondja neki, majd „kopott cipős lábával” rúg is; végül elrohan „boldogan, mintha egy életért kapott volna kárpótlást”.⁶ Bármely korban érvényes lehet ez a toposz – akár a múltban, akár utópiaként a jövőben, de akár némi erőltetett párhuzammal napjainkban is: Gaszton mint a kortárs irodalom hőse, a mellékesen és titokban „legjobb” alkotó; miközben a feminin vloggeneráció képviselőit (Diána istennő lányait) lengén, könnyedén bekövetik százezren. A népszerűsége hiába vágyó, meg nem értett, médiát használni nem tudó művészeknek – akik egy „nemlétező társadalom reprezentánsai” lettek – egyetlen vigasza jelenleg is csak az lehet, hogy rúgnak.

Pedig nem rúgni kéne. Fel kellene ismerni, hogy az ifjú titánok milyen leleményesen élnek a közösségi média lehetőségeivel, milyen pofátlanul ügyesen használják az eszközöket; mennyire zsigerből hoznak létre olyan, a maguk módján kiváló tartalmakat, amelyekben évtizedes múlttal rendelkező szakmabelieknél eredetibbek és hitelesebbek, s amelyekkel mágnesként vonzzák a feliratkozókat.

Egyszerűen nem igaz, hogy az újabb generációk nem értékelik a magasabb nyelvi színvonalat, a nyelvi játékot; nem igaz, hogy nem számít, ha valaki képes jó történeteket írni, ráadásul ezeket szépirodalmi igénnyel tálalni. A klasszikusok közül Tolkien *A Gyűrűk Ura* című trilógiája az egyik; kortársaink közül, Zafón *A szél árnyéka* című kötete a másik példa arra, hogy lehet mainstream az irodalmilag is értékelhető mű; nemcsak a színvonalatlan, kritikán aluli gagyira vevők a népek.

Kortárs magyar íróink között is vannak táltumok és ígéretes tehetségek szép számmal, tehát a fenti hasonlat csak egy durva, erősen sarkított általánosítás lehetne; elég csak megemlítenünk Závada Pált, Schäffer Erzsébetet, Grecsó Krisztiánt, Karafiáth Orsolyát vagy Krusovszky Dénest; s bár egy ilyen jelzésértékű felsorolás sem mellőzheti teljesen az elfogultságot vagy a szubjektív kritikát, azért szerencsére vannak ma is olyan alkotók Magyarországon, akiknek neve eszünkbe jut a minőségi irodalom kapcsán.

Visszatérve a közösségi médiahasználatra, sokan még mindig képtelenek venni a fáradságot, hogy a játszi könnyedséggel elérhető alkalmazásokról érdemben tájékozódjanak, azok kezelését készságszinten megtanulják; netalántán megismerjék a médiafogyasztási szokásokat, hogy műveiket a megfelelő módon a publikálásra előkészíthessék, majd közreadhassák.

Az irodalmi anyagok Facebook-megosztásaihoz például érdemes lenne az olyan eszközöket felhasználni, mint a trailer, a drámai felütés vagy a cliffhanger – „konvertálva” ezeket a szöveges művek marketingjéhez.

A trailer nem igényel különösebb magyarázatot; általánosan elterjedt kifejezés a filmeket beharangozó előzetesekre, de arról talán már kevesebben hallottak – még nem annyira elterjedt „hibrid” –, hogy léteznek „könyvtrailerok” is; például Beregi Tamás *Noctambulo* című regényét ilyen filmelőzeteshez hasonló etűddel reklámozta a YouTube videomegosztón. Nem történik benne sok minden, de rendkívül esztétikusan kivitelezett, korszerű animációs megoldásokat láthatunk, amelyek remekül visszaadják a mű hangulatát.⁷

Ha már Facebook és #socmedia, nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy előbb közösségépítésben kell gondolkodnunk, utána kiadásban. Írásaink közreadásánál nem ördögtől való, ha megbarátkozunk a marketingstratégia fogalmával. A beharangozót is azért említettem, mert fontos, hogy legyen kampány, s ha van, fontos az is, hogy milyen, mennyire hatékony. A Facebookon például nem életszerű, hogy novellákat olvasnának rajta az emberek, mivel a hosszabb videókat sem itt nézik. Ennek oka, hogy a személyes hírfolyamot az emberek gyorsan pörgetik, hiszen relatíve sok posztot szeretnének áttekinteni rövid idő alatt. Ezért is van, hogy míg a Facebookon a három másodperces videonézést statisztikailag már megtekintésnek veszi a rendszer, ez az időtartam a YouTube-on fél perc. Ezért kell megtanulnia a szerzőknek a trailerok stílusában ajánlót írni, maximum három mondatban, tehát a novellánk megírásával még az alkotói folyamat még nem ért véget teljesen – a művet menedzselni ajánlottan kötelező. Jó, ha tudja a szerző, hogy írásait felteheti pdf-formátumban

például a Scribdre is; ahol az igényes, ebook-szerű környezetben megjelenik, kap egy linkelhető url-t, amelyen a dokumentum egy kattintással megtekinthető vagy letölthető.⁸

A médiaszakmában elterjedt „drámai felütés” fogalma is segíthet abban, hogyan írjunk hatásos ajánlót a művünkhöz. Le kell vetkőzni az ismeretlen kortárs szerzőkre jellemző lila, sznob alapállást, amelynek legfőbb jellemzője a felesleges túlírtás. A drámai felütés azt jelenti, hogy a legfontosabb mondatnak kell legelől lenni, továbbá a legfontosabb mondaton belül a legfontosabb szónak kell az első helyen szerepelnie. Egy jó poszthoz figyelemfelkeltő szöveg és kép kell, ugyanis nincs benne más, csak szöveg és kép.⁹ Különösen a legújabb, Z-generációra¹⁰ jellemző, hogy tagjai a húsz-harminc másodperc alatt fogyasztható információs morzsák befogadásához szoktak hozzá, tehát nem árt, ha a művünk első pár bekezdése megragadja a mondanivalónk lényegét.

A kortárs irodalom megújításának elsődleges feltétele tehát az, hogy készségi szinten használjuk a közösségi média lehetőségeit, ne riadjunk vissza a populáris eszközöktől; s találjuk meg tartalminkhoz a megfelelő formát. Ugyanígy az sem árt, ha megtervezzük, miért érdemes visszatérni a mi oldalunkra; ezért is említettem a cliffhangert, amely a történetek végén a hiányteremtés művészete; amikor egy sorozat utolsó epizódja olyan kérdéseket generál, amelyek tulajdonképpen már a következő epizód vagy szezon reklámjaként is felfoghatók. Egyébként a régi műfajok, mint például a tárcanovella leporolásához különösen alkalmas ma a környezet, ennek okaira hamarosan visszatérünk.

#VERS

„Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged.
Jó; de ha többre vágyol, legyél egyén-fölötti:
vesd le nagy-költőséged, ormótlan sárcipődet,
szolgálj a géniuszoknak, add néki emberséged,
mely pont és végtelenség: akkora, mint a többi.”

(Weöres Sándor: *Ars poetica*)

Amikor 2015 áprilisában elkezdtem használni a Twittert, több barátom is mérsékelt kíváncsisággal érdeklődött, hogy az meg mire jó. Érdekes, hogy itthon a mai napig sem terjedt el, mintha nem találnának rajta fogást a magyarok. Míg a Facebook „öregszik”, egyre többen regisztrálnak az idősebbek is, az Instagram a harmincon innen találta meg a fiatal nemzedéket; ezenkívül csak a YouTube van, a többi közösségi alkalmazás használata már nem általános, mondhatni, rendkívül szűk rétegre korlátozódik.

Pedig a Twitter szerintem több szempontból is előnyös felület lehet, például egy költőnek. A tévhitekkel ellentétben nem csak „rövidhírek” közlésére való. A többség letudja azzal a sztereotip mondattal, hogy az információkat felszedi máshol. Pedig nincs tartalmi kötöttség; hogy mennyire nincs, arra a legextrémebb példa egy bizonyos '@tiny_star_field' nevű felhasználó profilja, aki az egyik legkreatívabb módját találta meg annak, hogyan lehet kitölteni a 280 karakterszámban limitált területet, idézem:¹¹

```

° . . . * *
      *
          ° .
        * + *
      ☆ + .

```

Annnyira működik ez az ötlet, hogy jelenleg 135 000 (!) követője van ennek a szimpla gegnek. Jó példa ez arra is, mi egy jól kitalált profil lényege: a következetes style. Az ő stílusa az, hogy különböző speciális karakterek használatával csillagos égboltot rajzol, nincs másmilyen típusú bejegyzése, egyetlenegy sem. Az új generáció egyébként látványosan kiunt a hagyományos írásjelekből: elősze-

retettel élnek a billentyűzeten található olyan speciális szimbólumokkal, mint például ^, |, ` , ¢, °; továbbá ezek szokatlan kombinációival, ismétléseivel:

_

vagy ^^

vagy ~~~~source,

amelyek korábban bizonyos emotikonok előhívására szolgáltak, de ma már az írásmódot színesítik. Ugyanakkor a hagyományosabbnak mondható kép+szöveg posztoknál is megjelentek az egyre egyszerűbb, de különleges igénnyel megformált rövid leírások, amelyek többsége ezáltal már-már a kalligram irányába mutat. Például egy fotográfus a magányos csónakot ábrázoló fekete-fehér képéhez csak annyit ír:

white silence | italy

ph .. by me

Megjegyzem, a kisbetű is trend, nem elírás, a „ph” a photography rövidítése, a pont szándékosan nem ragad a szóhoz, és az sem elütés, hogy a kettőspont után is van még egy pont. Külön érdekes, hogy ezek tipikusan posztmodern tünetek, mint az iróniára való hajlam, a játékos ellentmondásosság, a múlt és a jelen nosztalgikus keveredése, az össze nem illő elemek alkalmazása stb.

A nyelvtani szabályok szándékos felrúgása is azt a célt szolgálja, hogy ezáltal a közlés egyedi, rögtön felismerhető és formabontó legyen; hiszen mint ahogyan arra többen rámutattak, a posztmodern kor embere szkeptikus mindenfajta abszolút igazsággal szemben – legyen az tudományos, történelmi, művészeti vagy politikai. A múlt és a jelen nosztalgikus keveredését is jól illusztrálja, amikor a szerző egy-egy versét nem szöveges, hanem képi bejegyzésként közli, például egy régi Remington írógépbe fűzött lapon, a kilazult kalapácsokkal beütött szabálytalan betűkkel.

Mindez nem csupán érdekes, de izgalmas is, ha belegondolunk: a Twitter kiválóan alkalmas te-rep lehet egy költőnek. A posztok indexelése ugyanúgy megy, mint az Instagramnál (például: #poetry), de egy bizonyos követőszám után szinte sikk, ha valaki elhagyja (jelezve ezzel is, hogy nem szorul rá a keresőmotorok segítségére, hogy bárki megtalálja). Egyébként a Twitter-bejegyzések is továbbíthatók direkt linkkel, tehát még regisztrálni sem kell ahhoz, hogy elérhetővé tegyük a bejegyzéseinket mások számára.

Nyilvánvaló, nem annyi az az elképzelésünk a kortárs költészet megújításáról, hogy ezentúl a poéta posztoljon csillagos eget a Twitteren, vagy írógépbe fűzött lapon publikálja legújabb versét az Instán. A fenti példákat csak azért hoztuk, hogy ébresztőként hasson, bizonyítva azt, hogy a szerzők kreativitásának legfeljebb a saját fantáziájuk szabhat határt; a különböző alkalmazások, applikációk pedig sokkal szabadabban használhatók, mint ahogy ezt korábban gondoltuk.

A kortárs irodalom megújulásának további feltétele tehát a közösségi térben jól használt kreatív képzelet. Hamvas Béla szavaival élve, a művészetben „nincsen szükség feltétlenül logikusan tagolt elemző tudásra, de annál inkább szükség van arra, hogy a művész a szóban forgó helyzetről imaginációjával többet tudjon, mint bármely logikus analízis”.¹²

#BRICOLAGE

fabrikál ts ige *biz, gyak. gúny v. pejor* Aprólékos

munkával (kontár módon) készít vmit.

Polcot ~. [lat]

(*Magyar Értelmező Kéziszótár*, 1978)

Megkeseredett kortársaink előszeretettel hangoztatják azt a dekadens víziót, amelyet leginkább az irodalom apokalipsziseként írhatnánk le. Mintha a történelem végére értünk volna, amikor minden dráma, vers és regény „romokban hever”; a szó kiüresedett, a kifejezés ereje meggyengült, valódi szépsége és tartalma megkopott; ami pedig a helyén maradt, csak merő giccs és formalizmus. Hogy

a minőség helyét egyre inkább átveszi a mennyiség, hogy a belső, valódi értékek hiányát a külsőség hamis esztétikája próbálja pótolni, nem új gondolat, s természetesen nem is vitatható. Talán nem ok nélkül való pusztá véletlen, hogy pont ez a nemzedék szembesül a környezetszennyezés, konkrétan a műanyag szemét katasztrofális problémájával: digitális trükkökkel bravúrosan csomagolt szellemi műanyag elképesztő mennyisége árasztja el a virtuális térben szörföző védtelen lelkeket. Ettől függetlenül azonban az irodalomban „világvégéről” még véletlenül sem beszélhetünk, mivel bizonyos szempontból a körülmények még talán sohasem voltak ilyen kedvezőek – ahogy fentebb is írtuk.

Most visszaérünk ehhez a témához, hiszen nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a ma alkotójának konkrétan az egész eddigi történelmi kor irodalmi géniuszainak teljes szellemi hagyatéka a rendelkezésére áll, közösségépítés pedig nem számít elérhetetlenül nehéz feladatnak. Érdekes, hogy a filmipar gyorsan meglátta a posztmodernben rejlő potenciált: Tarantino *Ponyvaregénye*¹³ új életet lehel a vászonra, amikor összehozta a videokorszak VHS-ízű, B-kategóriás akcióit, a francia újhullámos filmek hangulatát a könyvek fejezetekre osztott, megkavart idősíkon elmesélt stílusával. *A Mátrix*¹⁴ című sci-fi is erősen vegyíti a műfajokat és ideákat: sok filozófiai és vallási elméletet is felvonultat; a japán mangától a buddhizmuson, Védántán és görög ideológiákon át a hongkongi akciófilmekig gyakorlatilag mindenből merít; akár a 'pastiche' iskolapéldája is lehetne, oly ügyesen keveri a különböző stílusokat kénye-kedve szerint; a mobil mellett jól megfér a régi, tárcsázós retró telefon, a nyugati modernizmus mellett a keleti metafizika.

A kulcsszó minden esetben a 'bricolage', vagyis a 'barkácsolás', amelynek lényege a régi stílus-elemek közti tetszés szerinti válogatás; a játékos ellentmondásosság, a múlt és jelen nosztalgikus keveredése; továbbá a jelek és elemek „kölcsonzése és újrafelhasználása”; így a 'fabrikálás' már korántsem csak egy kontár módon elkészített valamit jelöl, hanem a művészi önkifejezés új formája lett. A szimbólumokat bárhonnán veheti az alkotó, eredeti értelmüket saját világnézete szerint újra-fogalmazhatja. „Guénon korunkat a kommentár korának nevezi, olyan értelemben, hogy hiteles szövegek alkotására nem vagyunk képesek, erőnk az értelmezésben van.”¹⁵ Vagy ahogy Ady mondta a tárca tárgyáról, „melyet nem megírni, hanem amelyről csak írni akarok”.¹⁶

Ezt a folyamatot Jameson a múlt század közepétől eredezteti: „a posztmodernizmus vagy kései kapitalizmus gazdasági előkészítése az 1950-es években kezdődött, miután megszűnt a fogyasztói javak és alkatrészek háború utáni hiánya, és kísérletezni lehetett az új termékekkel és új technológiákkal”. Ennek a kísérletezésnek egészen meglepő eredményei lettek, például a videoanyagokban tudatosan alkalmazott hiba mint új stílus-elem jelenik meg, zajok és 'grunge' megoldások formájában; létrejöttek a hibrid műfajok, a stiláris ötvözetek: zenében electro+swing, gótikus+metál; jazz+rap; a szórakoztató irodalomban horror+fantasy vagy a fent említett könyv+trailer, moziban az űr+opera, hogy csak néhányat említsünk; de ide sorolhatjuk a legendás cirkuszművész Czeisler Ferenc, „Mr. Tihany” munkásságát, aki zseniálisan hozta közös nevezőre a sátoros előadásokat a színházzal. Az internetes közösségi médianevek is jól tükrözik ezt a folyamatot, gondoljunk csak face+bookra, a you+tube-ra vagy az insta+gramra; korai volt tehát a posztmodern meghaladásáról beszámolni, miközben a kortárs irodalom alkotói még a 'bricolage' és a 'pastiche' lehetőségeit sem interpretálták kellő mértékben az írásos művekre.

J. J. Abrams *S.* című kötete¹⁷ ebben az értelemben kielégítő illusztrációval szolgálhat: a megsárgult lapok, a könyvtári pecsétek, a kézzel írt széljegyzetek, fénymásolatok, képeslapok és más kiegészítők, amelyeket az újonnan vásárolt könyv tartalmaz, előremutatók az esztétikai megújulás tekintetében – még akkor is, ha maga a történet vitatható szépirodalmi igénnyel íródott. Tartalmi szempontból gondolhatunk Douglas Coupland *X generáció* című könyvére is: a lap alján található jegyzetek, ötletesen kialakított szövegdobozok a szerző által kitalált társadalomleíró fogalmakkal színesítik a regényt; itt-ott graffitiszerűségekkel és a popkultúrára utaló kis rajzokkal is találkozhatunk.¹⁸

#EPILÓGUS

Esszénkben azt állítottuk, hogy a kortárs irodalom számára bizonyos szempontból a körülmények még talán soha nem voltak ilyen kedvezőek, mint manapság. Kísérletet tettünk arra, hogy néhány olyan eszközt felmutassunk, amelyek felhasználása új lendületet adhat az alkotóknak. A médiatér

ma már nem egy szűk elit bezárt műhelye, sajátos módon igyekeztünk mindenkit biztatni a kreatív használatára. Mindezt abban a tudatban tettük, hogy ezektől függetlenül az igazi tehetség az esetleges nehézségek ellenére előbb-utóbb úgyis megmutatkozik, mert – az evangélium Mesterének szavaival élve – „Nem rejthető el a hegyen épült város” (Mt 5,14).

JEGYZETEK

¹ Gondolunk itt elsősorban olyan ókori görög művekre, mint Homérosz: *Iliász*; *Odüsszeia*, valamint Szophoklész: *Antigoné*. Azonkívül, hogy az elsős gimnazisták többsége ezekből semmit sem ért, arra tökéletesek, hogy kivesse a kamaszokat az irodalomból, egy életre megutáltatva velük az ilyen típusú szövegeket – vagy ami még rosszabb, magát az olvasást is. Felvetődik annak kérdése is, hogy vajon nem lenne-e szerencsésebb, ha a középfokú irodalomoktatás elhagyná az időben lineáris, történelmet kényszeresen követő tanmenetet, és a tizenégy-öt éves diákoknak inkább a nyelvezetben hozzájuk közelebb álló Nyugat-nemzedék íróinak műveivel kezdene, a keményebb, archaikus szövegeket pedig az érettségire készülőknek tartogatná. A költeményekben megfogalmazott tiszta ideák mellett egy személy unalomig magoltatott életrajzi sajátosságai több szempontból is éppúgy jelentéktelenek, mint a száraz történelmi adatok.

² Bár ez a kérdéskör egy másik esszé témája lehetne, amelynek felszínes érintése is jóval bővebb kifejtést igényelne egy lábjegyzetnél, Dante *Isteni színjáték*ával kapcsolatban két példát említenék. Az egyik a mű elején szereplő „nagy sötétlő erdő” (*Pokol, I. ének*). Herbert Silberer mutatott rá, hogy „ha a parabola vándora sűrű aljnövényzetbe ütközik, az mind ugyanazt jelenti: mindig egy fantáziavilágba történő beavatás, belépés egy olyan színházba, ahol álmok szerepelnek” (*Okkult és alkímiai szimbólumok*, első rész, 30–31.). A másik, hogy Dante a földi Paradicsomot a Purgatórium hegyének csúcsára helyezi, amely Guénon szerint „az összes tradíció »sarkhegyével« azonos” (*Metafizikai írások II., A Világkirály*). Már ebből a két részletből is világosan látszik, hogy ehhez a szöveghez sokkal összetettebb elemzés szükséges, mint amelyről egy középiskolai oktatásban valaha is szó lehet. Dante egyébként maga is világosan jelzi, hogy művében rejtett jelentés van: „Ó ti, kik éltek józan értelemben, lessétek, mily tan látható keresztül, elfátyolozva különös rímekben!” Mondanunk sem kell, hogy ez a lepel valójában Izsiz fátyla, amely a Tarot kártyában a II. Főpapnő szimbolikájában is megtalálható. Sajnos, a titkos jelentés általában marad is elfátyolozva. Ez a téma egyébként a személyes kötődéstől függetlenül ugyan közvetve, de mégiscsak kapcsolódik a tárgyhoz, mivel a kortárs irodalom jövője attól is függ, mennyiben tudja az oktatás leküzdeni a kötelező jellegéből és torz tanmenetéből adódó elidegenítő hatást.

³ *Ady Endre újságírói munkássága*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Ady_Endre (2019. július 30.), illetve *Az Érdelkes Újság Dekameronja I.* [1913.], <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/AdyProza-ady-prozaja-1/11-kotet7399/cikkek-tanulmányok-feljegyzések-1913-január1918-december-739A/22-oneletrajz-745F/> (2019. augusztus 10.)

⁴ Bár a science fiction és a fantasy említése furcsa lehet, gondolunk itt az Univerzumot mindenféle teremtménnyel benépesítő tudományos fantasztikus művekre, mint például Isaac Asimov *A Callisto réme* című novellája (Szukits, 2010). Másfelől, ide soroljuk a műfajilag egész más kategóriát képviselő fantasy-elbeszéléseket is, amilyen J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* vagy a jelenleg elképesztően népszerű *Trónok harca* sorozat. (George R. R. Martin: *A tűz és jég dala* című regényciklus.)

⁵ Bár ebben a bekezdésben Ákostól, József Attilától, Weöres Sándortól, Adyától, Szepes Máriától és Jim Morrisontól is idéztünk, ezek a szövegek kizárólag csak mondandónk illusztrálására szolgáltak. Távol álljon tőlünk, hogy ezeket a szerzőket bármilyen módon bekezeljük – ellenkezőleg, ez a rész éppen az ilyen kategóriák képtelenségéről szól. Bár Kovács Ákos a magyar popkultúra ikonjaként ismeretes, írásainak és dalainak szakrális üzenete vitán felül áll; e két tény együttállása minimum szokatlan. József Attila sem nevezhető „ateistának”, amikor azt írja a *Tanításokban*, hogy „por és istenpor vagyunk”; Weöres Sándor spirituális verseinek metafizikáját hosszan lehetne itt elemezni. Adyra előszeretettel gondolnak pogány költőként, akit ugyanakkor „Csöndesen és váratlanul. / Átölelt az Isten” (*Az Úr érkezése*).

⁶ Ady Endre, *Tóth Gaszton rúg = A hajnali táncosnő*, Osiris, Budapest, 2001, 48–51.

⁷ BEREGI Tamás: *Noctambulo. Egy alvajáró története*, L'Harmattan, Budapest, 2016. Az említett könyvtrailer (a szerzőt és a műcímét a YouTube keresőjébe írva) elérhető az esszé írásának idején: <https://www.youtube.com/watch?v=LxNWvRPNimo> (2019. szeptember 24.)

⁸ A Scribd egy globális dokumentummegosztó oldal, amelyre ingyenes regisztráció után bármilyen dokumentum feltölthető. Az oldal működése hasonló a YouTube-hoz, csak itt a videók helyett dokumentumok találhatóak, amelyeket a regisztrált felhasználó szabadon közzétehet a Google Readerben, illetve a Facebookon a megosztó gombok segítségével.

⁹ Az olyan beállításokra, mint hangulati emotikon, személyek és helyszínek megjelölése, most nem térek ki, mert a téma szempontjából nem lényeges.

¹⁰ Z-generáció: az 1995 és 2009 között születettek, „a világ első globális és digitális nemzedéke”. <https://www.cvonline.hu/blog/2011/hirek/jon-a-z-generacio-kik-ok-es-mit-akarnak/1145> (2011. november 3.; letöltés: 2019. július 31.)

¹¹ *@tiny_star_field

https://twitter.com/tiny_star_field/status/1153024097284235266 (2019. 07. 21. 21.29)

¹² *A kézzongorás szonáta* (*Patmosz I*, 366.)

¹³ Quentin Tarantino 1994-ben bemutatott *Pulp Fiction (Ponyvaregény)* című bűnügyi filmjében kölcsönvett jelek, karakterek és dialógusok hosszú sora bukkan fel.

¹⁴ *The Matrix (Mátrix)* – Larry és Andy Wachowski 1999-ben bemutatott, amerikai–ausztrál koprodukcióban készült filmje.

¹⁵ *A kézongorás szonáta (Patmosz I, 358.)*

¹⁶ *A tárcatárgyakról* (Ady Endre *publicisztikai írásai*, I, 5.)

¹⁷ Jeffrey Jacob Abrams amerikai film- és televíziós producer, forgatókönyvíró, színész, zeneszerző és filmrendező könyve (Geopen, 2015).

¹⁸ A remekül kitalált lábjegyzetek olyan fogalmakat magyaráznak, mint „Szellemi epicentrum: A hely, ahol [az] ember elképzei magát egy atombomba ledobása idején; gyakran bevásárlóközpont”. Douglas COUPLAND, *X generáció*, Európa, Budapest, 2007.

IRODALOM

Ady Endre, *A hajnali táncosnő. Válogatott elbeszélések.* (Szerk.: Duró Gábor) Bp.: Osiris, 2001.

Ady Endre *publicisztikai írásai*, szerk. VEZÉR Erzsébet, Szépirodalmi, Budapest, 1977 (Ady Endre művei).

DANTE Alighieri, *Isteni színjáték (Divina Commedia)*, Helikon, Budapest, 1965.

Fredric JAMESON, *A posztmodern, avagy a késői kapitalizmus kulturális logikája*, Jászöveg Műhely, Budapest, 1998.

HAMVAS Béla, *Patmosz, I–II*, Medio, Budapest, 2015.

Herbert SILBERER, *Okkult és alkímiai szimbólumok*, Hermit, Miskolc, 2004.

O. NAGY Gábor, *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai, Budapest, 1978.

René GUÉNON, *A Világkirály*, Farkas Lőrinc Imre, 1993 (Metafizikai írások II.).

SZEPES Mária, *Dimenzió TAROT*, Édesvíz, Budapest, 2007.

Tim O’SULLIVAN, Brian DUTTON, Philip RAYNER, *Médiaismeret*, Korona, Budapest, 2003.

WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött költemények*, II, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, Budapest, 2013.

PÉTERVÁRI ZSOLT

A költészet 21. századi forradalma

PÉTERVÁRI ZSOLT (1983) Veszprém

Az ezredfordulót követően kibontakozó tömegkommunikációs megatrendek napjainkra a glóbusz egészén – így nyilván térségünkben is – gyökeresen átalakították a társadalmak kapcsolódási mechanizmusait a kultúrateremtő szcéná(k)hoz. Az egyre gyorsabb adatátviteli sebesség biztosítására képes mobil internethálózat hozzáférhetőségének általánossá válása és a vizualitáscentrikus művészeti-kommunikációs válfajok súlyponti szerepének kialakulása egy csapásra marginalizálta a korábbi korszakokban összehasonlíthatatlanul magasabb presztízsnek örvendő szépirodalom kulturális pozícióját. Mindez a hegemon szerepkörű angol, valamint a regionális dominanciájú (német, francia, spanyol, portugál) nyelvterület(ek) mindegyikén egyaránt végbement. Vajon összességében pozitív végkimenetelű teremtő rombolásként értékelhetjük-e a távoli művészeti ágak, műnemek, műfajok interakció-sokaságából kiformalódó hibrid művészeti irányzatok terjedésével fémjelezhető kulturális korszakváltást? Netán egy mindent átható popkulturális eredetű fogyasztói nyomásból fakadó korszakos elitkultúra-amortizáló tendencia kezdeteként jellemezhető mindez? Az alábbi esszében a befogadói közeg mára gyökeresen átalakult igényeit alapul véve megkísérlem a fenti megatrend meghatározta korszakváltásra a legsikeresebben reflektáló slam poetry bemutatását, valamint a kapcsolódó költészeti tradíciók egyidejű feltárását.

A páratlan sokszínűségnek örvendő slam poetry mozgalom a költészet műfaji határait tágra nyitó, befogadói hatókörét ugrásszerűen kiszélesítő, rendkívül heterogén szépirodalmi-előadó-művészeti hibrid műfajvariáns, amelynek ízig-vérig 21. századi fókuszából kifolyólag kortárs jelentősége immár eltűnhetetlen. A nyolcvanas évek közepének Chicagójában megszülető kötetlen műfaj szabadon táplálkodik a költészet, a (rap)zene, a színház, a felolvasóestek és az író-olvasó találkozók világa, valamint a stand up comedy alkotóelemeiből.

Az alábbi esszé a kortárs lírát forradalmasító, ezáltal a sajátos 21. századi kultúrafogyasztói igényekhez a leginkább idomuló (az egyidejű vizualitás-fókusz és szövegközpontúsága folytán) korszakalkotó műfaj innovációs potenciálját foglalja össze, valamint felvázolja annak tradícióit, és prognosztizálja vélelmezett fejlődési irányait.

I. GLOBALIZÁCIÓ, DIGITALIZÁCIÓ ÉS ÚJNOMÁDSÁG HATÁSA A KORTÁRS KULTÚRÁRA

Napjainkban általánosan elfogadott közvélekedésnek minősül, hogy a népesség egyre csekélyebb része olvas, ráadásul egyre rosszabb minőségű (ponyva)irodalmat. A példányszámok több évtizede tartó külföldi és hazai zsugorodása, a szépirodalomnak (azon belül is főként a költészetnek) a kulturális életben belüli tagadhatatlan margóra szorulása, valamint a fiatal felnőtt generáció(k) csaknem általánosan nevezhető szövegértési nehézségei fényre juttatják az elmúlt másfél-két emberöltő hazai, európai és globális kulturális megatrendjeit. Mindezzel párhuzamos jelenségeként határozhatjuk meg az internet- és okostelefon-használat általánossá válása révén a magaskultúra igényességével megformált irodalmi szövegek iránti fogyasztói, befogadói igény minimalizálódását (mindez hatványozottan vonatkozik a líra jelenlegi viszonyaira). A napjainkban csaknem mindenhol hozzáférhető negyedik generációs (hamarosan 5G) széles sávú mobil internethálózat primer technikai hordozóközegeként, illetve hozzáférési csatornájaként definiálható multimédiás funkciójú okostelefon egyre kevésbé kedvez a hosszabb terjedelmű irodalmi szövegek befogadásának, ami a print média összeomlásával párosulva hozzájárul az irodalom általános presztízsvesztéséhez.

Első hallásra talán elemzői túlzásnak tűnhet, de a fentiekből kifolyólag jelentős bizonyossággal megkockáztatható: *napjaink digitalizációs megalapozottságú globalitás-társadalma egy legfeljebb néhány évszázados történeti kitérőt követően visszalépett a korlátozott írásbeliség korszakába.* Azonban mindez korántsem jelenti a költészet mielőbbi végététét. A legelső (közel-keleti) civilizáció keletkezésétől kezdődően bármely civilizatórikus igényességű kultúrkör összes kultúrtörténeti korszaka megteremtette a nemzedékek sora révén áthagyományozott sajátos befogadói szempontrendszerét (értelmezési kódját) a mindenkor kortárs alkotók teremtette kulturális produktumokkal folytatott állandó interakciók során.

Az alkotók és a befogadók közötti – az adott időszak súlyponti (kor)stílusának formai keretrendszerébe ágyazódó – kétirányú kommunikáció állandó. Vagyis az elitkultúra elkülönülhet akár éles határvonalakkal a tömeg- (vagy populáris) kultúrától, azonban a társadalmiság kulturális szegmense (mint az alkotó szféra, a közlési-kommunikációs közvetítő közeg és a befogadói réteg[ek] együttese) mindig egymásra ható többirányú folyamatok pulzáló összességékként határozható meg. Amiből következően az alkotás és annak produktuma még a leginkább autoriter társadalmi berendezkedések időszakában sem szűkülhet a kortárs impulzusok, a szocializációs minták és a kulturális tradíciók által meghatározott társadalom befogadói igény szintjétől, fogyasztói elvárásrendszerétől teljesen függetleníthető egyirányú és statikus közlési folyamattá. A közlő és a befogadó közeg közti ezen természetes kapocs negligálása esetén az alkotás teljes egészében elveszítené, illetve minimalizálná (szélsőséges esetben akár nullára redukálná) önnön potenciális hatókörét, amelynek folytán megszűnne művészetként funkcionálni. A hatás nélküli művészet létezése ugyanis fogalmilag kizárt, csaknem teljességgel elképzelhetetlen.

Mindebből kiindulva könnyen belátható, hogy maximálisan globalizált mindennapjaink multimédiás kommunikációs szegmense nem abból adódóan jelent korszakhatárt az irodalomra nézvést, mert megjelenik benne a populáris fogyasztói igény, hanem azért, mert a befogadói közeg igény szintje, szemléletmódja, előképzettségének mértéke gyökeresen eltér az egy emberöltővel korábbtól. A gyarmatosítási folyamatok tetőzésétől kezdődően, de leginkább a 20. század kezdetétől megszűnnek a geopolitikai egységekként egymástól többé-kevésbé elkülönülten létező civilizációs tömbök. E homogén befogadói közegek szubkultúra-mozaikokra hullottak szét a második világháborút követően (de különösképp 1968 után). Mindebből kifolyólag a globális populáris kultúra és az attól nem függetleníthető művészeti-kommunikációs „elangolosodási” trend konzumhatásai ellenére (esetleg azok tudatos ellenkulturális hatásmechanizmusaként) világszerte megjelent, sőt a 20. század utolsó negyedére a nemzeti kulturális kánonnal és a popkulturális hatásokkal egyen-

rangúvá vált a befogadói oldalon a szubkulturális életérzés-kultúramozaikek jelenléte, amelyek természetesen nem függetleníthették magukat az előbbi hatásoktól.

E kulturális fősodor tendenciája leginkább az irodalomra és azon belül is a költészetre hatott meghatározó jelleggel a művészeti ágakon belül. A világvallások, valamint a korszakos világképalakító, élethossziglani értékrend-meghatározó és életmód-orientáló ideológiák '68-at követő visszaszorulása folytán (korstílus hiányában) a művészetekben is elkövetkezett az évtizedenként váltakozó, párhuzamosan létező – legfeljebb szubkulturális hatókörű – kultúraalkotó és kultúrafogyasztó irányzatok egymással konkuráló, versengő korszaka.

E szubkulturális identitásmozaikok meghatározta befogadói közegre erősített rá a digitális kor beköszönte, amelynek transznacionális meghatározottságú újtársadalmát zömében a 21. századi globális újnómádkor megapoliszok között vándorló képzett munkavállaló rétegei és a szolgáltatói neokapitalizmus helyhez kötött, deklasszált (working poors) roncsársadalmainak prekariátus (ex) kékgalléros tömegei alkotják. A jóléti társadalmak felszámol(ód)ásával szinte egy csapásra szűntek meg a homogenizáló hatású nemzetállami kulturális keretrendszerek is. A globálisan szerveződő popkulturális szegmentumok kialakulási folyamata már az MTV-generáció időszakában elsősorban erővel haladt a megvalósulás útján, amely tendenciának nem kiváltójaként, hanem „mindössze” elementáris erejű felgyorsítójaként feltételezhető az infokommunikációs forradalom digitalizációs fordulata.

II. A KORLÁTOZOTT ÍRÁSBELISÉG ÚJJÁÉLEDŐ TRADÍCIÓJA

Ennek révén jut el a glóbusz (legalábbis annak északi féltékéje) a korlátozott írásbeliség 21. századi korszakába. Milyen módon határozhatóak meg ezen – a korábbiakétól gyökeresen eltérő – kulturális nagykorozaknak jelen tudásunk alapján főbb vonalakban nagy valószínűséggel megrajzolható kontúrjai? Számos vonatkozásban a 21. századi irodalmi szféra jellege minden bizonnyal a modernitást megelőző (premodern) kultúrtörténeti korszakok sajátosságaival lesz leírható, illetve azokkal lesz azonosítható. Amelyek sok évszázados keretei között az írott szöveg szerepe az írásbeliség hiánya – vagy annak meghatározó hozzáférési korlátozottsága – folytán marginális jelentőségű volt. A szövegcentrikus líra háttérbe szorulásának elsődleges korszakhatárát véleményem szerint Bob Dylan 2017-es (a literátor értelmiséget világszerte megdöbbenítő) irodalmi Nobel-díja jelöli ki, illetve szimbolizálja. A Svéd Akadémia zsűrijének a döntés bejelentésekor közzétett hivatalos indoklása szerint a díj történetében elsőként – és mindeddig egyetlenként – zenészként díjazott Dylan „új költői kifejezésekkel gazdagította az amerikai dalkincset”.

A líra korszakváltását jelölő, irodalomtörténeti jelentőségű momentum az írásbeliség, illetve az írástudás széles körű elterjedését megelőző középkori és kora újkor korszakokból ismert sajátosságok meghatározta világba repíti vissza a költészetet, amikor még a dal, dallam, (dal)szöveg hármasa határozta meg a viszonylagosan széles rétegekhez elérő lírikus irodalom fősodratát. Többek között e korszakok elfeledett művészeti tradícióinak újrafelfedezését hirdette a beatmozgalom és a részben abból kisarjadó hippy ellenkultúra (is). A társadalom kitaszítottjainak látásmódját a magasirodalom szintjére emelő, művészetükkel számottevő rétegeket vonzó híres beatnemzedék tagjai (Jack Kerouac, Allen Ginsberg, Willam S. Burroughs, Gary Snyder és Charles Bukowski) fémjelizte – a szürrealista hagyományból is táplálkozó – újító irányzat a költészetben belül teremtette meg az élőbeszédhez hasonló, projektívnek is nevezett szabad vagy nyílt versformát.

E verselési forma kifejezőmódja egyaránt kedvezett a közéleti líra (pol-beat) elemeinek felvállalásához és a népi motívumok (folk-beat) alkalmazásához. A napjainkban tapasztalt korszakváltás előzményeként több évszázados szünetet követően váratlanul ekkortájt kezd ismét összekapcsolódni a dal és a vers a popfesztiválok és happeningek keretei között. Az évszázadok hosszú során keresztül meghatározónak minősülő költészeti technikákat negligáló (viszont az azt megelőző középkori angol népballadák tradícióját büszkén felvállaló), nyílt formában megvalósított verselés alkalmazásának központi jelentősége megmutatkozik a korabeli jelmondatból is, amelynek (eredetileg Charles Olsonhoz köthető) megállapítása szerint „a forma sohasem más, mint a tartalom meghosszabbítása”. Dylan Nobel-díja mindebből fakadóan könnyűszerrel definiálható a beatnemzedék versformai individualizációs törekvésének a kortárs líra piedesztáljára emelésével.

Az esszé fő témája szempontjából primer jelentőségű a beatnemzedék révén a 20. század utolsó harmadában felvállalt és újjáalakított, tudatosan a modern kor költészeti megkötöttségei ellenében definiált líra fentebb részletezett mibenléte, ugyanis a digitalizációs korszak befogadói igényeihez idomuló, így annak legutóbbi másfél-két évtizedében hirtelen jelentős népszerűsége szertevő slam poetry előképeként tekinthetünk az irányzatra.

A digitális újnómád korszak keretében spontán mód világszerte feltámadt lírai tendenciák széles körben rezonálnak a villámgyors technikai fejlődés folytán állandóan változó befogadói igényekre, ennek betudhatóan a slam poetry a beatnemzedék költészete óta nem látott népszerűsége szertevő. A beatmozgalom fénykorában újjáalkotott lírai hagyomány bázisán (is) építkező, azonban gyökeresen új(szerű) – mégis számos, régmúlta visszatekintő népköltészeti és műköltészeti tradícióból táplálkozó – interakció-sokaságon alapuló, multimédiás műfaj a marginalizálódó lírát észrevétlenül visszahelyezte a (minőségi populáris) irodalom centrumába hazánkban éppúgy, miként a fejlett világ egészén.

III. A SLAM POETRY FOGALMA ÉS KULTURÁLIS GYÖKÉRZETE

Vajon honnan ered, miféle táptalajból sarjad ki e heterogén összetételű műfaj, milyen irányokból építkezik a líra szempontjából immár évtizedek óta elérhetetlennek bizonyuló fiatal korosztályokat a 21. századi kortárs költészet világába sikerrel integráló, látszólag a semmiből kialakuló költészeti-előadó-művészeti irányzat? A slam poetry legalább annyira a globális popkultúraipar terméke, mint a popkulturális-szórakoztatóipari fősodor ellenkulturális irányultságú tagadása, amely sajátosság tovább növeli a körülötte kibontakozó definíciós hiátusokat.

A slam poetry egy minden ízében „régí-új” műfaj, amelynek hagyományvilága meglepő módon egészen a renga elnevezésű japán kooperatív (vagy más néven együttműködő) költészetig vezethető vissza. A renga máig ható sajátossága a több szerző jegyezte lírikus művek közösségi alkotásában ragadható meg. A középkori Japán irodalmi ékkövének számító műfaj legjelentősebb képviselője egy (az angolszász beatmozgalom során újra felfedezett) buddhista pap volt (Sógi, aki 1421–1502 között élt). A keleti filozófiák (mindenekelőtt a zen-buddhizmus tanítása) iránt szokatlan nyitottságot tanúsító beatmozgalom fókuszába minden jel szerint a metafizikai tanokon túlmenően bekerült az ázsiai irodalmi örökség is. A több szerző által alkotott, a magas műveltségű japán rétegek körében évszázadokon át közkedveltségnek örvendő renga visszatérő motívumokból építkező (mint például a virág vagy a hold), akár száz egybefüggő versszakot is magába foglaló lírai alkotás. Az érett középkor folyamán a szélesebb néprétegek számára is hozzáférhetővé vált a renga (ekkor már kaszen néven), amely változás révén a köznapi nyelvezet, a komikus stílus, valamint a rövidebb (általában 36 versszakból álló) terjedelem kezdte jellemezni a lírai műfajt. A renga legrégebbi változata egyébként a 13. századból fennmaradt száz versszakos hyakuin volt, míg a leghosszabb (senku elnevezésű) változata ezer versszakból tevődik össze. A legrövidebb (shisan nevű) renga mindössze tucatnyi versszakból áll és az 1970-es évekből származik, míg a legújabb fennmaradt megjelenési formája a műfajnak a 2005-ből származó, 22 versszakos triparshva. A rengát leginkább azon jellegzetessége rokonítja a slam poetryvel, hogy mindig gyűlések részeként hangzott el. A slam poetry tömörsége is fellelhető e hagyományban, mégpedig az általában hét szótagszámú üdvözlő versként funkcionáló hokku (a renga első versszaka) formájában.

A slam poetry további – hozzávetőlegesen a fenti japán hagyománnyal egyidős – tradíciója Európából származik. A lovagi költészettel szorosan összefonódó középkori egyszólamú világi zene, illetve annak alkotói és képviselői (a francia trubadúrok és a német minnesangerek) tekinthetők a korszakalkotó lírikus irányzat európai előképének. A minnesangerek (1200–1500 között működve) egy személyben voltak dalszerzők, énekesek, költők (habár a lovagtársadalmi elvárásokból kifolyólag többnyire minstrel megnevezésű lantos kísérekkel léptek fel). A műfaj Európában (csakúgy, mint az öreg kontinensről távol eső Kelet-Ázsiában) idővel az alacsonyabb társadalmi státusú polgári rétegek körében is elterjedt. Ekkortól válik egyszemélyessé (azaz kísérek nélkülivé) a műfaj, mert a népi származású előadók önmagukat kísérték, valamint annak gúnyos hangvétele és társadalmi-kritikai tematikája is ekkortól datálható. Különös módon még napjaink versengő slam poetry rendezvényeihez hasonlítható események is jellemezték a trubadúrköltészetet, ugyanis közös szervezetet

(céhet) alapítva rendszeresen rendeztek előadó-művészeti eseményeket, illetőleg verselőverse-nyeket.

A provanszál eredetű francia trubadúrlíra, amelynek számottevő hatása volt a fentebb említett (német nyelvterületen meghonosodott) minnesänger-művészetre, elnevezésében is őrzi a költői tevékenység gyakorlását, amely megnevezés eredete a (ki)találni – trobar – ige. Ennek ellenére a trubadúrlíra súlypontja még egyértelműen a dal volt (a költészetnek ekkor még szekunder szerep jutott). E kettősségből (mármint a vers és a dal együttes, habár nem egyenértékű jelentőségéből) adódó műfaji heterogenitás, valamint determináltság-hiány szintén rokonítja napjaink slam poetry mozgalmával e középkori alkotói formát.

A legrégebbi múltra visszatekintő költészeti tradíció, amely a 21. századi lírai forradalom alapvető hagyományelemeként határozható meg (jelentős részben a volt gyarmatokról Nyugat-Európába érkező bevándorló közösségek hatása révén) a nyugat-afrikai eredetű jeli (más néven griot) tradíció. A főként az egykor vezető afrikai hatalmi pozíciókat uraló (azonban mára teljességgel a feledés homályába vesző) Mande Birodalom területéhez tartozó nyugat-afrikai énekmondók Mali, Elefántcsontpart, Szenegál, Burkina Faso, Guinea, Mauritánia, Gambia egészének, valamint Niger és Kongó egy részének a gyarmatosítást megelőző történelmi korszakok törzsi-birodalmi gyökérzetű organikus hagyományába ágyazódó, máig ható kulturális együvé tartozását jelenítik meg.

A beatkorszakban és '68 során alapjaiban megújuló nyugati líra számára a zenei, előadó-művészeti kortárs hatásokkal való állandó interakció lehetőségét a nyolcvanas évek nagyvárosi szegregátumaiban nagy népszerűségnek örvendő zenei szubkultúrák kisugárzó hatása biztosította. A kezdetben a munkanélküliségtől kiemelten sújtott, szociálisan hátrányos helyzetű, színes bőrű közösségek kirekesztettség alapú identitásán építkező rap, illetve annak előzményei (funk, soul) jelentős funkcionális hatással bír napjaink középosztályi slammer közösségeire csakúgy, mint a relatíve magasabb státusú nagyvárosi befogadói közeg tagjaira. A rap teremtette meg elsőként a kortárs szubkulturális stílusirányzatok sorában a vers és a zene társadalomkritikai célzatú egységét. Ezen művészeti innováció – főként a kilencvenes években elért – magas szintű globális elfogadottságára egy nemzedékkel később a digitalizáció technológiai újításainak előnyeit élvező slam poetry hangsúlyosan építhetett.

E fentebb (a területi korlátokhoz mérten) részletekbe menően bemutatott előadó-művészeti-költészeti hagyományelemek a multikulturális és multietnikus európai és észak-amerikai nagyvárosi művészeti szubkultúra-mozaikok integrációját eredményezték a nyolcvanas évektől kezdődően, amelynek révén gyökeresen új „slammer identitás” formálódott a fiatal nagyvárosi művészeti szcena költészeti fókuszú szegmentumaiban. A formálódó irányzat a slammer fellépések, nemzeti és nemzetközi versenyek hálózata révén egymással állandó interakcióban lévő slammer közösségek bázisán meglehetősen hangsúlyosan volt képes reprezentálni a korábban bemutatott – évszázadokra elfeledettnek vélt – lírai tradíciókat. Természetesen a vágánsköltészet Villon-féle argó nyelvezetéhez hasonló (a mélytársadalmi „tolvajnyelvet” és életérzést ikonikusan reprezentáló) beatköltészet nagy generációja révén kifejlődő integratív lírai hatásmechanizmusok nélkül a rap sem válhatott volna soha elfogadottá a középosztályi kultúrafogasztói közegekben.

A rap mellett a 21. századi líra forradalma kapcsán megemlítendő még a slam poetry mozgalomra számottevő hatást kifejtő kortárs zenei identitásmozaikok sorában – annak kiemelkedő jelentősége okán – a hip-hop, amely irányzat gyökerei szintén a nyugat-afrikai térségig nyúlnak vissza, illetve az afroamerikai rabszolgaközösségeig. A Bronxban már a húszas évek végén megjelenő, de csak a nyolcvanas évekre dominánssá váló irányzat a rapzenéhez hasonló középosztályi elfogadottságra tett szert a kilencvenes évek folyamán.

A fenti kulturális elemekből táplálkozó, azok társadalmi hatásmechanizmusainak több évtizedes eredményeire ráépülő slam poetry közvetlen előzményének a Spoken Word irányzat tekinthető, amelynek keretei között valósult meg elsőként a zene, tánc, színház és a költészet (részben azok korábbi éles elkülönültségének szükségességét tagadó) tudatos, performansz jellegű integrálása. A nem szövegcentrikus művészeti ágak hatása a költészetre ekkor válik átütő erejűvé. A sok kritikus által egyenesen a művészet halálának titulált slam poetry napjaink kulturális igényeire azért tud sikerrel reflektálni, mert a kommunikációs-digitalizációs forradalom sajátosságaiból fakadó új tömörítési elvárások, illetve területi korlátok elfogadásán alapszik.

IV. A 21. SZÁZADI GLOBÁLIS LÍRAI FORRADALOM ÉS HAZAI VETÜLETEI

Az avantgárd, a dadaizmus és a beatlira jegyeit egyidejűleg magán viselő slam poetry egy legfeljebb három perc alatt előadható, gyakorta rögtönzött elemekkel tarkított, de minden esetben előre elkészített lírai előadás, amelybe a szerző által előadott mű elé legfeljebb egy rövid (többnyire 15 másodperces) szerzői bemutatkozás fűzhető. A közösségi felületeken és a videomegosztó platformokon szocializálódott (a digitális korszak egymást követő X-, Y- és Z-generációjának valamelyikéhez tartozó) globális kultúrafogyasztók figyelme legfeljebb ilyen rövid időtávra ragadható meg, és még akkor is csak többnyire verbális, vizuális ingerek révén. A költészet – mint oly sokáig a kultúrtörténet során – ismét az előadó-művészettel párosulva fejti ki művészeti hatását, ezzel egyidejűleg a nyomtatott szövegek jelentősége a kulturális befogadás szempontjából marginalizálódik.

A lehető legegyszerűbben fogalmazva a slam poetry a nyolcvanas években megjelenő – kötetlen stílusú – Spoken Word előadói műfaj versengő formája, amit a rapzenével rokonít az aktuális témaorientáció és az „utcai nyelvezet” alkalmazása. A modern kor lírai hagyományaival zsigerileg szemben álló slam poetry elveti a „művészet a művészetért” fajta öncélú alkotói alapvetést. A hallgatóságával közvetlen interakcióba lépő slammer (a műfaj előadó-művészeti gyökereihez hasonlóan) hatni akar hallgatóságára, tudatosan felvállalt előadói-alkotói szerepe folytán vagy megneveteti, vagy elgondolkoztatja közönségét, netán pusztán csak szórakoztatja azt, esetleg érveivel egyenesen megváltoztatja korábbi gondolkodásmódját, miközben a közeg figyelmének megszerzéséért folyamatos versenyben áll a jelen lévő többi előadó-művész-szerzővel.

A pusztán versfelolvasás vagy a hagyományos író-olvasó találkozó nyújtotta keretekhez képest – éppen előadó-művészeti, kvázi-színházi jellege folytán – a nézői közeggel szorosabb interakcióra törekvő szerzői szerepfelfogási modell (kiegészülve az argó nyújtotta szabadszájúságban rejlő nyelvi erővel, valamint a műfaj tömörségéből adódó könnyebb befogadhatósággal) teszi egyedien 21. századivá a slam poetryt. A szerzői eszköztáron belül gyakorta alkalmazott (ön)írónia, humor, illetve az aktuális közéleti reflektálás fókuszra révén egy széles közeg csatornázható be a kortárs líra előadó-művészeti keretei közé, amelynek tagjai – leginkább az oktatási rendszer viszontagságai folytán – meglehetősen averzióval viszonyulnak az irodalomhoz, régóta eltávolodva a kortárs lírától (esetleg ahhoz még érintőleges kapcsolódási pontokkal sem rendelkezve éltek mindennapjaikat).

A slam poetry villámgyors terjedése nem pusztán a távoli észak-amerikai és nyugat-európai metropoliszok sajátja. Hazánkban immár csaknem másfél évtizede van jelen a fővárosban és a jelentősebb vidéki egyetemi központokban. A korábban elitista fókusszal bíró kortárs líra műfaji határait és (a szélesebb bázisú néprétegek irányába) annak hatókörét egyaránt tágító slammer mozgalom 2006 februárjában tartotta első hazai rendezvényét (Budapest Slam címmel). A kezdetben a szűkös elérési potenciállal bíró pesti underground szcéna részét képező irányzat 2008-ra Slam Poetry Budapest (SPB) néven már már intézményesült. A fogyasztói igényekhez igazodó gyors szervezeti fejlődés bázisán a 2009-ben tizenhét ország résztvevői által szervezett, berlini Első Európai Slam Napok alapító résztvevője is volt a hazai slammer közösség. A rendezvény keretében megtartott workshopok, performanszok és versenyek hazánkban is meghonosodtak. A folyamat keretében 2012-ben a létrejött fővárosi Slam Poetry Klub, amely intézmény máig a szervezeti bázisát is adja az elsőként 2012 őszén megrendezett Országos Slam Poetry Bajnokságnak. Utóbbi verseny nyertese 2012 óta képviseli hazánk slammer közösségét az irányzat (European Slampionship névre hallgató) „Európa-bajnokságán” is. Mindezzel párhuzamosan létrejöttek a klub vidéki fiálái is (többek között Szegeden, Pécsen, Debrecenben, Sopronban, Veszprémben, Kecskeméten, valamint számos felvidéki és erdélyi városban is).

Vagyis a slammer mozgalom a széles sávú mobil internet általánossá válása és az okostelefon elterjedése révén páratlan gyorsasággal idehaza is kitermelte a mára nagy közismertségnek örvendő alkotói közösségét (amelynek tagjai sorából egyéb szépirodalmi tevékenységének betudható ismertsége folytán kiemelkedik Kemény Zsófi). Terjedelmi korlátokból fakadóan jelen esszé keretében nincs mód művészetük sajátosságainak értékelésére, valamint alkotói pályájuk elemzésére.

Mindezek fényében kijelenthető: a kortárs magyar líra mindössze minimális megkésettiséggel lett szerves részese a napjainkban a szemünk láttára zajló 21. századi slammer forradalomnak, amely művészeti trend az elsöprő erejű digitalizációs hatások generálta irodalmi korszakváltás zászlóshajója.

•

A költészet jövője felett évtizedek óta lélekharangot kongató literátor közege a kortárs líra napjainkban kibontakozó, fentebb részletezett primer tendenciája ismeretében könnyen beláthatja: a líra temetésére készülődve a közeli jövőben nem lesz szüksége koporsóra, de még sírhely váltásával sem célszerű bízni. A költészet (az előadói művészeti ággal karöltve kialakított) új (ön)kifejezési formája révén (hosszas csipkerózsika-álmából éppen ébredve) reneszánszát éli. Saját egyedi hangjukat e mozgalom részeként könnyűszerrel megtalálhatják a kis nemzetek lírikus közegei éppúgy, mint a nagy nyelvterületek verselő művészközösségei.

A napjainkban a fiatalság körében elementáris erejű népszerűségnek örvendő (hatása vonatkozásában kizárólag a beatlíra korabeli hatóköréhez mérhető) slam poetry irányzat a létrejötte óta ugyan az amerikai (keleti parti) popkulturális szcénából eredeztethető globális költészeti és előadó-művészeti trendeket követ, mégsem veszélyezteti a résztvevőket a sokat emlegetett olvasztótégely, amelynek délibábja oly sokakra gyakorolt negatív hatást az elmúlt évszázad magyar irodalomtörténetének megsárgult lapjairól pontosan ismert módon. A slammer közösség az utca emberéhez szól köznap nyelvvel, közérthető módon, ami végre nem izolálja a kortárs lírát a magaskultúra elefántcsonttoronyába zárva a potenciális befogadók elől, védve annak vélelmezhetően magasztos értékeit. A korábban az iskolai irodalmi tananyag népszerűtlen világába száműzött vagy az elit irodalmi magaslatokra helyezett líra éppen napjainkban tör ki a hosszú évtizedek marginalitásának kalodájából.

Mindezt sokunk számára talán szokatlan formában valósítja meg. Azonban tényként leszögezhető: a globális kommunikációs megatrend közlési és befogadói feltételrendszeréhez briliáns virtuozitással idomuló slam poetry kortárs kulturális közegre gyakorolt elementáris erejű vérfrissítő hatása teljességgel felülír minden hazai és nemzetközi kritikát. A kezdetben a szóbeliség és a zenei hatásmechanizmusok együttesen alapuló költészeti formák évezredekkel korábbiak, mint az írásbeliség elterjedésének folyamata. Így a szövegcentrikus költészeti hagyomány megrendülése nem eredményezheti a líra felszámolását, pusztán a költészetnek a sajátos 21. századi befogadói igényekre szabott, villámgyorsan végbemenő korszakváltását segítheti elő.

A slam poetry a líra 21. századi sikerreceptje.

GERENCSÉR ANNA

A szép új világ üzenete

Hogyan újulhat meg az irodalom,
és mit jelent írónak lenni a 21. században?

„Az írói tevékenység – sors és hivatás.”

Szvetlana Alekszijejics

„Kezdd új utat, új mondatot, s a merészebbek szava lesz a törvény.”

Piramis: *Égni kell annak, aki gyújtani akar*

Hajlamosak vagyunk úgy beszélni az irodalomról, mint a természetes folyamatokról vagy a tőlünk időben távoli történelmi eseményekről: mintha olyasmi lenne, ami „magától” történik, tőlünk függetlenül, amire nincs befolyásunk, és ami lezajlik anélkül is, hogy beleártanánk magunkat. Valami majd csak lesz vele – mert olyan még nem volt a világon, hogy valami ne lett volna. Ez hatalmas tévedés: a szavak mindenkinek szabadon a rendelkezésére állnak, bárki, az utolsó koldustól a milliárdosig, a gyermektől az aggastyánig megváltoztathatja az irodalmat, meghatározhatja a következő

évtized vagy évszázad folyamán érvényesülő szabályokat és szokásokat. Az irodalom újra és újra megújul, néha lassú és megfontolt átalakulás során, néha egyetlen merész ötletet követően, villámcsapásszerűen – s minden korban, így ma is az írók feladata, hogy megújítsák: nemcsak az eddig elismert alkotóké vagy a tanult irodalmároké, hanem mindenkié, aki ír, írni akar, vagy valaha írhat, így a tiéd is. Ha érdekel az irodalom és jövője, ez az esszé neked szól.

Mikor feltesszük a kérdést, hogyan tud megújulni az irodalom a modern korban, gyakran elfelejtjük, hogy már a pusztá felvetés is feltételez egy előző kérdést: miért kell megújulnia az irodalomnak?

Egy kor irodalma – mind stílusában és kifejezőeszközeiben, mind kedvelt témáiban – mindig az adott kort tükrözi. Ha megvizsgáljuk, miről írtak és miről olvastak az emberek, milyen történetek voltak népszerűek, és melyeket tiltottak be, pontosabb képet kapunk az akkori életről és gondolkodásmódról, mint akárhány történelmi előadásból vagy nagy felfedezésből. Az irodalomban megtaláljuk az uralkodó világnézetet és a lázadó gondolatokat, amelyek már a következő kor alapelveinek csíráját hordozzák magukban; az irodalomból megismerhetjük, hogyan tekintettek a múltra, és mit véltek tudni a jövőről. Az irodalom tovább él, mint akár a leghatalmasabb birodalom – és mindig, mindig tükör, amelyben az adott kor visszfényét láthatjuk.

Az irodalomnak tehát nem *kell* megújulnia, legalábbis nem abban az értelemben, ahogy történelmi szükségszerűségekről vagy akár fizikai törvényekről szoktunk beszélni – ha azonban az irodalom leragad az előző kor stílusánál és témáinál, azzal tisztán mutatja, hogy az írók és költők behunyták szemüket, hogy ne lássák a változásokat, és befogták a fülüket, hogy kívül rekesszék az új idők új dalait. *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis*, s ha az irodalom ezt figyelmen kívül hagyja, csupán egy régebbi kor s a dicső elődök írásainak satnya utánezata lesz, míg a tükör szerepét átveszi valami más: népdalok, gúnyversek vagy ponyvaregények, amelyeket az adott kor irodalmárai talmi vacaknak, a közízlésnek hízelgő szemétnak bélyegeznek, vagy akár egy teljesen más műfaj, más művészeti ágazat.

Könnyű azonban haladásról prédikálni, de nem olyan egyszerű megtalálni a megfelelő irányba vezető utat. Nem szabad elfelejteni, hogy a mozgás nem egyenlő a haladással: ha meg akarjuk újítani az irodalmat, nem elég megváltoztatni, de meg kell találni, pontosan minek kell változnia, s mivé váljon. E szempontból pedig a kortárs irodalom olyan nehéz helyzetbe csöppent, amelyhez fogható eddig még sosem állt elő.

A művészet – nemcsak az irodalom, de a festészet, a szobrászat, a zene és minden más – számára az utóbbi két-három évtized olyan válságot teremtett, amely előtt példátlan volta és expressz sebessége miatt mindenki tehetetlenül áll. A változás ugyanis, amellyel jelenleg szembe kell néznünk, nemcsak annyiban nyilvánul meg, hogy egyes stílusok, műfajok vagy témák kimentek a divatból, s új műfajokat kell teremteni, új témákat kell felfedezni – most az irodalom és a művészet mint olyan veszíti el szerepét és jelentőségét, miközben a multimédia által nyújtott, illékony és semmitmondó „tartalmak” veszik át a helyüket. De nemcsak az irodalmat érinti érzékenyen az utóbbi évtizedek technológiai robbanása, hanem az embert magát is: generációk veszítik el a kapcsolatukat, a közös alapot az utódaikkal, mert azok már teljesen más világban élnek, mint ők, gyakran már a huszonevesek is idegennek érzik magukat a környezetben, amely már az ő gyerekkoruk óta is hatalmasat változott, és emberek milliói válnak telefon- és számítógépfüggőkké, s pazarolják el értékes éveiket a képernyők előtt. Pessimistább pillanatokban akár úgy is tűnhet, hogy a disztópikus sci-fik sötét napjai következnek, mikor az ember fokozatosan elveszít minden kapcsolatot az embertársával, s az élet minden területét meghódítja a technika. A Nagy Testvér mindent lát és irányít, s már ügynökökre és irodákra sincs szüksége, csak jól elhelyezett reklámokra és divatos telefonos applikációkra.

E folyamat mellékhatásaként a művészet egyre inkább háttérbe szorul, nemcsak azért, mert a jelenkor átlagembere műveletlen, akár funkcionális analfabéta, hanem azért is, mert igénytelen: míg a művészet céljai között minden korban ott szerepelt az időt álló érték megteremtése, a liberális fogyasztói társadalom az értékeket relatívnak tekinti, az időtállóságot és a hagyományt pedig maradiságnak és rugalmatlanságnak. Különösen az európai kultúrkörben terjed rohamosan az a jelenség, hogy átértelmezik vagy lerombolják a hagyományos értékeket, s az *új* és a *más* fogalmát teszik értéké; ezek azonban csupán külsőségek, amelyek a régivel és a megszokottal való szembenállást fejezik ki, de önmagukban nem képeznek elégséges alapot sem más értékek meghatározásához, sem egy

stabil világgép vagy előremutató gondolkodásmód kifejlesztéséhez. Oly korban élünk, amelynek alapvető jellemzője a rombolás, anélkül, hogy az összetört rendszer helyett bárki újat építene.

A megújulni vágyó irodalomnak tehát kettős kihívással kell megküzdenie: nemcsak a világ sebes változásához illeszkedő kifejezőeszközöket és témákat kell megtalálnia, de egyben meg kell küzdenie az emberek egyre csökkenő s egyre megosztottabb figyelméért – azaz a potenciális olvasókért – a tévékkel, számítógépekkel és okostelefonokkal. S mindezek mellett, bár ez nem a mi korunk sajátja, hanem a művészet időtlen feladata, az irodalomnak hozzá kellene adnia valamit a világhoz, jobbá, szebbé, többé kellene tennie az ember életét.

A figyelemfelkeltés problémája nem csak az irodalmat érinti: az ország összes oktatási intézményében problémát jelent, hogy a tanulóknak, akik a képernyők előtt nőnek fel, sokkal nehezebb a tananyagra irányítani a figyelmét, ha pedig sikerült, a figyelem sokkal kevesebb ideig tart. De mit tehet az irodalom, hogy az emberekre mindennap rázúduló hatalmas mennyiségű információ között ne vesszen el egy jó regényrészlet vagy lélekhez szóló vers?

Gyakori válasz erre, hogy az irodalomnak fel kell adnia a hagyományos formátumokat. Sokan úgy vélik, a papír alapú könyvek napja leáldozott, s a piacon már csak az e-book vagy a telefonon és más hasonló eszközön olvasható könyvek számára van hely, ezzel azonban vitába szállnék. Az olvasás ugyanis nemcsak az információ átadásáról szól, hanem a meditáció egy formáját kínálja fel, s akinek öröme telik abban, hogy a kezében tartson egy könyvet, érezze a papír és a festék illatát, hallja a zizegést lapozáskor, annak hiányozni fog a könyv akkor is, ha ugyanazt a történetet a képernyőn is elolvashatja. Az elektronikus terjesztés nem a nyomtatott könyvek *helyett*, hanem *mellett* ideális: anyagot és energiát spórolhatunk azzal, hogy nem nyomtatunk ki mindent, illetve áthidalhatjuk a gyártás és a szállítás, az import és export problémáit is. Az elektronika elsőrendű eszköz arra, hogy jóval szélesebb körben hozzáférhetővé tegyünk egyes könyveket, de nem mozdítja elő azt, hogy az emberek érdeklődjenek az irodalom iránt, hogy megszeressék az olvasást, sőt, még csak ugyanazt a hangulatot sem nyújthatja. Arról nem is beszélve, hogy vízbe ejtve az elektronikus eszközök ugyanúgy eláznak, egy igazi könyv viszont sosem fog lemerülni, nem romlik el benne egy mikrochip, nem törik be a képernyője.

A másik leggyakoribb válasz már nem a formára, hanem a tartalomra vonatkozik: eszerint az irodalomnak fel kellene ismernie, hogy az írott szó önmagában már nem elég érdekes, és a művészet más területeivel összefonódva kellene új alkotásokat létrehozni, képekkel vagy akár mozgóképekkel tarkítva a szöveget. Ezt az elvárást a legjobb esetben is ambivalensnek nevezném: egyrészt számtalan nagyszerű lehetőség rejlik benne, amelyből új műfajok, akár új művészeti ágak születnének, másrészt azonban, ha kizárólag ezt az utat követnénk, az minden valószínűség szerint az irodalom végét jelentené.

Az irodalom határterületein mozgó, más művészeti ágakkal összefonódó műfajok már korábban is megjelentek: ott van például a képregény, amely gyakran az irodalom és a grafika területén mozgó művészek közös alkotása, vagy a színdarab, amelyet írója rendszerint színpadi előadásra szán, annak híján azonban olvasmányának is kitűnő. Az irodalom és a képzőművészet vagy az előadóművészet frigye általában gyümölcsöző, ha azonban ezen alkotásokra nem új műfajként vagy határterületként tekintünk, hanem az irodalom egészét kívánjuk ilyen irányba terelni, az irodalom elsikkad, s a végén csupán mellékes eszköz lesz egy más jellegű műalkotás megvalósítása során. Az irodalom, ahogy etimológiájából is kitűnik, az írás művészete – ha bármi mássá próbáljuk alakítani, elveszíti azt a lényegét, esszenciáját, amely megkülönbözteti a művészet más megnyilvánulásaitól.

Az irodalomnak tehát saját keretein belül kell megújulnia, modern irodalomként, nem pedig a szép új világ vadonatúj, a felismerhetetlenségig korszerűsített művészeti ágaként. Ennek módszerre pedig csakis az irodalmi alkotások tartalmának s az irodalmi nyelvnek a megújítása lehet.

Első lépésként fel kell hagyni azzal, hogy az irodalmi nyelvet zárt rendszerként kezeljük. A nyelv szerves, eleven, állandóan változó jelenség, nem pedig kőbe vésett, megingathatatlan törvény: el kell fogadni, hogy az irodalom nyelve a köznyelvvél azonos sebességgel változik. Ahogy a köznyelvben is megjelennek az idegen eredetű szavak és a szleng, ahogy a régi kifejezések új jelentést kapnak, úgy az irodalmi nyelvnek is követnie kell a változásokat. Az irodalom nyelvének nyitottnak kell lennie, rugalmasnak és játékosnak – méghozzá kétfelé is nyitottnak, az író és az olvasó irányába is.

Az olvasó felé történő nyitottságon azt értem, hogy az irodalom hajlandó alkalmazkodni az olvasók igényeihez, figyelembe veszi nemcsak azt, hogy mit akarnak írni az emberek, hanem azt is, milyen szöveget érdemes és jó olvasni. A legtöbb olvasó, mikor a kezébe vesz egy könyvet, nem fogalmaz meg tudatosan elvárásokat a nyelvezettel kapcsolatban, tudat alatt azonban pontosan tisztában van vele, mit vár el a könyvtől: a témához és a műfajhoz illő kifejezéseket. Ha egy regény a 21. században játszódik, az olvasó 21. századi szókincsre fog számítani, ha pedig egy történelmi regényről van szó, a 16. századi eseménysor leírásánál ostobán hatnak a jellemzően modern kifejezések. A 14. században senki nem mondta, hogy „leesett a tantusz”, mert a telefon és a tantusz még árnyék sem volt a jövő homályában; ugyanígy a kétezres évek elejének egy városában senki sem vág át a dűlőn vagy a szérűn, legfeljebb a fűvön, a dombon, a pázsiton, a téren vagy az udvaron. Az irodalom stílusának igazodnia kell a tárgyának helyéhez és idejéhez: például aki a hetvenes években spiné volt, az a kilencvenesekben bige, a kétezresekben pedig már csaj, és ami a kilencvenes években sirály volt és menő, azt manapság mindenki nagyon adja. Félre kell tenni azt a koncepciót, hogy a köznyelv egy része nem része az irodalmi nyelvnek: az irodalmi nyelv ugyanis magába foglalja a köznyelv egészét – beleértve a káromkodásokat és a szaknyelveket is: mindent! –, és túl is terjeszkedik rajta. Az irodalomban nem létezhet nyomdafestéket nem tűrő kifejezés, s az irodalom nem lehet mesterkéltné, szégyenlős vagy álszent. El kell foganunk, hogy az a nyelv, amelyen történeteket mesélünk el, mindig a saját korunk nyelve, nem pedig az irodalom más korszakban élt nagyjaié, bármekkora tisztelet övezze is őket. Olyan szöveget kell az olvasó kezébe adni, amely József Attila szavaival élve igaz, nem csak valódi – s az irodalom csak akkor lesz igaz, ha nem riad vissza semmitől, ha mer kísérletezni és változtatni, és ha a végletekig rugalmas.

Az igazság nélkülözhetetlen feltétele az őszinteség is. Manapság, amikor egy történet, egy mondat vagy akár egy szó egy nap alatt végigfuthat az egész Földön, s az információ fegyver, munkaeszköz és ingyencirkusz a nép épülésére, nagy lehet a nyomás az alkotón, hogy engedjen a valós vagy vélt elvárásoknak, és a többség véleményéhez igazítsa a mondandóját. Az írásokat alapvetően olvasásra szánják, s így minden íróban felmerül a kérdés, mit vár tőle az olvasóközönség nemcsak stilisztika vagy nyelvezet, hanem tartalom szempontjából is. Ez még nem is baj, a kérdésnek azonban úgy kell hangoznia: „mit akarnak olvasni az emberek?”, s nem úgy: „mit akarnak hallani az emberek?” Mert az utóbbi kérdésre az a válasz: azt, hogy nekik van igazuk, az ő világképük és gondolkodásmódjuk a helyes és a követendő. Az emberi természet nem túl dicséretes, de határozottan állandó vonása ez. Ha azonban olvasásról van szó, a válasz egészen más: jó történeteket. S hogy mitől lesz egy történet jó? Nem attól, hogy az olvasó véleményét fogalmazza meg kicsit ékeesebben, mert ha ez a célja, csupán szellemi maszturbációvá silányítja az olvasás élményét. Egy jó könyv megragadja, magába szívja az olvasót, megrázza, gyönyörködteti, felkavarja, megríkatja, felhőborítja vagy meghatja – attól függ, milyen műfajról, milyen történetről van szó. A lényeg a hatás: a rossz könyvek nem azok, amelyeket az olvasó magából kikelve szidalmaz, vagy hosszasan vitatkozik róla valakivel, hanem az, amit unottan tesz le, s hamarosan el is felejt. Nem a többségi véleményt kell visszatükrözni, hanem azt kell megírni, amit az író igaznak érez – ennek híján az olvasó szemében is hiteltelennek és mesterkéltné fog tűnni az írás. Ha tehát írsz, légy mindig büszke arra, aki vagy, arra, amit érzel, arra, amit az írásaidban meg akarsz osztani a világgal!

Az író felé való nyitottság azt jelenti, hogy az irodalom nem szab határokat a művész alkotó szellemének, nem véges eszközkészlettel dolgozik, s nem akar minden alkotást bepréselni a klasszikus műfajok skatulyáiba. Lehetőséget kell nyitni arra, hogy formabontó alkotások szülessenek, hogy minden író megteremthesse a saját nyelvét és műfaját, hogy az irodalom fogalma ne bilincset, hanem szárnyat jelentsen számára. Ez jelenti a választ ugyanis arra, hogyan újulhat meg a modern irodalom: teret kell nyitni a kísérletekre, a nyelvi játékokra és a nyelv újraalkotására.

Ez nem egy második nyelvújítást jelent, hanem a nyelv egyes rétegeinek összedolgozását, az egyéni jelentések közös jelentéssé tételének lehetőségét. A nyelv ugyanis nemcsak a kommunikáció közös terepe, de egyben az az eszköz, amellyel meghatározzuk személyes valóságunkat. Mit írunk le, hogy írjuk le, mit minek nevezünk? A válasz mindenkinél más, mert mind kialakítjuk a saját nyelvünket, a saját szófordulatainkat. Egyesek nyelve sűrű és egyszerű, másoké színes és bonyolult, de bármilyen is legyen, hozzáad valamit a közös nyelvhez, túllép a közmegegyezésen, amely megszabja a szavak szűkebb jelentését.

Hazi íróink közül Tandori Dezső volt az, aki páratlan képességgel emelte be az irodalomba saját szókincsét, mint például *Miért élnél örökké?* című regényében a „koalazac” és a „kocsmatörpelék” gyöngyszemeit, s már kötetei címében is előszeretettel alkotott új szavakat és szójátékokat, mint a *Jaj-kiállítás*, az *Aforiz-dió*, *aforiz-mák*, a *Zabkeselyű* vagy a *Csodakedd*, *rémszerda*. De nemcsak az egyes személyeknek, hanem a családoknak, házaspároknak, testvéreknek és közeli barátoknak is megvan a saját nyelve, amely kötelék az összetartozók között, s egyben elválasztja őket mindenki mástól. Ezt ragadja meg tökéletesen Stephen King *Lisey története* című regényében, ahol az olvasó a történettel párhuzamosan végigkísérheti azt is, ahogy a két főszereplő, Scott és Lisey családjának a nyelvéből s közös tapasztalataikból végül megszületik kettejük saját nyelve: Scott rémisztő, ámde csodálatos világa a Paragony, itt található a szavak tava és a Mesefa, és itt rejt el Scott egy „dincset” Lisey számára, amivel megmenekülhet egy igazán „elmaszott” helyzetből. (Az eredetiben ugyan-ezek: *Boo’ya Moon*, *the myth pool*, *the Story Tree*, *bool* és *smucked*. Nemcsak az írók dolgozhatnak egy nyelv megújításán: a fordítóknak is jelentős szerep jut, amely a miénkhez hasonló, relatíve kevesek által beszélt nyelvnél különösen fontos.) Ha szabad egy személyes és kevésbé komoly példával élnem: nagymamának is volt egy sor hasonló szava, például benzintyúknak hívta a benzinkutat, és „kezet mosni” helyett azt mondta, „mezet kosni”. Igaz, csak addig, amíg egyszer meg nem próbáltuk hasonlóan kiforgatni a „fogat mosni” kifejezést is...

Az irodalomnak mindig lehetőséget kell adnia a nyelvi játékokra. Ez a magyar irodalomra különösen igaz: mert mindenki feltételezi, hogy a szarvas nem kritikán aluli nehézfémet jelent, és a haladásnál semmilyen hal nem cserél gazdát – de mi van, ha mégis? Mi van, ha túllépünk a szokványos kifejezések rendszerén, és új szavakat alkotunk vagy átértelmezzük a régieket? A magyar nyelv rugalmasságára kiváló példa a Verebes István által írt *Ünnepi beszéd* (különösen Kern András előadásában páratlan), amely jórészt nem létező szavakból konstruál értelmesnek ható szöveget: „Meggyőződésem, hogy e mostani bélgamáción nyilvánosan is elpotálhatjuk, hogy noha a vronyás idén szilanyásként jött, a gárzaki mégis elegendően telmekós, és már herfel a dumóef.” Vagy ott van Kemény Zsófi, az ifjabb költőnemzedék közéleti vitákba is belekóstoltagó tagja, aki *Minden valami* című versében az összetett szavak szétszedésével játszik: „A mell bőség. A szépség ideál. A divat diktátor. A gyerek betegség, de a gyermek áldás.” És ha az a kérdés, hogy egy új stílus vagy műfaj segíthet-e fenntartani vagy feltámasztani az irodalom iránti érdeklődést, máris megvan a válasz: a Kemény Zsófi és hozzá hasonló fiatalok által előadott slam poetry ugyanis olyan rétegekhez is eljut, és olyan olvasókat, illetve hallgatóságot is bevonz az irodalom bűvkörébe, akik enélkül valószínűleg nem vennének könyvet a kezükbe. Az irodalom megújítása tehát nemcsak egy általános irányvonalat jelent: minden egyes szóra kiterjedhet.

Szavakból márpedig szinte végtelen sok van – az író megválogathatja őket jelentés és hangulat, korszak vagy elterjedés alapján, s a szokatlan kombinációkkal vagy különleges rendszerekkel élve is korszakalkotó művet hozhat létre. Nem kimondottan nyelvi játéknak, inkább a nyelv minden árnyalata lefestésének nevezném az olyan kreatív írást, amelyre James Joyce főműve, az *Ulysses* vagy a Daniel Keyes tollából származó *Virágot Algernonnak* a legjobb példa. Egyetlen könyvön belül is végig lehet futni a hely és idő szerint eltérő stílusokon és kifejezéseken, vagy éppen a szellemileg erősen elmaradott, hiányos, minimális nyelvi kifejezőeszközöktől a legkifinomultabb, elegáns megfogalmazásig terjedő széles skálán, s az eredmény magáért beszél.

A konkrét kifejezéseken túl műfaj terén is törekedni kell a nyitottságra: mind a műfajok keverése, mind egy új műfaj megteremtése érdekes lehetőségeket rejt magában. A kortárs irodalomban például egyre gyakrabban alkalmazott eszköz, hogy egy regény több, különböző műfajú részletből áll össze: Minette Walters és Cara Hunter is írt a sikerlistákra bejutó olyan krimi, ahol az elbeszélést levelek, újságcikkek, naplórészletek és internetes kommentek színesítik. Szintén egyre elterjedtebb, hogy a történetet nem egyetlen főszereplő, hanem több mesélő szemszögéből olvashatjuk, akár első, akár harmadik személyben: s hogy ez az eszköz újabban mennyire elterjedt, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy olyan gyökeresen más stílusban alkotó írók is alkalmazzák, mint Jonathan Stroud, Mario Vargas Llosa, Joanne Harris vagy Takami Koushun. Még gyakoribb – s mára már olyan elterjedt, hogy példákra semmi szükség –, hogy egy történet nem folyamatosan halad, hanem összeviszsa ugrál az időben, esetleg több, időben jelentősen eltérő történetszálat követünk párhuzamosan.

A történetyszerkesztés ezen technikáira számtalan példát lehet hozni nemcsak az utóbbi két évtized, de a múlt század irodalmából is, a hangsúly azonban nem a konkrét írókon vagy köteteken van, hanem a tendencián. Míg régen a regényeket rendszerint az egyik szereplő vagy az író maga mesélte, következetes egyes szám első vagy harmadik személyben, időben lineárisan – amelyet legfeljebb egy-egy visszaemlékezés szakított meg –, a modern irodalom kísérletezni kezdett azzal, hogy felbontsa ezt a stabil és egyszerű rendszert. Először megjelentek a fent leírt technikák, utána elterjedtek, végül pedig – azaz napjainkban – már láthatjuk a legszélsőségesebb kísérletek eredményét is. Stuart Turton könyve például, a méltán nagy sikert aratott *The 7 ½ Deaths of Evelyn Hardcastle* nyolc nap eseményeit beszéli el – ám a nyolc nap valójában egyetlen, újra és újra ismétlődő nap, amelynek reggelén a főhős mindig egy újabb személy testében ébred ugyanazzal a feladattal – hogy mentse meg Evelyn Hardcastle-t, akit aznap este meggyilkolnak –, s így nyolc személyből nyolc különböző stílusban meséli el a baljós nap eseménysorának végül szerves egésszé összeálló részleteit.

Ez a feldaraboltság általánosan jellemző a jelenkor irodalmára (s nemcsak arra: például Quentin Tarantino *Ponyvaregény* című filmjének sikere is mutatja, hogy e jelenség a művészet összes ágát érinti, nem korlátozódik az irodalomra). A klasszikusokkal szemben, ahol minden műnek szigorú formai feltételeknek kellett eleget tenni, mára egyre fogynak a formai megkötések. A szabad vers megjelenésével megkezdődött egy olyan folyamat, amely alapjaiban alakította át a lírához való hozzáállást: a ma születő versek jelentős része nem követ semmilyen klasszikus versmértéket, nem sorolható be semmilyen műnembe. A vers megszabadult a láncaitól, s ugyanez a változás figyelhető meg az irodalom minden területén: a hagyományos értékrend és a társadalom válságával párhuzamosan a hagyományos formák is szétötredeznek, ahogy az irodalom megpróbál hangot adni az érzésnek, ahogy a megszokott rendszerek szétesnek, s az emberek elveszítik a talajt a lábuk alól.

Ez azonban még mindig csak egy-egy technikai részlet; ha általános választ szeretnénk adni a kérdésre, hogyan újulhat meg a modern irodalom, vissza kell térnünk az esszé elején megfogalmazott állításhoz.

Az irodalom mindig annak a kornak a tükré, amelyben megszületett. A modern irodalom megújulásának célja tehát, hogy igazodjon a modern korhoz, magáévá tegye a modern gondolatokat, látásmódot és stílust; emellett azonban meg kell őriznie irodalom voltát, ami nem könnyű feladat. De milyen ez a modern kor, amelyet az irodalomnak tükröznie kell? A tömeggyártás és a fogyasztás kora, amely uniformizálja az egyént, de piedesztálra helyezi az egyéniséget. A féligazságok és a népámitás kora, amelyben elhalványul a különbség az erő és az erőszak, a szabadság és a szabaddosság, az igazság és a gaszág között. Olyan kor, amely megfosztja az embereket az illúzióiktól, a kapcsolataiktól, hitüktől és az álmaiktól; olyan kor, amelyben mindent lehet, s épp ezért már semmit sem érdemes; olyan kor, amelyben a világ túlsó fele csak egy kattintásra van, de a szomszéd szobában ülő ember már végtelen messze.

Nem szép kor – így hát a modern irodalom sem szépirodalom a szó hagyományos értelmében. Az biztos azonban, hogy érdekes kor – habár nem véletlen mondja az ősi kínai átok: „bár élnél érdekes időkből!” –, s így a modern irodalom is érdekes: groteszk, szürreális, szokatlan és formabontó. A modern ember nem ismeri a szégyent, így az irodalom is szégyentelen – a tilalmak varázsának újrafelfedezését kénytelenek vagyunk meghagyni a jövőbeli íróknak, ám lefesthetjük, milyen az élet, mikor az ember minden nemre azt mondja: de igen! A modern ember nem ismer tabukat és nem ismer határokat, így a modern irodalomnak is félre kell tennie ezeket a koncepciókat, és tabuk és határok nélkül írni – vagy éppen leírni a korlátok nélküli lét árnyoldalait. A modern irodalom fő témája lehet az állandó változás egyhangúsága, a sosem egyedül, de mindig magányosan töltött élet, a határok hiányából fakadó bizonytalanság. Nem, a modern irodalom nem szépirodalom: visszatükrözi a kor minden önzését, ostobaságát, mocskát és reménytelenségét, s így maga is öncélú és cinikus lesz – az igazi írók azonban, akik nemcsak a nyelvükkel, de a lelkükkel formálják a szavakat, ebben a zűrzavarban is képesek lesznek rendszert teremteni, ebben a homályban is meglelik a fényt. A modern irodalom legfőbb feladata, hogy rámutasson a modern kor problémáira, de ne bukjon el velük szemben; hogy lefesse az élet értelmetlenségét és az ember tehetetlenségét, közben mégis azt üzenje: jó élni és érdemes küzdeni. A modern irodalom küldetése, hogy beletörődő szarkazmussal, a pótolhatatlan veszteség fájdalmával vagy akár töretlen optimizmussal bemutassa,

milyen érzés úgy élni, hogy szemmel kísérhetjük, amint a régi világ napról napra egyre gyorsabban enyészik el, a káoszról pedig lassan kiemelkedik egy új és egyelőre még ismeretlen rendszer.

Röviden összefoglalva az alábbiakat tanácsolnám minden írónak és költőnek, aki meg akarja újítani az irodalmat: merj kísérletezni, ragadd meg a rendhagyó ötleteket, és használd minden rendelkezésedre álló írói eszközt, a hagyományosakat és a szokatlanokat is. A legnagyobb művek akkor születnek, mikor az író nem akar megfelelni senkinek: ha úgy érzed, megszólalt benned a 21. század hangja, tedd félre az aggodalmadat, felejtse el az elvárásokat és a korlátokat, merj merészet és nagyot gondolni, s rátenni életedet – és írd!

DOBOSY ILDIKÓ

Az irodalom mint misszió

DOBOSY ILDIKÓ (1992) Budapest

A TUDAT ÉS A NYELV NÁSZTÁNCA

Forradalmi korban élünk, az individuum szabadságkultusza felégeti a társadalmi normákat és az emberi testről és lélekről alkotott képzeteket. Az elszabadult emberi teremtő képzeletből bugyognak fel jelenkorunk csodái és torzszülöttjei. A természet determináltságára fittyet hányva szabja át a testét az emberi psziché, felrúgja az aranymetszés harmóniáját, elhagyja a hagyományok biztonságát, és a természet törvényeit átírja Öntörvényre. Így válhat nemet, bőrszínt, sorsot a posztmodern ember. Míg az eddigi nagy forradalmak korszelleme a környezet és a természeti erők átalakítására és meghódítására irányult, és a makroközösségek és államapparátusok új formáit hozta el, elérkeztünk ahhoz a korhoz, amikor a létezés legelemibb egysége alakul át: az emberi psziché és individuum. Legnagyobb veszélye a viszonyítási pont elvesztése és az újdonság érzéstelenítő hályoga, ahol a jó és a rossz, a minőség és a mennyiség, a gyógyító és a kártékony fogalmi talajt vesztítenek. Gyökerestül tépjük ki szavaink jelentését, és összegabalyodva keringenek tudatunkban. Az átmeneti időszakok és a nagy forradalmak kísérő tünete ez, amikor az elmúlt korok értékei már nem mérvadóak, a jövő tartóoszlopai pedig a homályba vesznek. Hatalmas felelőssége van ezért tudatunk kivetítő médiumának, félfizikai lenyomatának – az emberi nyelvnek és a kommunikációnak, amely kollektív értelmünk, gondolkodásunk hordozója.

De mi is voltaképpen a szó? Nem véletlen, hogy a kultúra megjelenését, vagyis az ókor kezdetét az írás megjelenéséhez kötik. Így adott testet az ember a múltnak, amiből a kultúra táplálkozik. Így diadalmaskodott a feledés és az elmúlás természeti törvényein, így emelte halhatatlanná és emeli át a mindenkori jelenbe az emberi nyelv az elmúlt időt, a szóval szilárdítja meg a létezés tartóoszlopait. A tudat és a nyelv a végletekig össze van kötve, mintha létük egymástól függene. Ékes példái ennek a legősibb ránk maradt genezisztörténetek, ahol kulcsfontosságú helyet foglal el a szó, vegyük akár a *Biblia* „Kezdetben vala az ige” meghatározó mondatát vagy a hinduk mágikus OM szótagját, ami aktiválta a létesülést. A mítoszok és legendák hemzsegnak a szavak titkos erejéről szóló történetektől, olvashatunk varázsigékről, ráolvasásokról, a dolgok igazi nevééről, amelyet ha kimondunk, azok uralmunk alá kerülnek. A szóval hatunk a világra, közlünk, vagyis hatunk a közösségünkre. Zárt lényünket megnyitjuk, és kiáramoltatjuk egy részünket, a szó által hatolunk át a másik ember lényburkán. A szó gondolataink alapegysége, amit tudatunk katalizátora nemz fogalomká.

Érdemes megvizsgálni *fogalom* szavunkat és annak gyökerét. Ha valami fog, legyen toll vagy ruha, az lenyomatot hagy. Ha valami megfog, legyen szó vagy mosoly, az is lenyomatot hagy, csak finomabb anyagban. A *fog* szóval utalunk az eljövendő hatás kifejtésére. A fogantatás legyen gyermek vagy idea, a létesülés pillanatát írja le, amikor a semmi küszöbén átlép, és nyomot hagy az érzékelhető világban. A fogalom a szó súlya, amivel belenyomódik anyagi világunkba a múlt és a tapasztalat. Megkötjük elődeink bölcsességét, legyen szó mérnöki leírásokról, népgyógyászati titkokról vagy receptekről. Ugyanakkor anyanyelvünk nem csak egy holt múzeum, ahol a múlttal balzsamoz-

zuk szavainkat, és konzerváljuk az örökkévalónak. Új korok és új forradalmak új szavakat és fogalmakat hoznak el, átsúlyozzák, áthuzalozzák a régieket, és aktualitásukkal dominálnak a nosztalgján. Mágikus folyamat, amikor valaminek nevet adunk: sorssal, jelentéssel ruházzuk fel, meghatározzuk azt az ívet, amin elindul a világban, legyen szó egy mozgalomról, egy új gyógymódról vagy egy embercsoportról. Eljövendő világoknak adunk szellemi táptalajt, amelynek a minőségén múlik, hogy mit aratnak az utánunk következő nemzedékek.

A nyelv szerepe tehát kulcsfontosságú forradalmi korunkban. Minősége, kifinomultsága egy nemzet kollektív lelkületét tükrözi, amiből minden tett és mozdalom sarjad. A zabolátlan korszellem azonban nem mentes a vadhajtásoktól, ha hagyjuk elburjánzani, liánokkal vonja be kifejezéseinket, új utat tör magának, és elfojtja a nyelv éltető erejét. Ezért sorsdöntő, hogy tudatosan újítsunk, a jövevényszavak és a rövidítések korában csak így tudjuk szókinccseinket megőrizni az eljövendő generációnak. Komoly kihívás, hiszen nehezen behatárolható, a fizikain és érzékeinken túlmutató tartományban honol fogalomrendszerünk. A színek és a formák homályként élnek emlékezetünkben a fény és retinánk segítségével nélkül, a hangok és szimfóniák világa csak halványuló visszhang a levegő rezgése és hallójáratunk mesteri csigavonalai nélkül. Viszont, ha hangszálainktól és fülünk-től elvonatkoztatunk, a szó akkor is létezik. A szó a vak sötétben is világít, és a halálos vákuum csendjében is zeng. A tudattalan és az illúziók formavilágán uralkodik a nyelv. Démoni kiáltványok és manifesztók, ördögi szuggesztiók fegyvere, amelyek elmúlt századainkat alakították. Kétélű kard, amivel óvni és támadni is lehet. Ereje hatalmas, mert a létesülés legképlékenyebb határmezsgyéjén forrong. Közvetítője a látható világgal szemben nem a fény, és a hanggal szemben nem a levegő, hanem maga az emberi lélek. Lelkeinken keresztül hat a szó a világra. Ahhoz, hogy ez a hatás üdvös legyen, meg kell tölteni szavainkat szívvel és hittel. Ezt a missziót veszi a vállára az irodalom.

LÉLEK ÉS IRODALOM

Az újításokról és a kihívásokról csak egy küldetés fényében lehet valóban beszélni. A szó és a nyelv tudatunk közvetítője. Legfőbb küldetése az értelem és a logika megszilárdítása, és hogy rendet teremtsen az illúziók világában. A nyelvi folyamatokat szinte mindig a bal agyféltekéhez kötik, hiszen rendszerben gondolkodik, a végletekig racionális. Az irodalom viszont különleges varázslatot űz a nyelvvel és értelmünkkel, akár csak a fénynek, kettős természete van. Míg a fény egyszerre vizsgálható részecske- és hullámtermészetében is, az irodalom egyszerre épül fel a nyelv strukturált építőköveiből, akár csak az acélhideg, mechanikus használati utasítások, és egyszerre létezik egy olyan titkos kombinációja, amely szívünk elektromágneses hullámain kel útra, és egyszerű szóláncolatokból világokat épít. Irodalom nélkül minden nyelv holt nyelv. Az irodalom missziója, hogy tetszhalott fogalmainkat, kripták mélyén porosodó szavainkat szívünkbe emelje, és megtöltse élettel. Az irodalom küldetése, hogy a kérlelhetetlen természeti törvényekkel hadakozó embernek oltalmat adjon.

A nyelv képes pontosan rögzíteni, hogy ha kettétörök egy faléc, milyen erőhatások, mekkora ellenállásra fejtették ki csapásukat, hogy az egységből két különálló szálkás faléc szülessen. Ennek a pontos leírásából épülnek újra hídjaink, hajóink, fejlődnek városaink, gazdagodik kollektív bölcsességünk. De csak az irodalom képes arra, hogy megnyissa egy olyan világ kapuját, ahol a holt fa anyaga újjáéled, tehetetlenségét felülírja a líra, és nem törik, hanem – Babits szavaival élve – „deszkaszál deszkaszálhoz hű nem maradt”. Csak az irodalom képes arra, hogy évmilliók evolúciós bizonyítékait felülírva elhitesse velünk, hogy a homo sapiens valójában – Adyval szólva – „északfok, idegenség, lidérces messze fény”. Az irodalom képes átírni a kozmikus világrendet, és amikor az első napsugár megkarcolja az adott szélességi fokot, valójában a „Földtől eloldja az eget a hajnal”, mondja József Attila helyesen. A titok a viszonyítási pontban van, ebből a pontból sugárzik ki minden művészet. Ez a pont bennünk van, megközelíthetetlen és megfejthetetlen misztikum.

A legnagyobb különbség az irodalom és a tudomány küldetése között, hogy a tudomány ezt a viszonyítási pontot, északfokot nemcsak hogy megközelíteni akarja, hanem meghódítani is, a fok csúcsára kitűzni a dicsőség zászlaját. Meg akarja fejteni, archiválni, leltárba venni és darabokra szedni, hogy elmondhassa, hatalma van felette. „Oszd meg és uralkodj!” – mondja az értelem. Az irodalom küldetése ennél sokkal finomabb, elringatja elménket egy pillanatra. Segít megmerítkezni szívünkben,

hogyan aztán általa magunkba engedjük a világ látható és láthatatlan jelenségeit, amelyek ebben a különleges erőterben megtöltik élettel anyanyelvünket, elcsépelet szavaink pedig újra az eredetiség tüzeitől izzanak. Az irodalom missziója, hogy ne csak ésszel, hanem szívvel is megértsük a világot. Tökéletes médium erre, hiszen a nyelven, az értelem hordozóján keresztül képes hatni a szívre, a kettő határmezsgyéjén táncol. Korunk legnagyobb kihívása egyben az irodalom kihívása is. A posztmodern világ száműzte az érzéseket, egyre táguló univerzumunkban szívünk apró viszonypontjai egyre távolabb kerülnek egymástól, bezárulunk, érzésvilágunk megdermed. Nyugtatókkal elnyomjuk és ajzószerekkel túlhatjuk érzéseinket. Úgy tekintünk rájuk, mint tetszőlegesen kizsákmányolható erőforrásokra. A végeredmény kiégés. Szégyellni való a boldogtalanság, a rossz érzésekre pedig gyógyszert írnak fel vagy közhelyekkel borogatják, mintha az élet keménységén meghorpadt léleknek érzéstelenítésre lenne szüksége.

A lélek ugyanolyan érzékszerv, mint orrunk vagy szemünk, általa szagoljuk ki a hazugságot, és látjuk meg a jót és az igazat. Minél finomabbá tesszük, lelkületünk annál nemesebb lesz, minél inkább figyelmet szentelünk neki, annál jobban összefüggéseiben éljük át a világot. Akárcsak érzékszerveinket, szívünket is tudjuk fejleszteni, élesíteni. Ahogyan egy festőművész a sárga miriádnyi árnyalatát képes érzékelni, ahogyan egy zenész lényét mélyebben rezgeti meg a hang, ahogyan egy harcművész jobban érzékeli a teret, mint egy átlagember, ugyanúgy egy irodalmat értő és érző emberre jobban hatnak a világ rezdülései. A tárgyak megelevenednek, a véletlenek súlya megnő, az emberi lélek széles spektruma irizál szívében. Az irodalom örök érvényű kihívása, hogy a családásoktól megkeményedett szívünket és túlzott ingerektől érzéketlenné vált lényünket fellágyítsa. Ez a kihívás örök, de megnyilvánulási formáit mindig az aktuális korszellem alakítja. Ami Ady korában magyar ugar volt, a maga vad és burjánzó írástudatlanságával és ösztönlétével, az napjainkban meddő talaj, haszonelvű elszigeteltségével, virtuális látszatletével. Az irodalom küldetése, hogy szívünkkel újra gyökeret verjünk a világban – ez egyfajta szellemi fotoszintézis. A szó által veszünk magunkba táplálékot, a szó által növekedünk, és a szó által nyújtunk az ég felé. A leírhatatlan szépséget és az elmondhatatlan borzalmat is közölni kell, formabontó újításokkal és az izzó aktualitás erejével kell megugorni a 21. századi ember tudatküszöbét. Determinált sorsunk helyébe így léphetnek égis éző történetek.

KULTURÁLIS FRAGMENTUMOK

Ahhoz, hogy mélységeiben is megértsük a jelenleg uralkodó korszellem természetét és az általa szült kihívásokat az irodalom terén, meg kell értenünk a jelenkor emberének lelkületét, médiafogyasztási és befogadási szokásait. Az emberi érzékelés túllép az idő és a tér korlátain a multimédiás eszközöknek köszönhetően, az emberiség kollektív múltja szívárog belénk az interneten keresztül, ahol digitalizált emléktöredékek forrasztják egybe a világ távol eső pontjain létező kultúrákat. A történelem során a kultúra és az emberi szubjektum a múltból táplálkozott, a kollektív memória táplálta, identitásával köldökzsinórként kötődött az ősök emlékezetéhez. Napjainkra ez a kollektív emlékezet feloldódik a multikulturalizmusban. Korunk multimédiás eszközei és az információrobbanás alapjaiban változtatja meg észlelésünk epicentrumát, az emberi figyelmet és észlelésünk múzeumát, a kulturális emlékezetet, amelyet nemcsak elménkben, de zsigereinkben is hordozunk. A kulturális emlékezet és az egyéni szubjektum memóriája széttöredezik. Ezekből a fragmentumokból áll össze posztmodern világunk alapja, általános jellege a bizonytalanság és a kétség, hiányzik belőle a kötőanyag, tektonikus lemezekként úsznak e töredékek tudatunk magmájában, kulturális földrengéseket és vulkánkitöréseket okozva lépten-nyomon.

A hashtag és a mém is két ilyen fragmentum, a kultúra két olyan alapegysége, amellyel közös nevezőre lehet hozni teljesen eltérő hagyományokkal rendelkező embercsoportokat, ugyanakkor ebből a két fogalomból sugároznak ki a multikulturalizmus kihívásai, amelyekkel az irodalomnak is meg kell birkóznia. Az egyik a multikulturalizmus magyar nyelvre gyakorolt hatása, angolszász neologizmusok százával, a másik pedig a multimédiás fogyasztási szokásainkból eredő idő- és egyben figyelemhiány, amely a rövidítésekben nyilvánul meg. Mivel az anyanyelv kollektív tudatunk és tudattalanunk hordozója, új szavaink hatalmas, tudatformáló erővel bírnak. Vitathatatlan az angolszász irodalom szépsége, viszont van egy különleges világ, ahová csak a magyar irodalom

képes betekintést nyújtani, ahová a magyar nyelv és a magyar szív jelkódjaival lehet csak bejutni. Az angol és a magyar irodalom két külön kulturális fragmentum, áthidalhatatlan törésvonallal. A fordítás során elveszett többletjelentések, metafizikai áthallások örökre a mélybe vesznek. A globális kultúra új találmányainak és mozgalmainak az angolszász kultúra ad nevet, az új jelenségeket készen kapjuk, nyelvünk és ezáltal tudatunk nem tud rájuk hatni formabontó erejével. Olyan vegyes házasság ez, ahol csak egyirányú a génkeveredés. Az, hogy az angolszász kultúra és anyanyelvünk vegyes házasságából a magyar nyelv organikusan magába fogadja ezeket a neologizmusokat, az a magyar irodalom nagy kihívása. Az angol nyelv túl nyers ahhoz, hogy felvegye magába a magyar finomságát, ezért csak az angol nyelv nemző szerepe érvényesül. Új szavaink túlnyomó többsége jövevényt, csak elenyésző része keletkezett már meglévő szavaink újrastrukturálásából vagy sikeres fordításokból. Az egyik ilyen a flashmob, a posztmodern kultúra egyik újabb jelensége, amelyet villámcsődületnek fordít a magyar. Véletlenszerűnek tűnő, de szervezett közösségi cselekvés, általában a társadalmi szerepvállalás jegyében, a figyelemfelkeltés és a meghökkentés eszközeivel.

A flashmob, a hashtag és a mém három olyan kulturális jelenség, amellyel hatékonyan el lehet érni a posztmodern ember tudatát. A bennük rejlő erőt kell kivonni és magába építeni az irodalomnak, ha mélységeiben meg akar újulni, és hatni akar az emberekre. Ezek az apró kulturális fragmentumok elementáris erővel hatnak érzékelésünkre, az üzenet befogadásának előfeltételei. A bőség bábeli zűrzavarán, az ingerek tengerének fennhatóságán csak így lehet uralkodni. Ha válogatás nélkül érik az embert intenzív ingerek, tudata nem képes lépést tartani, lelki érzékszervei megbénulnak. Egy díjnyertes bor ízvilága elsilányul, ha előtte és utána más borokat kóstolunk anélkül, hogy időt hagynánk az íz befogadására, vagy semlegesítő étellel nyugtatnánk ízlelőszervünket. Egy parfüméria illatrengetege befogadhatatlanná válik, és a legistenibb illat is közepszerű, ha szaglőszervünket nem semlegesítjük a kávé illatával. Ugyanígy tudatunknak is szüksége van semlegesítő tényezőre, valamire, ami segít csendet és helyet teremteni új eszmék, történetek és világok befogadására.

A flashmob a meghökkentés erejével söpri ki az addig ért hatásokat lelkünkben, és tesz éberre. A hashtag olyan metaadat, amely szociális módosítószóként hat. Ami elé odakerül, abból szimbólum vagy mozgalom lesz, a virtuális világban a történetmesélés alapegysége. Ami régen az „egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is túl volt”, az posztmodern korunkban a hashtag, vagyis a kettős kereszt. Ereje tömörségében rejlik, az információtengeren átüvöltő csatakiáltásban. A mém a humor és a csattanó erejével hat. A *miméma* görög szóból ered, aminek a jelentése utánzás. Először Richard Dawkins használta, könyvében a kulturális evolúció másolásra épülő mechanizmusait vizsgálta, olyan eszmék és kulturális minták esetében, amelyek fénysebességgel terjednek a kollektív tudatban. Az interneten fellelhető mémek általában tartalommodosítással létrejött tömör, szöveges képzőanyagok, a posztmodern kor kulturális vírusai. Hasonlóan a biológiai vírusokhoz, hatalmas sebességgel osztoznak az online térben, kulturális génmodosítással jönnek létre. Táplálékuk a szarkazmus és az irónia, aktualitásukban rejlik az erejük. Rendkívül nehéz pontosan meghatározni lényegüket, hiszen mém szinte bármiből és bárkiből lehet, kulturális parazitalétük a tömegetől függ. Mindhárom kommunikációs eszközben közös, hogy a meglepetés és a tömegpszichózis erejével hatnak az ingerektől elbódított pszichére, ugyanakkor rendkívül tömörek és hangzatosak, nehéz valódi mélységeket átadni velük. Az irodalomnak magas szintre kell emelnie ezeket a kulturális alapegységeket – erre jó példa az aforizmák, haikuk és koanok műfaja –, de a posztmodern irodalom nem állhat csupán rövidítésekben, túl kell lépnie a hashtag-kultuszon és a mémek profanitásán.

AZ IRODALMI MARKETING

A formai kihívások mellett az irodalomnak egy másik, égető akadállyal is szembe kell néznie. Ha az irodalmi műre egy palackba zárt üzenetként tekintünk, lehet bármilyen újító formai megoldásokkal megírt és aktuális és eredeti mondanivalót közlő alkotás, ha nem jut el az olvasókhoz, egy olyan palackba zárt üzenet, amely az információ és a véget nem érő lehetőségek és ingerek tengerén hanykolódik. Uralni kell a kommunikációs csatornákat, a jelenkor írójának jártasnak kell

lennie a marketingben. Nem elég az igényes tartalom, sztorit kell gyártani köré, hogy fogyasztható legyen. Minden sztoriból épül fel, legyen egy fotó, egy Instagram-sztori vagy egy hashtag, a sztori az a kötőanyag, amivel a kultúránk fragmentumai befogadhatóvá válnak, egységesebbnek tűnnek. Akárcsak egy gyönyörű épület valódi szépsége akkor lesz igazán befogadható, ha szervesen kapcsolódik a környező tájhoz és városképhez, egyéb műalkotásoknál, kiváltképp az irodalomnál is igényli a korszellem, hogy illeszkedjen a közösségbe, fogyasztói élménnyé váljon, a benne közölt tartalommal azonosulni tudjon az egyén. A mai értelemben vett sztori abban különbözik a régi idők történeteitől, hogy interaktív, és túlnyúlik eredeti határain, ezáltal közösségi élménnyé válik, így az irodalmi mű tartalma nemcsak a tudati térben fejt ki a hatását, hanem bevonja a fizikai környezetet is, az olvasó szereplővé válik. Egy ütős sztori ereje abban rejlik, hogy mennyire képes hatni a valóságra, mennyire képes üzenetét befogadhatóvá és láthatóvá tenni. Ez az irodalmi marketing szerepe. A sztori nem az íróról vagy az irodalmi műről szól, nem a benne közölt gondolatkinccsekről, amelyeket tudatunk addig fel nem térképezett gyémántbányáiból mentett át a társadalomnak, hanem az olvasóról, az olvasó egyéni énképéről, szubjektumáról. Az individualizmus a korszellem olyan megkerülhetetlen velejárója, hogy hatékonyan csak úgy lehet megújítani az irodalmat, ha figyelembe vesszük a jelenlegi befogadási szokásokat. A „mit gondoltatott a költő” kérdését felváltja a „mit váltott ki belőlem a költő”, mert a posztmodern sztori főszereplője az „Én”.

A irodalmi marketing megjelenése nem szükséges rossz, amivel lesilányítjuk az irodalmi művek értékét fogyasztói cikkekké. Ügyesen alkalmazva sokkal inkább egy üzemanyagot szállító rakétához hasonlatos, amelynek addig van célja, amíg útjára nem állítja az üzenetet, utána lecsatlakozik, és hagyja, hogy a mű megtegye útját a kollektív tudat univerzumában. A kortárs magyar irodalmi élet zseniálisan alkalmazza ezt az elvet, ahogyan bármilyen gondolatmagból és jelenségből lehet irodalmi téma, ha megfelelő minőségben dolgozza fel és közli az író, ugyanúgy bármilyen fizikai tárgyból vagy termékből lehet az irodalmat közvetítő eszköz. Ragyogó példája ennek a POKET zsebkönyvautomata kezdeményezése, ahol az automata rideg, rohanó és személytelen világunkat megszemélyesítő tárgyát átnemesíti az irodalom szellemével. A közterületi reklámplakátok helyére meghirdetett, már sok éve megrendezésre kerülő novellapályázat esélyt nyújt, hogy a multik egyoldalú hirdetése után az utca embere meséljen az utca emberének. A Hadik irodalmi kávéház és egy bormárka együttműködéséből mesélő borcímkek születtek, kortárs alkotók története egy kortárs grafikus illusztrációival. Három művészeti ágat, három érzékelési módot kapcsolt össze az irodalmi marketing. Múlt századunk költőinek arcképei és idézetei megjelentek pólókon, bögréken, táskákon, mindennapjaink kísérői. A slam poetry műfaja ösztönlétünk lüktető hormonrendszerén át, a ritmus segítségével juttatja el az irodalmi üzenet vakcináját. Az erre épülő események, mint például a Pilvax kávéház nevéből eredő, március 15-én megrendezésre kerülő Red Bull Pilvaker is segít a jelenbe emelni a múlt irodalmi örökségét és szárnyakat adni a jelenkor szóforradalmárainak.

Ezeket az újításokat látva méltán lehetünk büszkék a kortárs magyar irodalmi életre, hiszen remekül felismerte a kommunikációs csatornák uralásának szükségességét és a közösségi és fogyasztói élmény fontosságát, hogy az irodalmi művekre valódi igény születhessen és eljuthasson az emberekhez. A magyar ugar nem meddő talaj, hanem termékeny humusz. Magába tudja fogadni az irodalmat és a művészeteket, de ennek három fontos előfeltétele van. A felszíni réteg az irodalmi marketing: közösségi és fogyasztói élménnyé kell tenni az irodalmi művet, hogy el tudjon jutni a célközönséghez, a hashtag és a mémek erejéhez hasonlatosan a tömörség és a meghökkentés erejével kell felhívni a figyelmet és előkészíteni a befogadást. A következő réteg a magyar nyelv: a tudat és az irodalom hordozójának az ápolása. Mivel elkerülhetetlen az angol jövevényszavak térnyerése és a multikulturális online tér miatt a magyar fordítások kevésbé népszerűek, ezért a magyar nyelv speciális struktúráját kell kihasználniuk az irodalmi műveknek. Ha a magyar irodalmat erősíteni szeretnénk, olyan nyelvi jelenségeket kell beemlíteni, amelyeket csak a magyar nyelv tud közölni. Végül a legmélyebb réteg a termőmag veleje, az irodalmi mű tartalma. Ezáltal tud a termékeny talaj igazi minőségében virágozni. Ügyesen kell rátapintania a modern műnek arra, hogy mit érdemes közölni, és azt hogyan kell az emberek szívéhez eljuttatni, hogy ott gyökeret verjen és növekedjen. Így tudjuk a szétszórt kulturális fragmentumokat és lényünk töredékeit átnemesíteni és közelebb hozni egymáshoz.

AZ ÉLET MINT MŰFAJ

Az erő mindig a konkrétumokban rejlik. Bármilyen alaposan járunk is körül egy témát elméletben, az általános megfogalmazás csak akkor kap létjogosultságot, ha a példa megszilárdító erejével támasztjuk alá. Posztmodern korunkban az irodalom megújításának Tandori Dezső alakja az egyik legkiemelkedőbb bizonyítéka. Mind a magyar nyelv metafizikai kincseinek kitermeléséért, mind a lényeket átvilágító tartalomért érdemes vizsgálni munkásságát. A kulturális fragmentum, vagyis a töredék a posztmodern alapja. Ebből a töredékességből építkezik Tandori költészete is, a korábbi műfajok szigorú stilisztikai eszköztárát feldúlja és átlépi a nyelvi korlátokat, új horizontok felé törve utat magának. A posztmodern az emberi szellem ikaroszi szárnyalása után befelé néz, és elfordul az égető Naptól. Szemét behunyja, és szubjektumának belső napjában fürdőzik. A vallás, a tudományok és a művészetek egymástól egyre távolodó szigetei között a lét megfejthetlenségén hajótörött lelkülettel hánykolódik a posztmodern ember.

Tandori három szóban megfogalmazta a posztmodern velejét: „hallgassanak a tények”. Így teremtet csendet és otthont megannyi újításnak. Medvéinek, verebeinek, lovainak így adott halhatatlan nevet és életet. Többször idézi Wittgensteint, aki szerint „a szubjektumunk nem a világ része, hanem a határa”. Tandori ezen a félszigeti peremvidéken írta magát a történelembe, és vált a korszak költészeti megújulásának epicentrumává. Ahogy az irodalmi marketing formabontó erejében látható, hogy szinte bármilyen fizikai tárgyból lehet irodalmat közvetítő eszköz, legyen az egy reklámtábla, egy kávézó fala vagy egy automata, Tandori képes volt minden gondolatmagból, a világ látható jelenségeiből és a szubjektum láthatatlan rejtetségéből irodalmat, lírai szépséget alkotni. Nem fertőzte meg lelkét a haszonelvű hierarchia, és nem rangsorolta az élet és a fantázia teremtményeit. Mindenbe, ami átsugárzott lényén, belelátta a lényeket. Minden szövegformából képes volt műfajt teremteni, lábjegyzet formában írt történeteket, félkész vázlatyszerűen közölt teljességet, befejezetlen félmondatokkal állított véglegességet. Remek példa erre a nyelvi pálfordulat: „Most mikor ugyanúgy, mint mindig, legfőbb ideje, hogy.” A messiást három karakterben hozta el: „Hc3”, írja egyszavas sakkversében, új műfajt teremtve. Újragondolta a magyar nyelvtan építőköveit. Új mondatfajtákat teremtett: az állító tagadást, az elhallgatott felkiáltást és a kérdő választ. A nyelvi logikai kapcsolatokat furfangos módon szabta át, hogy elménket kicselezve a szívünkhöz szóljon feloldhatatlan paradoxonjaival és koanjaival. Ezeket az újításokat és egész munkásságát méltán nevezhetnénk a posztmodern és neoavantgárd irodalom formabontó gyöngyszemeinek, mégis közelebb állunk az igazsághoz, ha egy másik, műfajok felett álló tartományban helyezzük el költészetét. „Így lesz az élet műfaj. Hiszen az elbeszélés: már maga is valamiféle nehézség. Talán az akadályfutás ténye, lehetősége maga. S a »műfaj« helyett – választhatjuk az életet” – írja Tandori *Egy talált tárgy megtisztítása* című művében. Ez a talált tárgy maga az élet Tandorinál és József Attilánál is: „ki tudja, hogy az életet halálra ráadásul kapja, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor”.

Az élet mélyebb igazságai felé vezető úton zátonyra fut és darabokra török az értelem. A tudomány plafonba ütközik, a művészetek fénye megtörik, minden szimfónia elcsendesül ebben a szent vákuumban, a nyelvi korlátok féltve óvják pszichénket a szédítő mélységtől. Egy dolog marad: a paradoxon. „Aki meg akarja nyerni életét, veszítse el azt” – szól Jézus a *Bibliában*. „Megnyerhető vesztesség” – válaszol Tandori, hiszen „Minden megnyert idő egy elveszített idő is. (Ma így érzem.) Mert megnyertem ezt épp, úgynevezett egészségben, de egyre kevesebb napban lesz részem.” Tandori világegyeteme hiányalapú. Az a meghasadt valóság tükröződik költészetében, amely mindannyiunk keresztje. Ahogyan a fény és a sötétség, a jó és a rossz, az élet és a halál a kettéhasadt világ ellentétes mágneses pólusai, ugyanúgy Tandori töredékeinek, félmondatainak kiegészítő darabjai egy másik világban ragadtak. Szubjektumunk határvidékéről vonzzák egymást, nem e világ részei. A lét legmélyebb kérdéseit állítja és tagadja, nyelvi struktúrája, gondolatísága és fogalmazásmódja önmagában filozófia. A nyelv túllép eszköz szerepén, és a fogalmak és gondolatok közlésén túl felsejlik egy újabb mágikus funkció. A nyelvi korlátok képezik a mondanivaló alapját, tudatunk korlátaiból alkot végelethatalatlan körfolyosót. Olyan, mintha egy művész a sötétséggel festene, egy zeneszerző a csendből írna szimfóniát. És hat. Töredékeinek kiegészítő felei új életre kelnek bennünk, szubjektumunkkal együtt lesznek teljesekek.

Tandori munkássága azért formabontó, mert a nyelvi korlátok felfeszítésével, a műfaji szabályok felnyitásával kijutott egy olyan térbe, ahol bármit ki lehet fejezni, bármiről lehet írni. Nincs

olyan téma, amely szentebb vagy aljasabb lenne a másinál, minőségét saját szubjektumunk adja meg. Ahogy Tandori írja: „Nincsenek / a lélek / leírhatatlan dolgai. / Nincsenek / a test / leírhatatlan dolgai. / Csak a kifejezés van. / Kifejezésük. / A kifejezés, / kifejezésük / leírhatatlanjai.” Sakkversei, töredékes sorai, egzisztenciális mélységeket és metafizikai magasságokat közlő szavai hűen tükrözik a kor emberének kihívásait, újításai nemcsak forradalmiak, de relevánsak is. A fogyasztói társadalom egy olyan korszakot hozott el, amikor az egyetemes hiány átértékelődik. Bár emberek milliói nélkülöznek, van egy olyan társadalmi réteg, amely kielégíthetetlen kapzsiságával fel akarja tölteni a hiányt, ezt a tátongó fekete lyukat. Mindent magának akar, innen bugyognak fel az elégedetlenség, a depresszió és a környezetszennyezés kénes gőzei. Sosem elég. Tandori tökéletesen rátapint erre az egzisztenciális vákuumra, és újító, meghökkentő erejével képes egy pillanatra csendet teremteni bennünk, hogy befelé figyeljünk. Megfigyeljük a hiányt, azt a szakadékot, ami szubjektumunk és a világ között tátong. A posztmodern ember nagy kihívása lesz ez. Tandori elhozta azt az új kort, amikor mindenből lehet irodalom, ha átlényegítjük és megtöltjük étellel. Műfajtól, nyelvi korlától és témától függetlenül igaz ez, hiszen: „Ugyanez elmondható bármiről.”

TANDORI ÉS LÉNYÜNK TÖREDÉKEI

Ha mindenből lehet irodalom, akkor mindenből lehet író is, a feltétel a szubjektum nemző ereje. Természetesen nem Tandorihoz hasonló kortalan zseni, hacsak nem olyan ügyes, hogy beleírja ezt a sorsába a lelkes amatőr. Az írás a belső lelkivilág feltérképezésének egyik leghatékonyabb módja. Az írás terápiás és felszabadító jellegű népszerűsítése lehet az irodalom megújulásának sarokköve. Miután elődeink feltérképezték a Föld és az univerzum titkait, testünk érhálózatának összefüggéseit, meg kell tanulnunk saját tudatunkat és érzésvilágunkat uralni, mert innen ered minden jó és minden borzalom forrása. Egyelőre mérhetetlen, kifejezhetetlen félhomály, de alá kell merülnünk, ha korunk égető kihívásaival felkészülten akarunk szembenézni. Fel kell térképeznünk ezt a lidérces lápvidéket, és átvilágítani tudatunk fényével. Egy olyan világban, ahol a jelenségeket készen kapjuk, mindenről van információnk, és mindennek az ellenkezője is igaz, az önálló gondolatalkotás készsége hatalmas fegyver. Az írás folyamata rendet tesz a tudatban, kivetítve fekszik előttünk lényünk salakja és aranyrögei. A gondolat, a sejtelem, az érzés életünk mozgató rugói, szavakba foglalásukkal átvilágítjuk őket. Ez kihívást jelentő, komoly szellemi munka. Ugyanis kétségtelen, hogy bár a szavak szűrőjén fennakad a lényeg, belső homályunk finomabb részecskéit nagyon nehéz megragadni, „kifejezésük leírhatatlanjai” tovább lüktetnek tudattalanunkban.

Mégis érdemes írni. Írni a világról, írni jól, rosszul, írni az irodalomról, Tandoriról, magunkról. Érdemes olvasni a nagyokat, ízlelgetni a szavaikat, gazdagítani a szókincsünket, hogy szubjektumunk finom anyagainak is nevet tudjunk adni, hogy választékosan, szöfűzésekben tudjunk írni és beszélni, hogy ha mégis a tömörség mellett döntünk, abban benne legyen millió szó visszatartott ereje. Érdemes írni, hogy jobban megértsük azt, aki ír, hogy jobban megértsük a világ jelenségeit és egymást. Ebben rejlik az irodalom megújulása. Igényt kell teremtenünk nemcsak az olvasásra, hanem az írásra is: közösségi élményt és közös célt formálni köré, hogy átlényegüljön küldetésé. Az irodalmi marketing, a pályázatok és az új műfajok megjelenése is ezt támogatják. Életünk és lényünk minél több szegletét kell átítatni az irodalom szépségével. Új művészeti ágakat, a játékot és a tudományt is bele lehet vonni az irodalom közvetítésébe. Remek például szolgálnak Tandori képperversei, ahol a vizuális művészet erősíti a szót, vagy a sakkversek, ahol játék és rejtvény útján olvashatunk ki történeteket. A tudomány és az irodalom nászából születtek a periódusosrendszer-versek, ahol a vegyjelek kezdőbetűit kell felhasználni a versíráshoz. A mindenhová beszivárgó, haszonelvű és túlhajszolt világnézetet mindenhová beszivárgó művészettel kell gyógyítani. A gépiesített mindennapok sokszor elfedik az élet valódi szépségét, mindenből lehet fogyasztási cikk, és ha nem akarjuk, hogy életünk a talált tárgyak osztályán porosodjon, meg kell tisztítanunk az irodalom erejével. Ez az erő gyógyította ki Nikola Teslát súlyos betegségéből, aki visszaemlékezéseiben teljes meggyőződéssel állította, hogy Mark Twain sorai nélkül már halott lenne. Ez az erő nyújtott lelki békét Tandori Dezsőnek szeretett madara, Szpéro elvesztése után, amikor Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című művét felütve a halálmorzsákat csipegető verebekről olvasott, akik visszatáplálják az életbe az elmúlást. Ez az irodalom missziója.

Ezt a missziót támogatják az irodalmi marketing újjító törekvései és a Tandori által „élet műfajnak” nevezett attitűd, ahol minden lehet műfaj, és mindent le lehet írni. „Mindent, de nem bármit.” Ugyanakkor szükséges megújítani az irodalom megítélését is, az olvasás és a műértés fontossága mellett az írás és az önálló gondolatalkotás készségét is népszerűsíteni kell, a fogalmazás terápia, tudatkivetítő szerepével együtt. Belső érzésvilágunkban így tudunk rendet tenni, gondolatainkkal így gyógyíthatunk másokat és enyhíthetjük a posztmodern ember kozmikus magányát. Ez képezi az irodalom megújulásának alapját. Nemcsak leírni és átírni a világot, hanem kiírni magunkat a világba. Így tudjuk lényünk egy töredékét megőrizni az örökkévalóságnak. Ilyen töredékként fénylik Babits, Ady, József Attila, Tandori és megannyi csodálatos írónk is. Sok-sok ismerős-ismeretlen messze fény.

PUSZTAFI PANNA PÁLMA, Sebek III., 2016

TŐZSÉR ÁRPÁD

Emberagyag *contra* kristályfogalmak

Zbigniew Herbert és Czesław Miłosz barátsága
és kontroverziája

TŐZSÉR ÁRPÁD (1935) Pozsony

Ha a magyar olvasókat megkérdeznénk, ki az újabb kori lengyel költészet két legismertebb alakja, a legtöbben valószínűleg Czesław Miłoszt és Zbigniew Herbertet neveznék meg (helyesen). De azt már kevesen tudnák a válaszadók közül, hogy ez a két, valóban nagyon jelentős lengyel költő életében, enyhén szólva, nemigen szívelte egymást.

Pedig fiatal korukban még szoros barátság fűzte őket össze. A Herbertnél tizenhárom évvel idősebb Miłosz 1960-ban már a szláv irodalmak professzora, méghozzá az USA-ban, a Berkeley egyetemén, s mint jeles és befolyásos személyiség, angol nyelven ismerteti és népszerűsíti Zbigniew Herbert verseit, Herbert viszont mint mesterére tekint az idősebb Miłoszra.

1968-ban aztán hirtelen megszakad a barátságuk.

Herbert, Miłosz meghívására, Kaliforniába, Berkeleybe látogat. Egy este a Carpenter házaspárnál, John és Bogdana Carpenternél, a lengyel irodalom jeles műfordítójánál vendégeskedtek, s a két költő ott veszett össze egy életre.

Miłoszról életrajzírói általában elmondják, hogy társaságban szeretett meglepő dolgokkal előrukkolni, magyarul: provokálni, Carpenteréknél is csakhamar kijelentett valamit, amin a társaság, főleg Herbert, megbotráncozott.

Tehát 1968-ban vagyunk, Carpenterék asztalánál a téma főleg az akkori közép-európai események, amelyekkel kapcsolatban Miłosz azt találja mondani, hogy Lengyelország a legjobban tenné, ha csatlakozna a Szovjetunióhoz. Erre Herbert paprikavörösen felugrik, s keresetlen szavakkal elmondja, hogy mit gondol Miłosz kijelentéséről és ezek után magáról Miłoszról is. Utána még sokáig vitatkoznak, a részletekre viszont később már nem emlékeznek, mert jócskán beborozva mondták, amit mondtak. Évekkel később Herbert felesége azonban úgy emlékszik, hogy Miłoszné az eset után többé látni sem akarta „Zbyszeket”.

Következik közöttük a „hidegháború”, a különféle kölcsönös, sértő nyilatkozatok és megjegyzések kora.

A jelekből úgy tűnik, hogy Herbert az engesztelhetetlenebb, az 1992-ben megjelenő *Rovigo* című kötetében közzéteszi a *Chodasiewicz* című maró verspamfletjét, amely látszólag ugyan a 20. század első harmadában élt Vlagyiszlav Hodaszevics nevű orosz költőről szól, de mindenki tudja, hogy tulajdonképpen Miłosz volt a céltábla.

A békülés irányába Miłosz teszi meg az első lépést, 1998 májusában felhívja telefonon Herbertet, s – Herbertné elmondása szerint – úgy beszélgetnek hosszú-hosszú percek át, mintha az előző években mi sem történt volna köztük. S Herbertné azt is megjegyzi, hogy a beszélgetés a férjét napokra, hetekre felvillanyozta.

Herbert ekkor már súlyos beteg, s két hónap múlva meg is hal. A temetésén Miłosz is jelen van, a költő barát és jeles ellenfél sírjára egy szál piros rózsát helyez.

Vannak, akik a két nagy költő egymás iránti ellenérzéseit nemcsak 1968-tól, hanem már jóval korábban is észlelni vélik. Herbert kritikusa (Tomasz Tomasik) például a költő egyik legismertebb versében, a *Fortinbras gyászénekében* (1961) is a két költő ellentétét érzi feszülni. (A verset Herbert egyébként éppen Miłosznak ajánlotta.) Fortinbras, mondja Tomasik, úgy ítélkezik Hamlet fölött, mint a Chodasiewicz-vers költője Hodaszevics (illetve Miłosz) fölött.

Lehet, hogy így van, de nekünk, olvasóknak nem a két alkotó konfliktusai az igazán érdekesek (azok sem közömbösek persze), hanem az, hogy ezekből az ellentétekből nagy versek születtek, s ezek a művek arról tanúskodnak, hogy a két költő az ellenérzéseik ellenére is tisztában volt a másik nagy jelentőségével, fontosságával.

Úgy, ahogy Fortinbras is tisztában van Hamlet nagyságával. Csak azért bírálja a herceget, mert az, szerinte, „kristályfogalmakban hitt s nem az emberagyagban”.

De úgy beszél vele, mint „férfi a férfival”.

SIMON ZSOLT, Privát ikon-sorozat (Álmodozó); (Kapu), 2010

Maglócskék és szörnyek

2010

Maglócskék és szörnyek

Maglócskék és szörnyek

2010

Maglócskék és szörnyek

Maglócskék és szörnyek

SIMON ZSOLTI, Privát ikon-sorozat (Megkísértés), (Anyagi), 2010

Zbigniew Herbert

HODASZEVICs*

CHODASIEWICZ

A verselgető szlávok antológiájában találkoztam vele
 (a verseire nem emlékszem csak az antológia vizenyősségére)
 Hodaszevicz egy időben híres is volt – tudta magát forgatni
 ami persze nem baj de az entelecheiája
 nos az hibrid volt jól összezagyválva benne a
 test és lélek a hegy s völgy a marxista s katolikus hívó sőt
 a férfi és nő s ráadásul a költő maga félig orosz és félig lengyel

Művészete elejétől végig csupa csodálkozás
 számára minden meglepetés volt
 születése s léte a csillagok alatt
 Még nagyobb volt a zűr az egyéb „meglepetései”
 a gyökerei az ön- és közönségtudata körül
 ugyanis arról hogy ki ő maga sem tudott sokat
 úszott születése és halála között a mindenségben
 akár a tenger hullámain a moszat

Hodaszevicz verseket írt egyszer jókat máskor rosszakat
 (bár ez utóbbiak is olvashatóak voltak)
 volt bennük minden ami a vershez kell – hatásos
 melankólia szorongás élmény lírai pátosz
 néha láng csapott fel belőlük az égre
 máskor lehúzta őket az emlékkönyvek nehézsége

Írt Hodaszevicz – isten bocsá’ – prózát is bizony
 a gyermekkoráról s ez még szép is lehetett volna
 csakhogy a problémákat valahogy eltűzta
 Swedenborgot s Hegelt idézte vegyesen
 mint a diák ki sokat olvas de felületesen

Született emigráns volt ahogy más
 gazember szent vagy akár művész
 Egyébként ágrólszakadt nemes
 egyik rokona báró vagy annak valami sleppje
 ezt a hozzátartozóját Hodaszevicz mindenesetre
 mindig melegséggel a hangjában emlegette
 csodálta hogy az emigráns létére is maga ura s hajlamát a mélabura
 valamint azt is hogy franciául élt írt és párizsi szeretővel bírt

Az emigráció mint létforma különös valami
 barátok s rokonok nélküli üres sátor
 benne kötelességek s szankciók nélkül élhet a bátor
 de úgyis mindenki látja vállán a korábbi haza terhét
 a történelem sötétjét az atavizmusokat retteneteket
 jobb a tükrökben élni félelem nélkül mint ott
 az emigráns álmából Merezskovszkij szól ki
 s Zinaida** szép lába villog

* Vlagyiszlav Hodaszevicz (1886–1939) orosz költő, 1922 után Párizsban telepedett le.

** Dmitrij Merezskovszkij (1866–1941) orosz költő, Zinaida Nyikolajevna Hippiusz (1869–1945) Merezskovszkij felesége, maga is költő. 1920 után mindketten nyugat-európai emigrációban éltek.

*Hodaszevics végül egy Oregon nevű államocskában halt meg
visszavonhatatlanul erdőkön hegyeken túl
nagyra dalmahodott fellegbe ásták a testét*

most a felhőkből hallani vihogó rímeit versét

Czesław Miłosz

A KÖLTÉSZETRŐL, A ZBIGNIEW HERBERT HALÁLÁT KÖVETŐ TELEFONHÍVÁSOK KAPCSÁN
O POEZJI, Z POWODU TELEFONÓW PO ŚMIERCI HERBERTA

*A költészet létezését
nem a fogantatás,
nem a magzat vagy a szülés,
s nem is a gyors növekedés
vagy a hervadás és a halál
teszi szükségessé,
a versnek mindehhez semmi köze.*

*A költészet nem a szív
alkóvjában lakik,
nem is a máj indulataiban
vagy a vesék komor végzéseiben,
s nem is az oxigén kegyétől függő agyban.*

*Nem kötelessége a létezés, de létezik. –
Aki eddig szolgálta,
dologgá válva fekszik,
sóra és foszfátra bomlik,
s elmerül testháza
káoszában.*

*Reggel csengeni kezdnek a telefonok.
Állunk a tükör előtt,
a szalmakalapok, szövet- és vászonfejfedők
ma is felkerülnek a fejünkre.
A hiúság s a vágyak ma sem nyugszanak.*

*A költészet pedig a pszichózis lázalmából,
a széteső szövetek sikolyából
s a karóba húzottak kínjából kiszabadulva*

*járja a világot
örök fényben.*

(Tőzsér Árpád fordításai)

GYÓRFFY SÁNDOR, Senki sem boldog a halála előtt, 2016; Mindennapi kenyérünk, 2017

**GYÖRFFY SÁNDOR, Ki vagy a mennyekben, 2019;
Fájdalmas(an) és fáradt(an), 2019**

MONOSTORI IMRE

„Született lektor vagyok...”

Ács Margit: Érkezés? Indulás?

A *Párbaj* című kitűnő regénye (2016) után nem sokkal jelent meg Ács Margit újabb, ezúttal esszé- és kritikakötete. Az utóbbi bő évtized ide kívánczó írásait szedte sorba, és szerkesztette ciklusokba a legfontosabbakat. Már az előszó elolvasása, majd a tartalommutató tanulmányozása s a kötetben lapozgatás során érezhető, hogy fölkészült és érzékeny íróember munkája ez a kötet. Ennek a megérzésünknek több oka és több markáns jele van.

Először a többműfajúságról kell szót ejtenünk. Illetve még ez előtt a recenzióknak címébe emelt önjellemző megállapításhoz, a „született lektorság” kérdéséhez, jelentéséhez érdemes közelítenünk. Ez a „lektorkodás” ugyanis nemcsak tényleges és fontos életrajzi elem, sőt nem is csak a ki felé szóló kritikai attitűdöt jelenti, hanem önmagára, saját személyére is vonatkozik. Sőt, ebben a kötetben az író erős személyiségének fokmérője éppen a kritikai attitűd: „mindennél jobban szerettem a lelki szabadságomat” – írja egy helyütt. Ennek a szabadságvágynak a megléte és a szabadságnak – régen és most – újra és újra kiküzdése járja át az egész kötetet, s emeli ki a szokványos esszégyűjtemények sorából. S miként utaltunk rá: nemcsak mások, más jelenségek, tőle független világok fölfedezésének folyamatában érzékelhető ez az írói s emberi magatartás, de saját személyiségének föltárulkozásában, megvallásában, szellemének és hitének kialakulási folyamatában is értelmezhető. Sok egyéb jelenség, rá jellemző írói ismérv mellett olyan önszemélyiség-rajz is ez a kötet, amely fölszabadító erejű példázat a mai magyar értelmiség egyik – meggyőződésünk szerint helyes, sőt példás – választható útjáról. (Segítenek megérteni és részletezni, színeznit ezt a szellemi életfejlődést a kötetbeli interjúk, amelyek közül gazdag, érdekes és színes tartalmával a Pécsi Györgyivel, illetve a Cs. Nagy Ibolyával folytatott beszélgetések emelkednek ki.)

És ami a már említett többműfajúságot illeti: Ács Margit nemcsak „lektor”, de vérbeli esszéista és szépíró is. Már egy gyors stíluselemzéssel kimutatható lenne ennek a hármasságnak, ennek a műfaji (egyszersmind szemléletbeli és eszközhasználati) összefonódásnak, ennek az egyszerre jelenlétnak a kézenfekvő hasznossága, hatékonysága és eredetisége. Említendő az is, hogy a szerző a mindennapjaiban is benne élt, él a kortárs magyar irodalomban, belülről szemléli, érti és érzékeli a – nemcsak irodalmi – jelenségeket. Konferenciák, tanácskozások, viták, írótáborok és más szellemi közösségek rendszeres szereplője vagy éppen szervezője (számos előadása bővített szövegét közli ebben a könyvében), megbízható irodalomtörténeti s állandóan gyarapított jelenkor-történeti ismeretanyaggal. Egyes írókról, életművekről szólva az egész magyar szellemi élet odatartozó fő kérdéseit, vitáit, neuralgikus pontjait találja meg és elemzi. Hamis mítoszokat romboló és egészségesen gondolkodó építő egyszerre. Feltűnő határozottsággal, folyamatos aktivitással és mindvégig etikus néven nevezéssel. A hirtelen rávilágítás egyszerű, ám – önmagára nézve – annál veszélyesebb eszközeivel. Nemegyszer küzdve, odaszúrva és visszavágva, ha kell. Mondhatnánk, hogy kemény, sőt bátor és hatékony ez a gondolkodás és cselekvés, minthogy saját igazságait oly egyszerűen, ám hatásosan tudja elmondani, hogy azok mindenki számára szemnyitogatók lehet(né)nek. (Persze mégsem válnak azzá a szellemi ellenfelek számára, így aztán néhány játszma folytatódik, vagy – némely személyek – éppen nem állnak szóba vele.)

Ács Margit szerény, de önérzetes. Visszahúzó, már-már csöndes, ám szellemében igen aktív. Nagy belső energiákkal és megújuló tartalékokkal. Szinte önkiszákmányolóan gazdag és színes. Feszítően izgalmas, ahogyan ír. Változatosan szép nyelvezetet birtokol (miként jeleztük: esszé-, kritikai és szépírói nyelvezet ez egyszerre), meggyőződéseiben rokonszenves, ám nem rejti véka alá saját bizonytalanságait, megoldatlan kérdéseit sem. Nyugtalan igazságkereső, valóságkutató. Tisztán látóan leleplez és fölfedez. Visszafogottan, ám nemritkán sistergően szellemesen, sőt szarkasztikusan. Leköti az olvasót. Példák sokaságát hozza, ha szükséges, hosszan idéz, majd elemez, véleményt formál és lezár. Tiszteletre méltóan alapos, következőképpen meggyőző és hiteles. Még két-

ségeivel, önkisebbitéseivel, bizonytalanságaival is. Az egyik esszéjét például így kezdi: „Rám pirított ez a könyv. Nem úgy, ahogy a filozófiai elmélkedések szoktak, amelyek olvastán óhatatlanul elkese-
rít, milyen keveset tudok, milyen sok könyvet nem ismerek, mennyire nem tudom használni az egyes ideológiai rendszerek kategóriáit, s mennyire naivak az eszmélésem kezdetétől magammal hurcolt bölcseleti kérdéseim, ha egyáltalán fel merném tenni őket” (*Ahol embervoltunk megszületik*).

Megérteni és megértetni. Például elmagyarázni a nagy hírű politikai és ideológiai korifeusnak, Anne Applebaumnak – 2011-ben – a magyar politikai és gazdasági helyzet állását, azaz a nemzeti kormány egyéves működésének lényegét. (Mindezt úgy, hogy fölvezolja a korábbi „baloldali” erők garázdálkodását a nemzeti vagyon körül.) Ekképpen: „az »új« elkezdődött, megint elkezdődött egy nemzeti érdekű kormányzás, amely nem akarja beérni a rászakadt válságkezeléssel, a bajok pusztta túlélésével, hanem a siker, a győzelem ízeire is rá akarja kaptatni az országot” (*Újabb levél Amerikába*). Meg akarja érteni és értetni továbbá az afféle politikai és zurnalisztikai közhellyé koptatott és homályosított fogalmak tartalmát és valódi funkcióját, mint például a „megkésettség” és az erre válaszul kitalált „felzárkózás”. Rámutat, hogy ennek a fogalompárnak a politikai, ideológiai háttere és valódi szerepe, funkciója az, hogy idehaza elültesse a „csökkentértékűség tudatát”. S nem csak az értelmiség köreiből. Annak a csökkentértékűségnek a lassú méreghez hasonló pusztító hatását, amelynek sulykolói mindenféle, a nemzeti gondolathoz köthető szellemi kibontakozást és írói állásfoglalást a „korszerűség”, a „haladó Nyugat” fenyegető erkölcsi fegyverével kívánnák megakadályozni. Ez a törekvés a másodrendűséget akarja elültetni „a magyar emberekben, akiket így a magát fölény helyező, úgymond, korszerű elit könnyebben terelgethet”. Ebben a játéktérben „saját történelmi tudatunk [...] kóros önáltatásnak minősül, köldöknézésnek, a törzsi gondolkodásmód tüneteinek” (*Bezzeg a nyugat!*).

A nemzeti (a nemzetbe ágyazottság) mint tudati és érzelmi ráhangoltság és magatartásminta (úgyszólván végig jelen lévén a kötetben) a központi problémát jelent Ács Margit társadalomtörténeti és irodalmi gondolkodásában. Szilárd és kellően megalapozott kiindulási pont nála ez a pozíció, arról nem is szólva, hogy a magyar közgondolkodás történelmi háttere van mögötte. Ebből a nézőpontból utasítja el a relativista világszemléletet (és világnézetet), amely „paradox módon szigorú dogmává vált, és axiómává az előítélet, hogy valaki vagy nemzeti gondolkodású, vagy tehetséges. [...] Pedig nem lett volna szükségszerű, hogy a nagyvilággal való lépéstartás [...] ekkora kárt okozzon” (*A könyv sorsa*). Mekkora kárt? Például Nagy László, Illyés Gyula, Németh László és mások ki-seprűzésének kísérleteit a magyar irodalomból.

Ez az említett esszé egyébként is kulcsfontosságú írás ebben a kötetben, ugyanis – 2011-ben – élesen világít rá a jelenkori magyar szellemi kettészakítottság eredendő okaira. Itt éppen Szegedy-Maszák Mihály felfogását támadja meg. Amely szerint „»át kell [...] értelmezni a nemzeti hagyomány öröklött fogalmát, hogy eltávolodhassunk a nemzetállam teremtette hagyományoktól, közelebb kerülve ezáltal a művelődés nemzetközi eszményéhez«”. Vagyis: nemzeti gondolkodás és érzelmi világ helyett, sőt ezzel szemben: a nemzetközi! S az irodalmi alkotásokhoz közelítés módja is alapvetően megváltozott ebben az új felfogású „diskurzusban”: az irodalom elsősorban mint „nyelvi jelenség” vált a kutatás fő szempontjává. Ily módon eleve ki lehet (sőt, ki is kell) kerülni az esetleges nemzetinek, történelminek minősülő referenciapontokat. E célra megvoltak már, megvannak és nagy erővel működtek (jelenleg is működnek) a parttalanul áradó nemzetközi tudományos előmunkák, elméletek, nyomasztóan divatos iskolák és rajongva idézett személyek. Olyannyira, hogy az idők folyamán éppen ezek a külföldi jelenségek és áramlatok, az agresszíven új szemlélet és harcias gyakorlat vált dogmatikussá. Igen: a „modernizációból” időközben dogmatizmus lett. S ennek a dogmatizmusnak a nevében fordulnak szembe neoliberais gondolkodók a nemzet „fundamentalista fogalmával”. Miként ezt többek között Gyáni Gábor is tette. „A helyes önszemléletet Habermastól veszi át a szerző, aki azt írta: »fel kell adnunk a saját tradícióba vetett naív hitet«” (*Nemzeti, nemzetközi, magyar*). Ezek a teóriák – világít rá Ács Margit – láthatólag a nemzeti tudat rombolására, netán megszüntetésére készültek valahol, s ha az irodalom, a nemzeti irodalom életére vonatkoztatjuk, nem jelentenek mást, mint azt, hogy le akarják metszeni gyökérzetükről a nemzeti irodalmat. Mindez az ideológiai (és politikai) mozgalom egybevág a szétterülő divatos nemzetközi eszmevonulatokkal, s célja is ugyanaz: a tradícióitól megfosztott nemzeti (és azon belülük sok más egyéb) közösségek végzetes legyengítése. Hogy mennyire aktív és szervezett ez a „nemzeti”

elleni offenzíva – erre is hoz egy drasztikusnak is mondható példát szerzőnk –, azt a 2011-ben kiadott, Sándor Iván által szerkesztett tanulmánygyűjtemény is mutatja, amely címében tipográfiailag is kihívóan súlyosbítja ennek az értelmiségi csoportnak a reagálását (rájátszva egy sokkal korábbi antológia emlékére) a 2010-es országgyűlési választás eredményére: *Mi a magyar MOST?* Ebben a kötetben nem szerepel konzervatív szemléletű szerző, csak balliberálisnak nevezett értelmiségieknek jutott hely benne. Ők is már csak korántsem friss és koherens érvrendszerrel, sokkal inkább elhervadt régebbi gondolatok ismételtetésével jönnek elő (*Mennyire legyen magyar a magyar?*).

Vajon a kortárs magyar irodalom hogyan viseli ezeket a meg-megújuló, „öt” és a róla szóló „narratívát” is átformálni akaró szellemi erődemonstrációt? Az írónak szóló szemléleti-ideológiai üzenetek telítve voltak, vannak tiltásokkal és tabukkal: a képviselői szerep, a kollektív identitás, a központ keresése, a valóságreferencia, a nagy elbeszélés, a linearitás – mind-mind meghaladott, netán káros jelenséggé, sőt a maradiság tünetévé váltak. Miközben „a hermeneuta végre fölé kerekedett a vizsgált műnek, amely most már megnézheti magát értelmezés nélkül”. Ám az irodalom ellenállt – konstatálja Ács Margit. „Úgy látszik – írja –, maga az alkotási folyamat előbb söpörte félre a tabukat, amelyek sok íróat frusztráltak egy-két évtizedig, mint hogy az irodalomról való hivatásos, mondhatni, akadémikus, elméleti gondolkodás lemondott volna róluk” (*Az író kiűzetése az irodalomból*).

A fent körvonalazott fogalmi háló („paradigma”) keretein belül mozog szerzőnk több más egyéb elméleti megközelítése is ebben a kötetben. Ilyen például a nyugvópontra aligha juttatható, keservesen régi vitatéma a „népi” és az „urbánus” fogalmak tartalma és működési logikája körül. Itt úgy foglal állást, hogy ennek a két szemléleti (és még sok egyéb típusú) különállásnak és ellentétnek alapvetően a nemzethez való viszony volt (és nyilván ma is az) a vízvonalstója. Hiszen a „népieknek” mondott írók éppolyan városi (urbánus) életet éltek, polgári értékekkel, mint az urbánusoknak nevezett társaik. S ugyanabban a modern szellemi áramkörben voltak otthonosak, mint amazok. A döntő különbség tehát nem ezekben a kritériumokban van. Hanem a nemzet lényegének és fontosságának, értékeinek értelmezésében. Azaz a „népi” gondolkodásmód valójában az elsődlegesen nemzeti értékeket (benne például a történelmi tudatot, a népi, paraszti kultúrát) helyezte (helyezi) méltó helyre gondolkodásában, míg az „urbánusok” ezt kevésbé (vagy egyáltalán nem) tették, teszik, inkább a mindenáron nyugati típusú modernizáció prioritását vallották s vallják. Történelmileg jól jellemzi e kétféle szemléletet a két tábor gondolkodása például a határokon kívül rekedt magyarság, a vidéki Magyarország vagy a szociális kérdések mint magyar „sorskérdések” primátusának, avagy csak másodlagos-harmadlagos fontosságának, értéktartalmának megítélésében. Éppen ezt az egyik súlyos kiszolgáltatottságot hozza előtérbe Ács Margit kötetében egy mélyen érzően szép tanulmány Kodolányi János „szociális indulatú” novelláiról, megdöbbenő párhuzamokkal a mával: a keresztény kultúra nyugat-európai sorvadása, párhuzamosan a „liberális” kapitalizmus embertelenségeinek, pusztításainak mindennapos gyakorlatával. (Lásd még a kötetben: *Valóság és realizmus – nemzet és népiség*.) Szorosan ebbe a sorba tartozik a *Nyugat és Kelet az „euráziai” magyar lélekben – Kodolányi János Európa-kritikájáról* című írás is.

A kötet egy másik tematikai vonulata Ács Margit kritikai („lektori”) világának és gyakorlati működésének megnyilvánulási körébe tartozik, s néhány itteni kiemelkedően fontos értékelő-elemző munkájáról külön is szólnunk kell. Az egyik ilyen esszé tanulmány a méltatlanul kevésbé ismert Gelléri Andor Endre valóságot és fikciót ötvöző önéletírása, az *Egy önérték története*. Ezt a különös történetesorozatot az 1942-es munkaszolgálatának idején írta Gelléri, s a mű – Ács Margit meggyőző értelmezése szerint – nagy erejű feszültségének folyamatos táplálója a személyiség hipertrofikus egy pontra koncentráltága. Ugyanis az egyetlen referenciapont önmaga íróságának a kérdése volt, ennek a létnek és gyakorlatnak a megragadható minősége és érvényessége.

Nagy történetként olvashatjuk Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye recepciótörténetnek is felfogható megidézését – 1975-től egészen a Nobel-díjig. Nehéz eldönteni (sokat vitáztak róla), hogy mint irodalmi műalkotás beletartozik-e a kortárs magyar irodalom remekei közé. Ács Margit ezt nem állítja, azt viszont igen, hogy „maradandó jelentőségű” munka. S már 1975-ben is azt írta róla, hogy „az utóbbi évek magyar prózájának fontos műve”. Jóllehet már akkor sem regényként olvasta a könyvet, hanem „létértelmező konfesszióként”. S miben látja ennek a műnek a maradandóságát? Abban, hogy Kertész szembeszállt egy nagy erejű és széles kiterjedésű hamis tudattal: az évtizedek alatt fölépült holokauszt-dogmával, amelynek lényege – értelmezésünk szerint – úgy is fölfogható,

hogy ez a történetssorozat kiemelődött a történelem és a mindennapos valóság keretei közül, és behelyeződött egy, a mindennapok észlelésközeivel megközelíthetetlen világértelmezésbe. Kertész viszont szakított a dogmákkal, és visszahozta ezt a történelmi jelenséget a mindennapok értelmezhetőségi kereteibe. Minthogy „Auschwitz Auschwitz, Buchenwald Buchenwald, nem pokol, nem borzalom és nem is az évekkel később született utódok által kultikus fogalomként tett holocaust”. És ezzel a gondolkodói gesztussal támada meg Kertész a hosszú évtizeden át gondosan építgetett hamis tudatot (*A Sorstalanság negyven év múltán*).

Klasszikus műelemzésekkel is találkozunk Ács Margit szóban forgó kötetében. Kiemelkedően fontos és érdekes Nádas Péter *Világló részletek* és Vári Fábán László *Vásártér* című nagy munkáinak összehasonlító bemutatása. Különös műfajú mindkét mű, s a kortárs magyar próza súlyos darabja mindkettő. Történelem, családtörténet, szociográfia, lélektani regény – és még sok minden más mindkettő. Az elemző kritikus közös cím alá hozza a két munkát: *Sebzett családok gyermekei*. Ez a közös cím alá hozás nemcsak azért magyarázó értékű, mert rámutat a korszellem diktálta válogatásra az írói témák között, hanem azt is világossá és gondolkodói paranccsá teszi, hogy nincsenek, nem lehetnek sem földrajzi, sem szociológiai választóvonalak a szenvedés és az emberi keservek és bűnök között. A budapesti zsidó és kommunista családban felnövő Nádas, valamint a kárpátaljai kis faluban tengődő Vári Fábán gyermekélete gonosz külső erők működésétől függött. A két vallomás egybehangzó, és „a két egymástól távoli helyszínen ugyanaz a történelem érhető tetten”. S tovább: a két könyv egyezik „az igazmondás, az illúziótlanág írói-emberi erkölcsében”.

Szép sorozatot jelent *Az én felsőházam* ciklusba sorolt, többnyire rövid, ám tömör és kifejező, személyes élményekre épülő, mozgóképszerű témavonulat. Az elbeszélő itt háttérbe húzódik, ám mégis az ő személyiségén keresztül jut el az olvasó a nagy nevekhez mint témákhoz. Klasszikus kisesszék ezek, amelyekben nem elsősorban irodalom- vagy művelődéstörténeti értékeléseket találunk, hanem az egyes kiválasztottak karakterét, emberi-szellemi arculatát hozza közel a megfigyelő. Ez a sorozat a kötet – mindennapos értelemben is – legszínesebb (sőt legszórakoztatóbb) fejezete; a kétféle személyesség (az alanyé és tárgyáé) minden színével, finom rezdülésével. Nehéz kiemelni egyet-egyét ezekből a képsorozatokból, ám mégiscsak érzékeltetnünk illik legalább a hangulatot, és dicsérnünk a szerző beleérző képességét, nüanszokat is megragadó finomságait, nemegyszer szépírói megközelítéseit.

Vas Istvánról születésének századik évfordulóján emlékezik meg. Többek között arról ír, hogy annak idején „égetően szüksége” volt Vas István hatására. Megkapó példa számára például Vas folyamatos önreflexiója, s ha kellett, önkorrekciója. Például, hogy „az ő útja is a kész teóriák, a marxizmus naiv elfogadásán keresztül vezetett a felocsúdáshoz, a Vas István-i egy-emberi megátalkodottsághoz”. Egy más helyen az idős Simonyi Károllyal való beszélgetéseit ekként summázza: „Szerencsém volt, hogy találkozhattam vele, életem rendkívüli adománya.” Érezhető, hogy ezek a szuggesztív emberi hatások már nem az irodalomtörténeti vagy más tudományos diszciplínák körébe sorolhatók, ám nélkülük azoknak a művelése szárazabb lenne, lett volna. S a sorozat láthatóan nagy kedvvel és érzékenységgel folytatódik. Néhányszor mégiscsak tudományos megközelítéssel. Tömörségében és feszültségében is megkapó rajz, amit Hubay Miklósról, erről a rendkívül érzékeny, különös drámaíróról készített. Képes megragadni színpadi dramaturgiájának lényegét, miközben a személyiség karakterét és annak lélektani hátterét is megvilágítja. Például, hogy legjobb színdarabjaiban nem az embert körülvevő hatalmi játszmák foglalkoztatták, hanem az a tény, hogy „saját emberi természetünkben nagyobb zsarnok les ránk, veszedelmesebb csábító, mint bármely ügyesen összeszerkesztett hatalmi gépezet [...]” Ő maga „elfogadta a bűnt, az emberi gyengeséget, de nem űzött belőle divatos kultuszt, nem fosztotta meg a tragédia méltóságától”. Felidézi Ottlik Géza alakját is, akinek oly fájdalmas volt észlelnie, hogy még az igazi barátai sem írtak róla, vagy ha mégis, nem úgy, ahogyan szerette volna... Hangulatos portrét rajzol továbbá Mándy Ivánról, erről a szintén különc, kitűnő prózaíróról. (Csak egyetlen finom észrevételét idézzük ide a sok közül: „Óvakodott az okoskodástól, az elméleti vitáktól. Legyintett az ilyesmikre, nem foglalkozott velük. Biztonságra törekedett, ami abból is kiderült, hogy akárhová ment, mindig bécsi szeletet rendelt.”) És így tovább, sorolhatnánk a szép és megkapó miniatűröket a kötetből.

A tartalmas és különösen jól sikerült hangversenyek után szokás ráadást adni. Nos, Ács Margitnak ebben a kötetében – az utolsó előtti lapokon – remek kis írás jelenti a ráadást: *Milyen lélekkel készülök*

a karácsonyra? Éppen mézeskalácsok tömegét készíti, amely süteményeket még külön-külön ki kell díszítenie. S nem tudja, miért kínozza magát az efféle bántó kötelességgel. Már november óta ideges, ha a karácsonyra gondol. Ennek nincs értelmes magyarázata. Mégis megteszi évről évre. Az egyéb, ilyenkor szokásos rituálékkal együtt. De a megfejtés mégsem marad el. Miért? Hát ezért: „Mert kényszer alatt állok, hogy az ünnep tökéletes legyen.” S nemcsak az ünnepről van itt szó – gondolhatjuk. Hanem egy kiküzdött, gazdag tartalmú életformáról, kötelességtudatról, morális és akarati törekvéseiről arra, hogy életében, munkáiban a legjobbat nyújtsa. Akár szenvedések árán. (L'Harmattan, 2019)

FERENCZI KÁROLY, Jól van fiam, semmi baj..., 2005

KOLOZSI ORSOLYA

Egressy Zoltán: Hold on

Jelenkor, 2019

kritika

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

„Most kezd hűlni a Nap” – ezzel a rövid, mégis fenyegető, madáchi jóslatot idéző mondattal indul Egressy Zoltán legújabb regénye. A klímaszorongás közepette élő mai olvasó érdeklődését egész biztosan felkeltik az első oldalak, amelyek a Föld pusztulásának lehetőségeit feszegetik, s amelyek egyben egy jellemző generációs konfliktust is megmutatnak apa és fia között. Az én-elbeszélő, Laád Szabolcs már kiskamasz éveiben komolyan veszi a Föld pusztulására vonatkozó jóslatokat (többek között ezért határozza el, hogy természettudós lesz), míg apja komolytalan, üres fenyegetésnek gondolja mindezt. Az apjával való konfliktusokra, mint ahogy életének legtöbb eseményére, már a Holdról tekint vissza a főhős/elbeszélő, a biokémikus Laád Szabolcs, aki negyvenes évei elején (2045 környékén) kerül a Holdra, az ott élő tudósok, kutatók közé, egyfajta menekülésként magányos és kiüresedett földi éltele elől.

A regénynek az elbeszélés adottságaiból következően két fő síkja van: az egyik Laád kamasz- és ifjúkora, a 2020–30-as évek Magyarországa, a másik a holdbéli, a 2040-es évek időszaka. A visszaemlékező technika miatt felváltva bemutatott rétegek közül az előbbi, a budapesti szál az utópia műfaji köntösébe öltöztetett társadalomkritika, némi túlzással azt mutatja meg, napjaink politikai berendezkedése, hatalmi orientációja hová vezethet akár néhány éven belül. Nem lehet nem észrevenni a mai politikai visszasságok ironikus bírálatát egyes történelemekben, mint például abban a részben, amelyben Magyarországon visszaállítják a királyság intézményét: „Pár hónap elteltével kezdeményezés indult a királyság visszaállítása érdekében. A központi hatalom megerősítésének szükségességével indokolták. Az nem volt kérdés, ki lesz az uralkodó, az örökös vezetőn kívül más jelölt szóba se került. Bejelentették a dinasztikus monarchia életbe lépését. Széles jogkörrel ruházták fel az ország első emberét, aki kamerák, repkedő drónok, villogó vakuk kereszttüzeiben

2031. január elsején, ezerharminc évvel első uralkodónk megválasztása után saját fejére illesztette Szent István szent koronáját.” Ugyanilyen napjainkra vonatkozó utalás lehet, amikor minden ember bőre alá chipet ültetnek be, hogy bárhol és bármi-kor megtalálható legyen, és ezt a radikális eljárást a bűnözés csökkentésének álcája mögé rejtik – a rend a cél, amely szentesíti a szabadságjogok egyre radikálisabb csökkentését. A negyvenes években, a Holdon játszódó események azonban már nem a disztópia, sokkal inkább a science fiction zsánerének díszletei közé vezetnek. A két (egyaránt jövőbeli) időszak között nincs ugyan nagy távolság, de a Hold kolonizációja, az űrbéli terek miatt ez a réteg egyértelműen a tudományos fantasztikum hagyományaihoz kapcsolható. Vannak itt üvegóra alatt, különböző holdkráterekben berendezkedett emberek, gombokkal rendelhető ételek, önvezető autók, hologramszínház, elmetisztítás, álmirtás, automatikus vércukor-szabályozás, feromonokon alapuló társkeresés és sok olyan összetevő, amelyek megléte a szöveget közelíti a sci-fi műfaji követelményeihez, még akkor is, ha a regény valószínűleg nem kíván valódi science fiction lenni, csupán elemeket merít belőle.

Egressy Zoltán pályáján nem ez az első alkalom, hogy a szépirodalmat különböző zsánerekkel ötvözi, és a két minőség egymásba csúsztatásával, fuzionálásával igyekszik valami újat létrehozni. A *Hold on* szövegében ráadásul nemcsak a disztópia, a társadalombírálat és a sci-fi keveredik, de egy szerelmes regény is be lett ágyazva ebbe az eklektikus közegbe. Laád Szabolcs egy várnai konferencián első pillantásra beleszeret egy titokzatos, Apáti Anna nevű nőbe, akit aztán éveken át hiába keres, sem az összeomló pisai ferde toronynál, sem az árvízrel sújtott Liverpool utcáin nem találja a katasztrófaturista lányt. Végül tíz év után a Holdon találkozhatnak újra, hogy aztán közös történetük egy tragikus, mégis idilli elemeket tartalmazó, soha véget nem érő befejeződésben fonódjon

össze. A főhős és szerelmének megismerkedése a szokásos, kissé elhasznált klisékből épül fel. Vörös ruha, zöld szem, ismeretlen nő, némi alkohol, és máris kész az örök szerelem. A megismerkedés története és a nő alakja több árnyalatot is megérdemelt volna, így lehetett volna még szebb és értékelhetőbb a regény befejezése. Mivel az egyes szám első személyben megszólaló narrátor gondolatainak nagy részét az Apáti Anna iránti sóvárgás teszi ki, talán erősebb alapokon is állhatna ez a nagy, mindent felülíró, végzetes szenvedély. De persze lehetséges, hogy születhet ekkora, mindent lebíró szerelem néhány óra és különösebb ismeretség nélkül is. Ehhez a romantikus szálhoz kötődik a sokszor megidézett Shelley alakja, kinek *Visszaemlékezés* című verse szinte teljes egészében bele is íródik a *Hold on* szövegébe. Mintha azt kívánná ezzel hangsúlyozni a kötet, hogy járhatunk bárhol és bármilyen messze a jövőben, a szerelem minden körülmény között megmarad és nem változik, jelentőségéből soha nem fog veszíteni.

A *Hold on* nemcsak műfaji szempontból sokszínű és sokrétegű szöveg, de nagyon sok és sokféle utalással is dolgozik. Kurt Gödel matematikus, filozófus nemteljességi tételeitől Arthur C. Clarke író, futurológus több gondolatán át Verdi művei, a *Macbeth*, a *Casablanca*, a Beatles is előkerülnek, egymást érik a különböző kultúrtörténeti, történelmi, bölcséleti és tudományos utalások. A szöveg az emberiség fejlődését/jövőjét vizsgálva nem tesz különbséget természettudományok és művészetek között, mindkettőt a fejlődés zálogának, szükséges összetevőjének tekint. Olyan fikatív, jövőbeli világot rajzol fel, amelyben a mozi, a zene, az irodalom, ha megváltozott formában

is (Shelley életének eseményei például hologramos vetítés formájában bukkannak fel), de a mindennapi élet részei lesznek, és nem tűnnek el az emberek életéből. Éppen ezért nem véletlen, hogy Laád, aki a regény végére egy jövőbeli Frankenstein professzor-rá válik, az általa teremtett lényeknek, a lázárzsigáknak a tudás mellett érzéseket és művészi érzékenységet is igyekszik betáplálni leendő személyiségükbe. A főhős életének egyik nagy kérdése, lehetséges-e olyan embereket létrehozni, akik nem robotok, hanem valódi érzelmekkel és ennek megfelelően eltérő személyiségekkel rendelkező szubjektumok. Ezzel kapcsolatos küzdelmeiben és kutatásaiban egy nem várt esemény hozza meg a sikert, őt, külsőre egyforma, de temperamentumukban, személyiségjegyeikben különböző élőlényt teremt. Ennek a teremtő gesztusnak az etikai és bölcséleti problémái, ellentmondásai uralják a regény utolsó harmadát, és egyben ez tűnik a legérdekesebb, leginkább összetartó résznek is.

A *Hold on* olyan kísérlet, amely egymástól viszonylag távoli műfajokat és témákat kíván ötvözni, de ezt sokszor nem bírja el a szerkezet, sok a szét-tartó rész, a kifejtetlen, lekerekítetlen bekezdés. Egymást érik az érdekesebbnél érdekesebb témák és az ezekhez kapcsolódó problémafelvetések, de éppen ezek sokasága miatt a szöveg építménye néhol – ha bele nem is roppan, hála az írói tapasztalatnak – recseg-ropog. A túlterheltség persze pozitív értelmű is, hiszen a kötet egy szerteágazó, fontos tudományos és etikai problémát feszegető fikció, amelynek szinte minden oldalán találunk továbbgondolásra érdemes kérdést saját életünkre vagy akár az emberiség jövőjére vonatkozóan.

SIMON FERENC (1961) Hódmezővásárhely

SIMON FERENC

Jenei Gyula: Mindig más

Tiszatáj, 2018

Jenei Gyula egyre inkább az idő költőjévé válik. Az *időben rend van* (2011) után gyűjteményes kötete *Mintha ugyanaz* (2014), a legutóbbi pedig *Mindig más* címmel jelent meg. Szemléletére jellemző ez a ket-tősség, a jelenségeket sokféle nézőpontból mutatja be, ezek közé tartozik az emlékezet is, ami új kötetének alcímében is szerepel, tehát összeolvasva azt kapjuk: a *mindig más emlékezet versei*. Az ember egy kicsit másképpen vagy még inkább mindig

másra (is) emlékezik, amiről újabb emlékek jutnak eszébe, így a folyamat megsokszorozódik. A viszonylag hosszú költeményekben általában egynél több emléknym és idősíki szerepel, mert a múlt-idézés összetett pszichológia folyamata sokrétűen asszociatív. Ezek a tudat fotói, egy szavakból alkotott fotóalbum, noha csak ritkán hivatkozik fényképekre. Jellemző, hogy a múlt önmagára zárulhat, ha olyan családi képeket nézegetünk, amelyek nem

tudjuk, kit ábrázolnak, vagy ki készítette, és már nincs az élők közt, akitől megkérdezhetnénk: „felnőttként nem fogom tudni, / ki fotóz le, s egy idő után már nem lesz, aki / megmondhatná. talán a nagynéném férje? ő sokszor / elmotorozik látogatóba nagyszüleimhez egy távoli / városból” (*Fényképek*). A kötet és az egyes versek szerkezete még inkább a tudat különböző idejű pillanatképeiből összeválogott filmetűdhöz, mozgókép-

töredékekből összeállított montázshoz hasonlítható, mert a költemények cselekményesek, epikai tartalmuk és hitelük van, belőlük novellák vagy akár az egészsből regény is írható lenne.

A költő múltidézése önreflexív, szenvedélyesen önelemző, kegyetlenségig őszinte és melankolikus vallomások. Negyven év múlva visszament a szülői házhoz, és emlékezett. Nem véletlenül az *Ahol állnék* a nyitó vers, mert ez a kötet egyik legjobb szövege. Aprólékosan feltárba veszi, mi volt és mi változott, és a fokozódó szembesítésben az idő szédítő örvényébe kerül, amikor a versírás „mostjából” megképzett feltételes jövő idejű múlt összeér a jelennel. És ekkor, a zárlat eksztázisában, az idősíkok horizont-összeolvadásában létrejön a lírai én megrendítő találkozási korábbi önmagával: „s akkor kezdenék csak el szédülni / igazán, amikor pár méterre, az utca túloldalán / észrevenném a házat, ahol tizenhét éves koromig / lakni fogok, s ha kinézek az ablakából, pont / – ahol állnék – arra a sarokra látok” (*Ahol állnék*). Innen indul az emlékezés, majd megelevenednek a szomszédok, az iskolatársak, az óvoda, az udvar, a rokonok, a család: apa, anya és a nagyszülők, a gyerekkor többnyire nyomasztó kellékei és eseményei. A *Teasütemény* az egyetlen verscím, ami nem referenciális, hanem a kevés – Kosztolányi Dezső, József Attila, Baudelaire, Thomas Mann, Pilinszky János mellett előforduló – irodalmi allúzió egyike, hogy Proust emblematisz emléktárgya is szerepeljen, de – jellemző módon – Jenei Gyula „teasüteménye” a gyerekkori vágóhídból származó egyedi zsírszag: „később, több évtizednyire / a gyerekkortól rendszeresen elfutok egy másik település / húsüzeme mellett, ismerősen csap meg az a régi / szag, a feleségem, aki majd lesz, s néha együtt fut / velem, fintorog a bűz miatt, ami nekem olyan / ismerős, hogy szinte már kellemes – akár / egy teasütemény” (*Teasütemény*).

Az emlékezés hangulatként lehet pozitív, ilyen a vágyódó múltidézés, a nosztalgia, de többnyire fölzaklató és gondterhelt, mert mindkettőben saját időnk *elmúlása*, a létünkben lévő semmi válik érzékelhetővé. Az emlékezésben a halálhoz viszonyuló

lét szorongása nyilvánul meg, mert benne az emlékezőt maga az idő ejti foglyul. Aki emlékezik: az idővel bíbelődik, földézi, elfelejti, jövőként írja elő a múltat, de csak úgy tesz, mintha lehetne más is, mint ami lett: „és akkor hirtelen megrepedne a csönd, és újra / elindulna az idő, és én mennék vele, és akkor még / azt hinném, lesz beleszólásom, hogy hova” (*Kórház*). A saját halál kifejtetten csak néhány alkalommal fordul elő, nem véletlenül,

inkább a kötet vége felé, de a korábbiakban is nagyon sok szomorúság és félelem van, ami a saját elmúlás képzetét implikálja. Az utolsó szöveg azonban csak erről szól. Jellemző és egyben meglepő módon ez is emlékvers, amelyben a jövő emlékként tér vissza a megírás jelenébe: „s legyek még inkább egyedül, még inkább / idegen, és ha a felhők mögül a késő délutánba hullik / a nap, akkor úgy szűrődjön a fák közt a fény, mintha / értelme volna, mintha lehetne még” (*Avar*). Nincsenek ciklusok a kötetben, mert itt minden egyben van: a *mintha ugyanaz*, az elmúlás, létidőnk végessége *mindig más* emlékkép mögül tör rá a beszélőre, mindig más szögből és szereplőből árad. A *halál*, a *nem lesz*, az értékpusztulás a legfontosabb motívum, lényegében mindig egyik versben szerepel: „akkor még / én sem fogok többet tudni a szerelemről, és nem tudok / többet a halálról sem. / szinte semmit. mondjuk, a halálról / ő sokkal többet fog tudni. pontosabban: tizenhét évesen / fog többet tudni. mert egyébként meg ki ismerheti a jövőt?” (*Semleges*).

A kötet legnagyobb ereje a hitelesség, a „helyettem írták” élményét adja, hiszen a gyerekkorokban sok hasonlóság lehet, különösen a közel azonos korosztályokban, ami az olvasót is összehasonlító emlékezésre ösztönzi. A költő megidézi a hatvanas–hetvenes éveket, a szegénységet, a kopottságot és a mindenkori gyermeki rácsodálkozást a világra. Verscímeiben elsősorban tárgyakat, helyszíneket, személyeket, foglalkozásokat nevez meg, amelyekkel kapcsolatba került, amelyek elindítják emlékezését. A hangulatokat, az apróságokat tartja a legfontosabbnak, mert a hangoltságban a világhoz való viszony fejeződik ki, amelyben a hétköznapi létmegértés történik. A legtöbbször szereplő *még, már, majd, lesz, legyen, lenne* időhatározó szavak teremtik meg az időszembesítést, és vezetnek el a létösszegzésig, mert minden vers egyben létértelmezés is, hiszen a lét: idő, és létezésünk nem más, mint folyamatos és visszafordíthatatlan hanyatlás. Ebből fakad a kötet megrendítő hatása, eredendő elégikussága, a sokféle hangulatot kellő-

en részletező, mégis minden összetevőjében lényeges versmondatok csöndesen hömpölygő melankóliája: „megrettenek, mert nagyanyám nyitott szájjal fekszik, s nem hortyog, / nem is lélegzik. közel megyek hozzá, s tudom: / meghalt. kint lapos, esős ég, bent még meleg / a vaskályha, a szívben kocsonyás félelem: [...] amikor megint nagyanyámat / figyelem, hogy nem lélegzik, egyszer csak kinyitja / a szemét, s megkérdi: hány óra van, kisfiam? / ijesztő lesz, mint egy horrorfilm, persze akkor még / azt sem tudom, hogy létezik horrorfilm. csoda, hogy / bele nem halok az ijedségbe! aztán eltelik a gyerekkor, / felnővök majd, nagyanyám pedig nem öregszik, mert / hajlottabb már nem lehet, több ránc sem fér el rajta, / de azért elzsörtölködik még velünk vagy tizenöt évig. / s amikor meghal, nem nézem meg arcát a ravatalon” (*Félelem*).

A szövegek viszonylag hosszúak, sokféle mozzanatot magukba szippantanak, mégsem túlírtak, mert Jenei Gyula jó érzékkel, éppen a megfelelő ponton fejezi be a verset. Különösen kiemelkedők zárlatai, mert a sokat sejtető elhallgatással, a nyitottsággal, a tárgyon felülemelkedő transzcendenciával teremt meg műveinek metafizikai hatását. A befejezés szinte mindig negatív, de az „elemelés” elkülönbölteti a tisztán tárgyyszerű leírástól. Ezzel teremt meg szövegeinek líraiságát, amely enélkül akár prózai emlékezéssé is tördelhető lenne: „és a gombászó réten körbeforognak / az évszakok. az idő / mégis egy irányba halad. s legfeljebb / visszanez, aki valameddig együtt megy vele” (*Rét*). A vers vége mindig az emlékezés, és gyakran az élet vége is, amikor az időből az idő fölöttibe, a tárgyyszerű leírástól a tárgyakon túlba, a fizikai világból a metafizikaiba emelkedünk, ahol már mi magunk is emlékké válunk, mint a sok megidézett, már régen halott szereplő, aki csak itt éledt újjá egy kicsit, de csak addig, ameddig a versben – magunkkal együtt – metafizikai létezővé olvassuk: „[apám] tanít, hogyan kell fogni a szöveget, hogyan / üssük, hogy ne a kezünket, s lehet, közben véletlenül / a saját ujjára is rácsap. de nem ettől párásodik / be a szeme. ünnepélyesen mondja: látod, ha én már / nem leszek, így tartsd a kalapácsot.”

Az emlékezet időszerkezete kettős. A múlt megváltoztathatatlan, mivel már végérvényesen megtörtént, és mintha mindig ugyanaz maradna, vagyis benne bizonyos értelemben örökké válik a valaha volt: „ahol már örökre / ott állok apámmal az ő apjának sírja előtt. apám / fogja a kezem, és beszél, és beszél. és szomorú lesz / a hangja, és az enyém nem tudom, milyen” (*Temető*). De a múlt *igazán múltként* csak a jövőben történik meg velünk az emlékezésben. „A jelenvalólét tulajdonképpen csak

annyiban tud volt *lenni*, amennyiben jövőbeli. A volt-ság bizonyos értelemben a jövőből származik” (Heidegger: *Lét és idő* – kiemelés az eredetiben). Az vagyok a jelenben, aki a múltban *leszek*. Ezért nincs változóbb, mint a múlt, mert azt a *jövőben létrejövő* emlékezet *teremt* meg. „A múlt nem volt, hanem terem” (Assmann: *A kulturális emlékezet*). Ráadásul a mindenkori jelen akaratlanul is befolyásolja, sőt meghatározza az emlékezést, és természetesen a felejtést is, tehát a kötet legalább annyira a *nem emlékezés* is: „másra nem is igen emlékszem. / nem emlékszem a kórházi kosztra, az ebédlőre, / a nővérekre, szobatársakra, a vécé csempéjére, / a vizsgálatokra, a várakozásokra, a folyosó székeire. / sem mire” (*Papucs*). Ha belegondolunk, tényleg csak az és csak *akkor lesz* számunkra *eleven és jelenvaló* a múltunkból, *amire* és *amikor* emlékezünk.

A költő a születése (1962) utáni valamikorba, egy kitalált és képzetes időbe helyezi saját (el)beszélői pozícióját, amikor még számára minden jövő, és innen fut előre először a gyermekkorába, a hatvan-hetvenes évekbe, majd innen még negyvennel tovább a megírás idejébe. Ez a „versidő”, ami akkor is meghatározó, ha a szöveg éppen nem reflektál rá, noha gyakran szerepel: „amikor ezt a verset írom”, és innen halad tovább a saját haláláig: „hol az origó? előre vagy hátra fut a számegyenes? s én / hol leszek? hol állok majd azon a lapon, amire gyerekkort / rajzol egy idegen kéz – nekem? gyerekkort, amiből / felnőni nem lehet” (*Babonák*). A gyerekkorból azért nem lehet felnőni, mert megtörténtségében „örök”, továbbá az időbeli távolság miatt a saját múlt is olykor idegenül hat. Az emlékezet mindenképpen a felidézett, a *teremtett* múlt valósága vagy akár fikciója, hiszen „igazsága” még az emlékező számára is ellenőrizhetetlen. Nem véletlen, hogy itt szerepel a kötet címadó fordulata: „ám ha elfelejtetek egy történetet, s csak / a tehetetlenség és a kiszolgáltatottság megalázó ragacsza / marad, akkor is újra- és újrajátszhatom *mindig / másként*, mint a seriff az igazságtétel pillanatait, vagy / a beteljesülő szókeséget. átírhatom az emlékeimet, de / a valóság, amely elkísér majd eddig a versig, / ugyanaz marad?” (*Bicska* [kiemelés tőlem – S. F.]).

Jenei Gyula igazi lírai leleménye, amivel megvalósítja Heidegger időszemléletét, hogy a jövő emlékezetét ábrázolja, vagyis képzeletben nyitott jövőként írja meg múltját, holott az már régen megtörtént, de jelenéből a saját voltjában újra *elidőzve* – azt megidézve és benne *megidőzve*, ahol szó szerint *megidősül*, vagyis létében azonossá válik saját idejével – ismét nyitottá teszi. A költemények grammatikai jövő idejében *lesz* a múlt *igazán múlttá* a versidő jelenében, amely csak a megírás-

ban és az olvasásban válhat ittlétté, a szöveg által teremtett múlt/jelen/jövő világává, amely a *létidő teljességét* hordozza, és csak és kizárólag a versben lesz hozzáférhetővé. Tehát a költemény itt létalapítás, amely *a most és a jövőben is történő múltat* áb-

rázolja a megírt és a megélt idő teljességében: „akkor még olyannak képzelem / a jövőt, amilyen sosem lesz. de hogy nem lesz / olyan, negyven év múlva már nem zavar – lassan / megszokom magam” (*Zongora*).

KIS PETRONELLA

Péterfy Gergely:

A golyó, amely megölte Puskit

Kalligram, 2019

Nemcsak az elmúlt évek regényei közt, de a színházak repertoárjában is egyre növekvő számban találkozhatunk olyan előadásokkal, amelyek több évtizednyi időintervallumot, netán egy egész századot ölelnek fel, legtöbbször egy családtörténeten, generációk sorsán keresztül szemléltetve a magyar történelem ideológiailag egymástól elhatárolható, a hatalom általi elnyomást tekintve azonban egybefüggő korszakait. *A golyó, amely megölte Puskit* is ezen művek sorába illeszkedik, elbeszélője azonban nem a család egyik tagja, hanem egy kívülálló, Karl, aki gyerekkorától szelmes az anyja korú főszereplő Olgába.

Az azonban kérdéses, az iránta érzett kötődése mennyiben szerelem valójában – úgy tűnik, sokkal inkább a valakihez, bárkihez tartozás a valóban meghatározó, az elérhetetlen éteritől való függés, amiért őt sohasem szerette senki igazán. A körülötte élők ugyanis egész életében kiközösítették, undorral fordultak felé elhízottsága miatt, legjobb esetben is csak észrevétlen tudott maradni, Olga viszont mindig szerette őt. Innentől kezdve Karl számára még Kristóf, Olga fia is csak egy Olgához tartozó „tárggyal”, egy rá utaló szimbólummal azonos – holott a gyerekkoruk utáni évtizedekben csak az ő barátsága által kötődik a családhoz –, de Olga nélkül, önmagában értelmezhetetlen jelenség. „Világok határán, elemek ütközési pontján, lét és képzelet, mágia és reménytelenség, öröklét és mulandóság határán találkoztam vele először, a vizet érintve, a feltámadás mámorával, mint egy őskeresztény a szent víz partján, mint egy beavatott a rítus másnapján” – idézi fel megismerkedésük pillanatát.

Karl esetében egy olyan, többnyire egyes szám harmadik személyű, mindentudó elbeszélőről van szó, aki egyrészt saját apjának, illetve az érintett családtagok és a történet többi szereplőjének beszámolója alapján, másrészt saját, erősen szubjektív színezetű emlékeit felidézve meséli el az eseményeket – a

kötet első negyedében olyanokat is, amelyeknek ő maga nem lehetett részese, mivel még meg sem született –, harmadrészt pedig „amit még hozzágondol” például azokhoz a jelenetekhez, amelyeknek személyesen nem volt tanúja. Néhány szereplő gondolatairól, motivációiról bevallottan nincsenek információi, mert nem került velük kapcsolatba, vagy nem osztották meg vele érzéseiket, máskor azonban azt is elismeri, nem tudja, az adott szereplő mit értett egy bizonyos szó vagy kifejezés alatt.

A narrátor emlékezetében a múlt és a jelen rétegei, azoknak a tapasztalatai, élményei folyamatosan alakítják egymást, reflektálva ezzel arra, hogy az emlékek hány és hány szegmense értékelődik, formálódik át az idő múlásával, míg végül már magunk sem tudjuk, valóban úgy történt-e: „Emlékszem erre a délutánra – persze az is lehet, hogy nem pontosan erre emlékszem, hanem sok hasonlóból rakosgatja őket össze az emlékezetem, amely mindenképpen meg akar felelni annak az izgalomnak, ami elfog, amikor erre a fotóra nézek. Ez volt az első alkalom, hogy a Waldstein-házban jártam – kár, hogy nem emlékszem rá. Pontosabban mondom: lehet, hogy emlékszem, de annyi későbbi ott-tartózkodásom emléke rakódott rá erre az elsőre, hogy már nem lehet kivakarni a rászáradt rétegek alól. De talán a későbbi emlékekből lehet következtetni az elvesztett legkorábbiakra.” Ahogy az az idézetből is kitűnik, Karl több alkalommal is fotók segítségével idézi fel az átélt pillanatokat, helyszíneket és az általuk árasztott hangulatokat, ami lehetőséget ad fantáziája szárnyalásának, hiszen csak találgathatja, egy évtizedekkel azelőtti fényképen vajon a boldogságtól vagy a fájdalomtól ordít-e valaki, mire mutat éppen Olga, hová utaznak a vonaton, és így tovább.

A Waldstein-ház, ahol Olga az édesapjával, Péterrel él gyerekkorától (az 1940-es évektől) kezdve,

egy sejtelmes hangulatú, az antikvitás és a római kori hősök világába visszakalauzoló, eldugott, biztonságot és állandóságot nyújtó menedék, amelynek falai közé lépve a szereplők megfedelkezhetnek a külvilágban dülő háborúról, diktatúráról, konfliktusokról és a folyamatos érték-átrendeződésről. Péter egy polgári családban nevelkedett, tudományos életpályát követő férfi, aki korábban körbeutazta Európát, és lányának is ezt az értékrendet szeretné átadni, ám az érzelmi szükségletekkel és az ösztönökkel nem tud mit kezdeni, így a felcseperedő kislányt is egyre kevésbé érti. Péter képtelen ebben az országban élni, ahol a kommunista ideológia és a cenzúra feltartja és kiszorítja a Nyugat szellemi áramlatait, és ahol újra és újra a nép barbárságával szembesül. A regény felveti azt a kérdést, mennyiben befolyásolja későbbi gondolkodásunkat, hogy milyen családból származunk, és milyen nevelésben volt részünk, hiszen Olga issza apja szavait, nézeteit, és maga is megdöbben azon felnőttként, mondatai mennyire befészkeltek magukat az elméjébe, amikor másokról ítélkezik – ugyanakkor meg is kérdőjelezi, majd ellenfeszül az apja által közvetített normáknak. Hozzámegy egy tanulatlan, ámde erőszakos, zsarnok férfihoz, Áronhoz, aki ideológiailag gyökeresen ellentétes nézeteket vall, mint Péter, a hunokat kutatja, és sámánszertartásokat tart erdélyi-szütyős szakköröseinek – és akinek a személyisége alatt Péter valóban a *barbár* szót érti.

Péterfy regényében az ideológiák ütközési csomópontjában előbb-utóbb – Péter kivételével – minden főszereplő elveszíti az önazonosságát, és belekerül egy olyan ördögi körbe, amellyel nem tud megbirkózni. Olga végül kilép bántalmazó kapcsolatából, de csak az alkoholba és később a – Péter által átörökített értékrendszerrel éles ellentétben lévő – kristályterápiájába tud menekülni; Kristóf ugyanígy áldozattá válik, „önkéntes rabságba” vonul, és benne ragad párkapcsolatában egy kontrollmániás, érzelmi

zsarnok nővel, aki egy gyerekkel is magához láncolja (és aki tudat alatt a nevelőapja házában, egy festményen látott hun lányra emlékezteti). Később egy szélsőségesen jobboldali, törtető – Kristóf szavaival élve hagyománytisztelő, azaz náci – nő oldalán kezd új életet, akire mind a szakmai előrelépési, mind kereszténynek vallott gyereknevelési módszereit tekintve a passzív agresszivitás, az álszentség és az álságosság jellemző.

A regény címe kivetíthető a műben ábrázolt magyarországi művészet sorsára: egy gyilkosságot ábrázoló képre utal, amelyen a legnagyobb orosz költőt képes leteríteni és megsemmisíteni egy felelőtlen szoknyavadász, egy jelentéktelen diplomáciai zsúrfiú golyója. A történet szerint Péter tervez írni erről egy tanulmányt, ami azonban már nem valósul meg. Ennek a művészeti színvonalnak a helyébe az államilag támogatott dilettánsok művei lépnek, amelyek ráadásul egy nyugati, szabad világ nevében születnek, ahol már a galambok sem szállnak az ember vállára, mint a régi, polgári Kassán, mert hozzászoktak, hogy a feléjük nyújtott étel csak csali, amit ha elfogadnak, annak általában egy jól irányzott rúgás vagy kódobálás a következménye.

Péterfy új regénye többek között *A kitömött barbárból* is ismerős idegenség-tapasztalatot, kirekesztettséget avatja témájává, felépítése viszont kevésbé feszes és megszerkesztett. A cselekmény összességében gördülékeny, anekdotázó hőmpölygése fenntartja az olvasói figyelmet. A szöveg azonban túlszűfolt a szereplők számát tekintve, sok az olyan mellékszál, amely nem vezet sehová a történet szempontjából, a bennük megjelenő és egymásnak feszülő világnézetek pedig túlságosan kiélezettek: mintha az ideológiák szükségszerűen rákényszerítenének mindenkit arra, hogy megrögzötten csak egy bizonyos oldalról, feketében vagy fehérben lássák a világot, végül aztán mégse tudjanak hűek maradni az elveikhez.

BAKONYI ISTVÁN

László Zsolt: Hajnal a mélyben

Művészetek Háza, 2018

Vannak írók és költők, akik tudatosan építik életművüket, járják a maguk útját, ám ettől függetlenül országszerte kevésbé ismertek. Pedig nemcsak szűkebb hazájukban publikálnak, és még sincs körülöttük nagyobb visszhang.

Közéjük sorolom a Székesfehérváron élő László Zsoltot, aki egyébként a Vár című folyóirat versrovátát is szerkeszti. Néhány évvel ezelőtt írta róla Román Károly: „Legjellemzőbb tulajdonsága az örökös hiányérzet. Ez hajtja előre az

igazságkeresés útján, így lesznek versei ennek a keresésnek fájdalmas, indulatosan drámai vagy éppen ironikus, önironikus lenyomatai.” Így van, és hozzátehetjük, hogy a „pokoljáró” költők közé tartozik, aki mind a közösségi, mind a magánszférában nagy próbákon ment át, és talpon maradt. Hétköznapi emberként és költőként egyaránt.

Sokszor beszélt arról, hogy Takács Imre lénye és lírája milyen fontos hatást gyakorolt rá, és ennek valóban láthatjuk morális és esztétikai nyomait. Nem túlzás állítanunk, hogy honi költészetünkben ő járja tovább a leghűségesebben a „szellérek unokájának” szellemi útját. Nem véletlen, hogy a *Hajnal a mélyben* című, legutóbbi – verseket és prózát is tartalmazó – kötetében is fölvezolja kettejük megismerkedésének történetét. Összekötötte őket közös szülőföldjük, a vasi táj is, túl a versek világán. S ahogy a kapcsolatukról szóló szöveg (*Forduló csillagképek között járom be közös útjainkat*) végén olvashatjuk: „...Hegyek a víztükörben... ott van ma is minden közös képünk és látványunk, az örök jelen vizében, amiben sosem sikerült boldogan megmártóznod. Ennek az örökös jelennek a terheit hagyta ránk és rám...”

Kissé szokatlan, hogy most vegyes műfajú kötettel jelentkezett. Most is költő elsősorban, a kisprózában gyakran alkalmi írásokkal rukkolt elő, egyébiránt fontos adalékokat szolgáltat a hozzá közel álló irodalmi világ képéhez. Egyelőre a lírában erősebb, de a kötet megjelenése óta elsősorban prózát ír, kissé hátat fordítván a költészetnek. Bár a *Búcsú a költészettől* című verse másképpen is értelmezhető. Ennek befejezése: „...Leballagok a völgybe mégis / magamnak és másnak / művelni földszagú / magvas napjainkat –” Azt is sugallja ezzel, hogy a búcsú mégsem végleges. Kár is lenne a búcsú, hiszen hiányozna ez a kissé érdes hang, ez a tiszta beszéd. S ami a tematikát illeti: az új versek leginkább a megtalált társhoz, az általa ismét elnyert harmóniáról szólnak. A kötet cím sem túlságosan talányos: a *Hajnal* egyben a „műzsa” neve is, pontosabban Hajnalka. A „halálig foglalok ölelni” állapotát rajzolják meg ezek a művek, hitelesen és a László Zsoltra jellemző hangon (*Rög, Hűsítő várományos, Hajnal a mélyben*).

Az oly sok testi-lelki válságon túljutott s remélhetőleg révbé jutott férfi állapotában fogant sorokat találunk itt: „...Erekben zsongó otthonom / lakatlan

odú nélkül...” Másutt ugyanakkor megrajzolja a történelemben ágyazott emberi és költői sors természetét is (*Szürke eminenciás*). Ám itt is az intim szféra jelenthet föloldást, ekképpen: „...Ha velem alszol ma is / újra megszólít a csönd-zúgás / és magához hív végtelen kékjével a tenger –” Egyben az is sugallja a hatvan felé ballagó/rohanó nemzedék tagjaként, hogy túl vannak már az illúziókon, a korábbi évtizedek következményeit pedig elszenvedik, vagy éppen a túlélésre rendezkednek be. S ebben a helyzetben az igazi menedék csak a szerelem, a két ember közötti szilárd kapcsolat lehet.

A rossz társadalmi közérzet líráját írja tovább László Zsolt. Sok szertefoszlott álommal a háta/hátunk mögött. A *vándorút végén* a felejtés ellen szóló vers, amelyben Gáspár Lászlót, az évekkel ezelőtt eltávozott barátot őrzi meg a rokon szellemi vonások idézésével, a „Te már fönt én még itt lent” keserűségével. A helyenként túlírt szövegek mellett fölfigyelhetünk sikeres miniatűrjeire is, ezek közé tartozik például a *Hársvirág-varázs*. Második versszaka egyfajta távlatot is sejtet: „...Fölsír az alkonyat / Véres tetemmé lett / a tó fölött a nap / Volna még dolgom itt... / két világ között is / bűjtatva arcomat –” Másutt a groteszk is megjelenik nála, miként ezt látjuk a *Majális a temetőben* soriban. Dacos végkifejlete: „...És csak a Teremtő / előtt hajtok térdet –”

A *Sodorvonal* e kötet legnagyobb ívű vállalkozása. Alcíme szerint: *...vízió más-más helyen és eltérő időben...* Egyfajta „nemzedékvers”, vagy éppen az „őfelsége bohóca”-féle önportré. A zűrés, nyomasztó világ föloldását itt a szívárványt hozó hajnal biztosíthatja. Másutt – ezzel szinkronban – a fiúk, az utódok kapnak intelmet, útra bocsátó szép szavakat (*Fiú a felföldről*). Az apa álmai jelennek meg itt, azzal együtt, hogy a közös haza, a közös ébredés vágya is megfogalmazódik. És: szerelem, tenger, ember, természet. Vezérszavak ezek László Zsoltnál, másrészt a múlt idő is megérinti. Újszerű nála a természetimádat, a tengert éppúgy csodálja, mint a vakító hómezőt, túl minden határon. Közben újra és újra megvallja az „otthon vagyok benned” biztosságát.

A kötetben a képzőművész barát Revák István számos grafikája erősíti a szövegek tartalmát. Letisztult, erős alkotásokkal, szinkronban a kötet anyagával.

PAPP MÁTÉ

Kertai Csenger: Mindig kivirágzik

Napkút, 2019

József Attila egyik levelében arról ír, hogy ő az úgynevezett istenes verseiben – az *Ó-* és *Újszövetség* után – a *harmadik evangélium* lelkeségének költői foglalatát kívánja adni. Ennek – leddig az irodalmi elemzések által kevésbé kiemelt és helyén kezelt – lenyomatát adja az 1923-as *Tanítások* című ciklus, amely egyáltalán nem merül ki a Kassák-féle avantgardista vonal hatásának sajátos reprezentációjában, hiszen ez a lírai kísérlet a fentebb említett levélrészlet szellemében valamiképpen túlmutat a szóban forgó – jobb híján avantgárdnak nevezett – szabad verses költői korszak poétikailag interpretálható elemein. Így van ez a pályakezdő Kertai Csenger *Mindig kivirágzik* című kötetének esetében is, amely a fiatal kortárs költészet megszólalásmódjainak többnyire hasonló tónusú, gyakran egymástól szétválaszthatatlan szólalomt kántáló, üresedő akusztikájában merőben idegen hangot üt meg.

Erre az igencsak ritka jelenségre utal előszóvált terebélyesedett fülszövegében Tolnai Ottó is: „Valóban, mintha Paul Claudel ama gyermeke jelent volna meg előttem, aki, csak improvizálva fordítom, a mezőn játszik a szamarakkal, miközben valami homályos előtt éneklé dalait [...] végre egy eredendően naiv lélek, egy költő. Amilyet mindig is kerestem.” Hogy az egyértelmű, a szerző által is már-már parodisztikus gesztussal reflektált József Attila-hatáson kívül („Azt mondják olyan vagyok, mint a korai József Attila, / de nem tudják, hogy a bennem folyton zsi-bongó igazság lelke / már rég beágyazta magát az emberekébe...” – *Nehéz csomókba*) ki mit fedez föl magának, az inkább intuitív tudásának, érzékenységének függvénye lesz, mintsem naprakészre edzett olvasói tapasztalatainak. Sőt, valószínűleg jócskán akadnak majd, akik el sem jutnak a felfedezés(ek)ig; csak legyintenek e „naivitás” láttán, illetve a szövegek nyilvánvaló „gyermekbetegségei” fölött. Ha a szerző a második, illetve harmadik ciklusban – az első, *Tanítások* ihlette, imitációként is értékelhető versgyűjtemény után – nem hajtana végre (legalább egy, ha nem két) poétikai váltást, akár jogos is lehetne ez a reakció. A kötet egészébe merülve viszont

többirányú ösvények indulhatnak el a befogadóban, akinek a versek elbeszélőjéhez hűen valamilyen szinten szintén le kell meztelenítenie magát; szükségszerűen szabadulva meg egy sor előítélettől és berögzöttségtől, ami a fentebb körülírt kortárs lírai köznyelvhez köti. Ezzel együtt más kódrendszert sem kell elsajátítania, hiszen a Kertai-féle idomulástól mentes szöveggépző artikuláció elsősorban nem esztétikai elköteleződést igényel, inkább egyfajta megigézettséget, hitet, lelkületet hív elő. „Ki az, aki elnyeli a napsütést? / Ki az, aki kirakja a gyerekeket fázni? / Kicsoda a világon botorkáló fájdalom? / Ki imádkozik értem? / Ki imádkozik értetek? Ki mondja ki végre, hogy” (*Ki mondja ki végre*). Csak néhány „rímelő”: „Az ismeretlen tűzvészébe nyúlni / ki merészel közülnk? S ki merészel / a csukott könyv leveles sűrűjében, / ki mer kutatni? S hogy mer pusztá kézzel...” (Pilinszky János: *Introitus*); „Ismered a meleg haladást a csillagok alatt? / Tudod-e hogy létezőnk? / Elfelejtetted a mennyország kulcsait? / Megszülettél-e és már élsz?” (Jim Morrison: *Amerikai ima*, ford. Földes László). És

folytathatnánk még megannyi *költőien lakozó lélek* feloldhatatlan(?) kérdéseivel... „Már rég ki van mondva, hogy. / A fenyőkre vizes hó tapad. / Az üres házak tele villanyfényel” – írja a *Bizonyosság* című „válaszversében” Kertai, szimbolikusan emelve (avagy rejtve) el mindenkori tárgyát a kötet kontextusától; egyszerre olvadva bele az aktuális beszédmódok hangmasz-

szájába, s bukva föl ugyanebből az árból. Ez az emeltség azonban az első olvasat látszatának ellenére korántsem jelent üres emelkedettséget, esetleg dilettáns túlírtást, pláne pátoszt nem, amivel ugyancsak lépten-nyomon vádolható lenne a szerző.

A képzetek rendkívüli „fényérzékenysége”, a látomásos gondolatfutamok összetettségnak transzparenciája (amely paradox módon ugyancsak támadható a képzavaros írásmód vádjával), a megszólaló messianisztikusnak ható kitételei, miközben karakteres aurát kölcsönöznek, rendre el is bizonytalaníthatják az olvasót afelől, hogy tulajdonképpen

mivé nőheti ki magát ez az érezhetően visszafogott, vagyis tudatosan nyesegetett, virágzásnak induló költészet. Minden bizonnyal a következő kötet/köte-tek fogják a mérleg nyelvét elbillenteni, hiszen egy még organikusabb, szerteágazó voltában is összetartó szövegszervezés potenciálja ugyanúgy benne van ebben az anyagban, ahogyan egy önmagába forduló, immanens, hermetikus költői világ lehetősége is (lásd Keszthelyi Rezső elkülönülő, különutas lírájának tanulságtételét). „...újra kell rendezni a Sztalker végét, / nevető kislánnyal és szerelmes feleséggel, / akik nevetve borotválják az Isten szőke hajszálait” – szól a klasszikussá érett Tarkovszkij-filmet idéző szöveg zárata. Mindezt egy éretlennek is nevezhető költői kísérlet szemelvényeként olvasni – egy szóval – felszabadító; és nem mellesleg olyan bátorságra enged következtetni, ami ismétellen ritkaságnak számít a – Tillman

J. A. szavaival élve – *identitásínségben* szenvedő pályakezdő költők körében.

Hogy Kertai Csenger „körön kívüli” marad-e, kérdéses. De – amint az a fentebbiekből talán már kiderült – ennél vannak fontosabb kérdések. „Egyre megy, hogy miket mondasz nekem, / kulcsaimmal bejárásom van a legszentebb helyekre, / máshogy nem írhatnék emberekről, / akik magzatvízzel mosás a fogukat / és halottnak tettetik az utcákon hagyott hangjaikat, / nem mondtam még, hogy téged locsolgatlak / minden kiszáradt pillanatban?” (*Nehéz csomókba*). Valóban idegennek is tetszhet ez a hang – de nagyon ismerősnek is. „Gyémánthegyen állunk, / De zsebünkben kavicsok vannak” – írja József Attila a *Gyémántban*. Valahogy így fordíthatnánk ezt naprakészre: kavicshegyen állunk, de zsebeinkben gyémántok vannak... Kertai Csenger első kötetével megcsillantott jó pár csiszolatlant.

UDVARDY ZOLTÁN

Konrad Sutarski: Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal

Méry Ratio, 2018

„Lengyelország: villámsújtotta Krisztus-szobor” – Csoóri Sándor verses meghatározása, melyet a költő 1981-ben, a felkelt Lengyelhonban járva fogalmazott meg *Senkid, barátod* című versében, talán megfelkelő kép arra a féltő szeretetre, amellyel valamikori északi szomszédunk sorsát kísérik. Ki más is írná meg hát – végre! – magyarul e nagyszerű testvérnép történetét, mint fent idézett, elhunyt költőnk korábbi jó ismerőse, a hazánkban mintegy fél évszázada élő Konrad Sutarski?

A lengyel polihisztort tehát – aki nemcsak költőként, de mezőgazdasági gépeknek a Budapesti Nemzetközi Vásáron fődíjat nyert tervezőmérnökként is bemutatkozott 1973-ban – most történészként is megismerhetjük. A mindig igényes, magas színvonalú albumokat kiállító Méry Ratio kiadó ezúttal is európai színvonalon illusztrált, tekintélyes kötetet ad az olvasó kezébe. A cím – *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal* – a tervezőmérnök Sutarski aggodalmas precizitását tükrözi, azt a műgondot, mellyel ezt a munkáját is összerakta. Sutarskit mint az Országos Lengyel Önkormányzat

múzeumának akkori igazgatóját történelemtudomány megírására kérték fel az itt működő lengyel iskola számára. Ebből a lengyel nyelvű anyagból született meg a mostani kötet.

A szerző maga is súlyos, személyes tapasztalok által ismerte meg a történelmet: édesapját a katyni áldozatokkal egy időben végezték ki, 1956-ban pedig tanúja volt a poznańi felkelésnek. Nem véletlen, hogy Sutarski nevét hallva mindenki rávágja a szót: *Katalin*. Ez az érzékeny, mély empátiával megírt vers hitet tett a magyar ügy mellett. Éppúgy, mint a *Szenteste*, amely Márai híres versével együtt, egy időben örökítette meg '56 vérbe fojtott karácsonyát: „a kötéseken még átút a vér / ott szenteste / a megolvadt viasz is könnyé válik”.

Azt hinnénk, az ezeréves barátság, sőt – Sutarski is hajlik erre a magyarázatra a lengyelek esetleges szarmata származása okán – talán a valamikori testvérség okán szinte minden fontosabb fordulót ismerjük a lengyel történelemnek, vagy megismerhetjük, szakkönyveinket felülte. Pedig dehogyan. Kevesen és keveset vagy inkább semmit

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

nem tudunk arról, hogy már Szent István és Vitéz Boleszláv király koronázásának története összeér, s egy elmélet szerint az északi szomszédnak szánt koronaékszer II. Szilveszter a királyi fejfedő keleties motívumai miatt adta inkább a magyaroknak. Nem sokat hallottunk a 16. századi Mindkét Nemzet Köztársaságáról (Rzeczpospolita Obloga Narodów), amely – a lengyelek és litvánok első, nemesi köztársaságaként – előképe volt az 1918–39 közötti Második Lengyel Köztársaságnak.

Különös élmény Báthori uralkodását lengyel szemszögből megismerni, vagy tanulmányozni, miért és milyen források útján jelenthetett az északi szomszéd Rákóczi számára komoly katonai háttérbázis, miközben rádöbbenünk, hogy ez a két nép micsoda mélységben tudott építkezni egymásra, míg közös határaink fennálltak. Jó példa rá a Sutarski által is leírt 1863-as oroszellenes januári felkelés, amelyben magyarok is szép számban részt vettek („400 fő katonával és tiszttel”). A véres orosz közbelépés után számos felkelő menekült hazánk területére, a „tehetősebb magyar családok valósággal versengtek, hogy kimutathassák irántuk szimpátiájukat, és akár hosszabb időre is vendéglátásban részesítették a menekülteket, miközben a »mi lengyelünk«-nek nevezték őket”. Itt

tapint rá Sutarski arra a szinte máig tűzzel-vassal írt igazságra, arra a fél évszázadon át tabuként kezelt tényre, hogy századokon át létezett nemzetmegtartó, bátor, magyar nemesi és polgári elitünk.

A fényképanyaggal és térképekkel bőven dokumentált könyv szinte minden lapja azt a bon mot-t támasztja alá, hogy „a lengyel, az egy világnézet” – amely megtestesült a fénixmadárként újjászülető újabb és újabb lengyel államokban az állami lét szüneteltetése után.

Kicsit tán bővebb kifejtést, magyarázatot érdemelt volna az a sajnálatosan elfeledett tény, hogy a német befolyás alatt álló Magyar Királyság miként fogadott be százezer lengyel menekültet a két, északi szomszédunkra törő gonosztevő, Németország és a Szovjetunió gyilkos megszállása után, 1939-ben – így is számos érdekes adat világlik ki e néhány oldalról, amely kiemeli néhai Antall József miniszterelnök édesapjának szerepét. S talán több izgalmas adat, tényleírás is elfért volna a világtörténelmi jelentőségű nemzeti-keresztény mozgalom, a Szolidaritás forradalmas korszakáról. De mindez csak a gyermeki elégedetlenség okán fogalmazódik meg bennünk, hiszen a legendás Bem apó végre ismét itt van – és mesél.

MEDGYESY S. NORBERT

Iskoladrámák

Az *Iskoladrámák* színes képet fest a 16–18. századi magyar alsó- és középfokú iskolakultúráról, a színpadi és zenei életről, valamint megmutatja, hogyan építhetők be a korabeli remekművek akár a 21. századi oktatásba is.

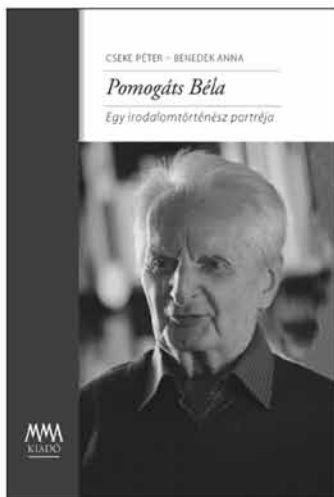
A könyv november végétől megrendelhető a www.mmakiado.hu weboldalon

MM
KIADÓ

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Pomogáts Béla 85

Pomogáts Béla most először publikált életútinterjúja és Cseke Péter tanulmánya a 20. század egyik legmeghatározóbb magyar irodalomtörténészének gazdag életművét tekinti át.

A könyv november végétől megrendelhető a www.mmakiado.hu weboldalon

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az **Írók Boltjában**, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

SZABADOS GYÖRGY-NAP

„Zenei és szellemi otthonosság”

SZABADOS GYÖRGY (1939–2011)
zongoraművészre emlékezünk

2019. NOVEMBER 21.

14.00–15.30

Kis kerekasztal Szabados György életművéről

A Magyar Művészeti Akadémia Irodaháza
(1062 Budapest, Andrásy út 101.),
rendezvényterem

16.00–17.15

Könyvbemutató a zeneköltő életművéről

A Magyar Művészeti Akadémia Irodaháza
(1062 Budapest, Andrásy út 101.),
rendezvényterem

19.00

Szabados György-portréfilm (54 perc)

A Magyar Művészeti Akadémia székháza,
Pesti Vigadó (1051 Budapest, Vigadó tér 2.)
Sinkovits Imre Kamaraszínpad

20.30

Koncert: a Grensó Kollektív Kör Szabados György-műveket játszik

A Magyar Művészeti Akadémia székháza,
Pesti Vigadó (1051 Budapest, Vigadó tér 2.),
Díszterem

A koncert kivételével a programok ingyenesek. Regisztráció: szabadosnap@mma.hu,
www.vigado.hu/szabados-portrefilm; koncertjegyvásárlás: www.vigado.hu